

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**ENGELLİ KADIN SPORCULARIN
TOPLUMSAL HAYATA KATILIMLARI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME: İSTANBUL ÖRNEĞİ**

**HAZIRLAYAN
Zeynep BAYINDIR
1930209004**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Meyrem TUNA UYSAL**

ISPARTA - 2023

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Engelli Kadın Sporcuların Toplumsal Hayata Katılımları Üzerine Bir Değerlendirme: İstanbul Örneği” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Zeynep BAYINDIR
18.08.2023

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK
RAPORU BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Zeynep BAYINDIR
Öğrenci Numarası	1930209004
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı	Sosyoloji
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Doç. Dr. Meyrem TUNA UYSAL
Tez Başlığı	Engelli Kadın Sporcuların Toplumsal Hayata Katılımları Üzerine Bir Değerlendirme: İstanbul Örneği
Turnitin Ödev Numarası	2147559590

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 111 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 18/08/2023 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesinin 14'üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;
%12'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

- (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.
- () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

18/08/2023

Doç. Dr. Meyrem TUNA UYSAL

(BAYINDIR, Zeynep, *Engelli Kadın Sporcuların Toplumsal Hayata Katılımları Üzerine Bir Değerlendirme: İstanbul Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2023)

ÖZET

Bu araştırmada engelli kadın sporcuların toplumsal hayatta ve spor hayatlarında yaşadıkları problemlere, engelli kadınların toplumsal hayata katılım süreçlerine ve sporun toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Bu araştırmada katılımcıların “engelli”, “engelli kadın ve sporcu” olmaya ilişkin standartlaştırılmış toplumsal rolleri karşısında sosyal kimliklerini inşa etme sürecine, damgalayıcı unsurlara, yaşadıkları dezavantajlı durumlara ve toplumsal hayatta kurdukları etkileşimlere ilişkin betimsel bir analiz sunulmuştur. Bu açıdan engellilik ve toplumsal cinsiyetin kesişimsel analizi sembolik etkileşimci kuramın terminolojisinden yararlanılarak açıklanmıştır. Nitel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı bu araştırmada, Yüzme, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, Gülle, Boccia, Bilek Güreşi, Okçuluk, Atletizm sporlarını yapan 17 kişilik katılımcı yer almıştır. Araştırma bulgularından yola çıkarak; engelli kadınlar toplumsal hayatta engelli ve kadın olmanın çifte dezavantajını yaşamaktadır. Engelli kadınların toplumsal hayatta karşılaştıkları dezavantajlı durumları kaldırmada ve toplumsal hayatta daha fazla fırsat elde etmelerinde sporcu kimlikleri önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte engelli kadın sporcular spora ulaşma ve sporu profesyonel olarak sürdürmede daha az fırsata sahiptir ve daha az desteklenmektedir. Engelli sporlarına katılımı kadın sayısının erkek sayısına göre düşük olması, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sürdürüldüğü ve bu konuda engelli kadınların daha az fırsat eşitliğine sahip olduğu görülmektedir. Sporda ve toplumsal hayattaki “normallik” ve ataerkilliğin şekillendirdiği toplumsal cinsiyet normları karşısında “öteki” olarak damgalanan engelli kadınlar toplumsal hayata katılımı, fırsat eşitliği konusunda dezavantajlı bir konumda yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engelli Kadın Sporcular, Toplumsal Cinsiyet, Dezavantajlılık.

ABSTRACT

This research focuses on the problems experienced by disabled women athletes in their social and sports lives, the participation processes of disabled women in social life, and the effect of sports on gender roles. In this study, a descriptive analysis of the participants' process of constructing their social identities, stigmatizing factors, disadvantaged situations and interactions in social life in the face of their standardized social roles of being "disabled", "women with disabilities and athletes" was presented. In this respect, the intersectional analysis of disability and gender is explained using the terminology of symbolic interactionist theory. In this study, in which qualitative research methods and techniques were used, 17 participants participated in the sports of Swimming, Wheelchair Basketball, Shot Put, Boccia, Arm Wrestling, Archery, Athletics. Based on the research findings; Disabled women experience the double disadvantage of being disabled and a woman in social life. Athlete identities play an important role in removing the disadvantageous situations faced by disabled women in social life and in gaining more opportunities in social life. However, female athletes with disabilities have fewer opportunities to access and professionally pursue sports and are less supported. It is seen that the number of women participating in sports for the disabled is lower than the number of men, that gender inequalities continue and that disabled women have less equality of opportunity. Disabled women, who are stigmatized as the "other" in the face of "normality" in sports and social life and gender norms shaped by patriarchy, are in a disadvantageous position in terms of participation in social life and equal opportunity.

Keywords: Disabled Women Athletes, Gender, Disadvantage.

ÖNSÖZ

Bu araştırma engelli kadınların sporla toplumsal hayata katılımlarını, gündelik hayatlarındaki etkileşimlerini, sporun hayatları üzerindeki etkisini ve engelli kadın olarak yaşadıkları zorlukları inceleyen nitel bir çalışmadır. Araştırmada katılımcıların yaşam öykülerine odaklanarak engelli, engelli kadın ve engelli sporcu olmaya yönelik betimleyici analizler sunulması hedeflenmiştir.

Çalışmamın her aşamasında yanımda olan ve bana yol gösteren değerli danışmanım sayın Doç. Dr. Meyrem TUNA UYSAL'a, değerli fikirlerini paylaşan ve kaynaklar konusunda yardımcı olan sayın Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM'a, yapıcı eleştirilerini ve önerilerini paylaşarak çalışmama katkılar sunan değerli jüri üyelerim Prof. Dr. Ümit AKCA'ya ve Doç. Dr. Meral TİMURTURKAN'a, sporculara ve antrenörlere ulaşmamı sağlayan, değerli fikirleriyle her zaman yanımda olan sevgili Şirin Mine KILIÇ'a, deneyimlerini benimle büyük bir samimiyetle paylaşan değerli katılımcılara sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım sırasında ve hayatımın her aşamasında benden desteğini esirgemeyen can dostum sevgili Tuğba AKKÖPRÜ'ye, teknik problemleri çözmemde yardım eden ve manevi desteğiyle yanımda olan sevgili Fatih ÇETİN'e ve varlığıyla bana güç veren sevgili anneme çok teşekkür ederim.

Zeynep BAYINDIR
ISPARTA, 2023

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	i
YEMİN METNİ.....	ii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ENGELLİLİK ÜZERİNE KAVRAMLAR VE TANIMLAR.....	4
2. ENGELLİLİĞİN NEDENLERİ.....	5
3. ENGELLİLİK TÜRLERİ.....	7
4. ENGELLİLİK MODELLERİ.....	9
4.1. Tıbbi Model ve Engellilik.....	10
4.2. Sosyal Model ve Engellilik.....	11
5. ENGELLİ KADINLARIN TOPLUMSAL KONUMUNA İLİŞKİN KAVRAMLAR.....	13
6. DAMGALANMA VE ENGELLİLİK.....	17
7. ENGELLİLİK ÜZERİNE SOSYOLOJİK KURAMLAR	21
7.1. Yapısal İşlevselcilik Kuramı ve Engellilik	21
7.2. Çatışmacı Toplum Kuramı ve Engellilik.....	22
7.3. Sosyal İnşacılık Kuramı ve Engellilik.....	23
7.4. Post Yapısalcı Kuram ve Engellilik	24
7.5. Feminist Kuram ve Engellilik	26
7.6. Sembolik Etkileşimcilik Kuramı ve Engellilik	27

2. BÖLÜM

ENGELLİ KADIN SPORCULARIN TOPLUMSAL HAYATA KATILIMI

1. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ BAĞLAMINDA ENGELLİ KADIN	32
2. ENGELLİ SPORLARI TARİHİ.....	35
3. ENGELLİ SPORU TÜRLERİ VE SPORCULARIN	

SINIFLANDIRILMASI	39
4. SPOR VE TOPLUMSAL CİNSİYET	41
5. ENGELLİ SPORLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET.....	43
6. ENGELLİ KADIN SPORCULAR.....	46

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	49
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	49
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	50
4. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	51
5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	52
6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ	52
7. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN TOPLANMASI VE ANALİZİ.....	54

4. BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1. ENGELLİ BİREYLERİN ENGELLİLİĞİ ALGILAMA BİÇİMLERİ.....	57
2. ENGELLİ BİREYLERİN SOSYAL HAYATA KATILIM OLANAKLARI	62
3. ENGELLİ BİREYLERİN TOPLUMSAL HAYATTA KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLER	65
4. TOPLUMSAL HAYATTA ENGELLİ KADIN OLMAK.....	70
5. ENGELLİ KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI VE CİNSİYET ROLLERİ İLE İLİŞKİSİ	73
6. ENGELLİ SPORCU KİMLİĞİ	80
7. ENGELLİ KADIN SPORCULARIN SPORA BAŞLAMA SÜREÇLERİ VE SPORUN HAYATLARINDAKİ YERİ	83
8. ENGELLİ SPORLARINDA KARŞILAŞILAN FİZİKSEL VE TOPLUMSAL ENGELLER.....	88
9. ENGELLİ SPORLARINDA KADIN OLMAK.....	92
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	110
EKLER.....	120
EK-1 Görüşme Soruları.....	120
EK-2 Etik Kurul Onay Formu	122
ÖZGEÇMİŞ	123

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. 2011 Nüfus ve Konut Araştırması Verileri	7
Tablo 2. Bedensel Engelli Kadın ve Erkek Sporcu Sayıları	45
Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri	56

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Yaz Oyunları	40
Şekil 2. Kış Oyunları	40

KISALTMALAR DİZİNİ

CPISRA	: Serebral Palsi Uluslararası Spor ve Eğlence Birliği
EYGH	: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
IBSA	: Uluslararası Görme Engelliler Spor Federasyonu
ICIDH	: İşlevsellik, Yetiyitimi, ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması
INAS-FID	: Zihinsel Engelliler Spor Federasyonu
IPC	: Uluslararası Paralimpik Komitesi
IWAS	: Uluslararası Tekerlekli Sandalye ve Ampute Spor Federasyonu
ÖZİDA	: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı
TİESF	: Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu
TMOK	: Türkiye Milli Paralimpik Komitesi
TÖSF	: Türkiye Özürlüler Spor Federasyonunun
TÖSSFED	: Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UPIAS	: Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Yeti yitimi Olanlar Birliği
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Engellilik dünya genelinde milyonlarca insanı etkileyen hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli sonuçları olan bir konudur. Engellilik, fiziksel ve psikolojik etkileri yönünden bireysel bir deneyim alanı olsa da engelli bireylerin toplumsal hayatta yer alabilme “mücadeleleri” engelliliği toplumsal bir düzleme taşımaktadır. Bu açıdan konuşulması gereken kentlerdeki engel yaratan binalar, toplumun engelli bireylere yönelik ötekileştirici tavırları, farklılıkları içine almayan iş gücü piyasası, ulaşım hizmetlerinden yararlanamama gibi toplumsal problemlerdir. Nitekim engelliliği yaratan “normalin” dışındaki zihinsel ya da fiziksel farklılıklar olsa da bireylerin yaşam kalitesini belirleyen, hayatını zorlaştıran, “engelli” olarak etiketlenmelerine neden olan çevresel ve toplumsal faktörlerdir.

Bu çalışma, engelli kadınların zaten toplumsal hayatta karşılaştıkları çifte dezavantaj durumları spor alanında da yaşadıkları tezinden yola çıkarak engelli kadınlara odaklanmaktadır. Engelli kadınların sporda daha çok yer almaları, çifte dezavantaj durumlarını kaldırmada önemlidir. Aynı zamanda engelli kadınların neredeyse bütün toplumlarda daha dezavantajlı konumda olduğu tezi, toplumsal cinsiyet temelli çalışmaların artması gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışmada genel olarak toplumda daha “az” görünür olan ve konunun özelinde profesyonel olarak spor yapan engelli kadınlara odaklanılmaktadır. Araştırmanın konusu engelli kadın sporcuların toplumsal hayata katılımında yaşadıkları dezavantajlı, avantajlı durumların ve sporun toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Çalışmada katılımcıların toplumsal hayattaki ve spordaki sosyal etkileşimlerine odaklanılmıştır. Araştırmada katılımcıların kendi kimliklerine ilişkin algıları ve toplumsal hayatın içinde nasıl konumlandıkları araştırılırken katılımcıların sporcu kimliği ve kadın kimliği gibi diğer kimliklerle nasıl etkileşimde bulundukları da incelenmektedir. Araştırma, “engelli kadın sporcular” gibi çok spesifik bir grubun gündelik hayatındaki etkileşimlere odaklanarak, katılımcıların engelli, kadın ve sporcu kimliklerine ilişkin toplumsal algının neler olduğunu göstermesi açısından önemlidir ve bu alanda literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın kavramsal çerçevesi kadınların toplumsal konumunu anlamaya ilişkin dezavantajlılık, ayrımcılık, kesişimsellik, damgalanma ve toplumsal kimlik kavramları üzerinden şekillenmektedir. Kuramsal çerçevede engellilik literatüründeki genel sosyolojik tartışmalara yer verilerek çalışmaya olan katkıları sunulmuştur. Araştırmada, engelli kadınların kamusal ve özel alanda onlara biçilen sınırlayıcı roller karşısında nasıl damgalandıklarını, sosyalleşme biçimlerini anlamaya ve betimleyeme odaklanılması yönünden sembolik etkileşimcilik kuramının bakış açısı daha fazla ön plana çıkarılmıştır. Goffman'ın damgalanma kuramı, sembolik etkileşimci kuramın etkileşime ve kimliğin gelişimine ilişkin sunduğu bakış açısı engelli kadınların toplumsal kimliğini ve dezavantajlı konumunu anlamaya ilişkin bakış açısı sunmaktadır.

Daha önceki yapılmış çalışmalarda da görüldüğü gibi engelli kadınlar hem engelliliğe ilişkin hem kadın olmaya ilişkin etiketler ve sosyal engeller nedeniyle toplumsal hayatta yer alma konusunda çoklu dezavantaj yaşamaktadır. Bu açıdan engelli kadınların sosyal statülerini geliştirmeleri ve güçlendirmeleri engellilik ve toplumsal cinsiyet normları karşısında daha zordur. Özel alanda annelik, eşlik ve diğer toplumsal cinsiyet rollerinden dışlanan, cinsiyetsiz görülen, istihdam edilmek, eğitim almak konusunda ayrımcılığa uğrayan, başarıları görünmez olan engelli kadınların kamusal alandaki konumlarını güçlendirmeleri kendilerine ilişkin algının da değişmesini sağlamaktadır.

Spor engelli kadınların toplumsal hayatta “görünür” olmayı sağladıkları ve toplumsal konumlarını güçlendirdikleri bir alandır. Aynı zamanda engelli sporu, ataerkil toplumdaki “normal” ve “sağlam” beden vurgusuna bir başkaldırı niteliği de taşımaktadır. Engelli kadınların spor yapması hem engelliliğe ilişkin hem de toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tabulara karşı çıkılması açısından önemlidir. Engelli kadınlar spor yaparak toplumda aktif, rekabetçi, güçlü, bağımsız ve başarılı roller üstlenebildiklerini göstererek toplumsal cinsiyet rollerinin ve engelliliğin sınırlayıcı etkilerini zayıflatmaktadır. Bununla birlikte engelli sporlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadınlar açısından fırsatların yaratılması çok önemlidir.

Nitekim engelli kadınlar sporda yer alma ve profesyonel spor hayatlarını devam ettirme konusunda problemler yaşamaktadır. Sporun fiziksel “sağlamlık” ve

“erkeklik” vurgusu karşısında engelli kadınlar spor alanında daha dezavantajlı bir konumda yer almaktadır. Bu araştırmada engelli kadınların sporda yaşadıkları avantajlı ve dezavantajlı durumlar sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ENGELLİLİK ÜZERİNE KAVRAMLAR VE TANIMLAR

Engellilik üzerine yapılan akademik çalışmalara bakıldığında kavramlar üzerinde ortak tanımların olmadığı görülmektedir. Engellilik sosyolojisi literatüründe engellilik, farklı bakış açıları ve farklı modeller çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bununla birlikte tıbbi ve sosyal anlamları yönünden engelli olma durumunu açıklamak mümkündür. Konuya ilişkin literatürde geçen kavramlar engelli, yeti yitimi, sakatlık ve özürlü kavramlarıdır. Bu kavramlar bazı durumlarda birbirleri yerine kullanılsa da aslında farklı anlamlara geldiği görülmektedir. Toplumun engelliliğe yüklediği anlamlar da bu kelimelerin kullanımını etkilemektedir. Engellilik (handicap), sakatlık ve özürlülük (disability), yeti yitimi (impairment) kavramları medikal ve sosyal model çerçevesinde tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) geliştirdiği İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırmasında (ICIDH) yeti yitimi (impairment); sağlık deneyimi bağlamında, bir bozulma, psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı veya işlevin herhangi bir kaybı veya anormallliği olarak tanımlanmaktadır (ICIDH, 1980, s. 27-31). Bununla birlikte bireylerdeki yeti yitimi ya da bozulma her koşulda kişiye engel yaratmamaktadır. ICIDH'a göre örneğin; şeker hastalığı olan biri ilaç kullanarak hastalığını engelleyebiliyorsa; ya da parmağı eksik olan biri yapısal bozukluğuna rağmen elin işlevlerinde bir kayıp yaşamıyorsa o kişi engelli sayılmamaktadır. Tam tersi olarak herhangi bir uzvunda eksiklik ya da bozulma olmamasına rağmen kişinin engelli sayılabileceği durumlar olabilir. Burcu'nun (2020, s. 135) da belirttiği gibi engellilik zihinsel ya da fiziksel sakatlığı değil bir engellenmişlik durumunu ifade etmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü engelliliği sosyal yetersizlik açısından değerlendirerek kişilerin uygun sağlık, ulaşım, eğitim, sosyal fırsatları yeterince elde edememe durumu olarak tanımlamaktadır (WHO, 2020). Böylece engellilik, biyolojik yetersizlik yönünden değil, bireylerin önündeki toplumsal engeller üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. Yeti yitiminden bağımsız olarak düşünüldüğünde

asında her insanın engel durumunu deneyimlediği savunulabilmektedir. Bu açıdan Morris'in de (1998) belirttiği gibi engelliliği ve yeti yitimini açıkça birbirinden ayırırsak, yaşamlarımızı ve sahip olduğumuz fırsatları bu kadar etkileyen engelleyici bariyerlere ve tutumlara karşı değişim gerçekleştirebiliriz.

Engellilik, mevzuatta.¹ “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeylerde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak tanımlanmaktadır (md.6518/63, 2014, Resmî Gazete).

Milletlerarası Sözleşmede engelliliğin gelişen bir kavram olduğu kabul edilerek “sakatlığı olan kişilerin topluma diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı” belirtilmektedir (BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2008).

Hem uluslararası sözleşmelerde, kuruluşlarda hem de akademik çalışmalarda engellilik konusunda ortak bir açıklamanın ve ortak bir kelime kullanımının olmadığı görülmektedir. Bu çalışma boyunca toplumdaki genel kullanımından ve “sakat”, “özürlü” kelimelerinin toplumda daha negatif anlamları içermesi açısından, “engelli” kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir.

2. ENGELLİLİĞİN NEDENLERİ

Engelliliğe neden olan birçok faktörden bahsetmek mümkündür. Engelliliğe neden olan fiziksel nedenlere bakıldığında doğum öncesi, doğum sırasında ve doğum sonrasında engelliliğin oluşabildiği görülmektedir. Engelliliğe yol açan fiziksel faktörler şu şekilde özetlenebilmektedir:

“Akraba evlilikleri, kalıtım, toplumda yaygın sağlık hizmetlerinin olmaması ya da bu hizmetlerin bölgeler arası eşit olmayan şekilde dağılmış olması, kadın eğitiminin çok düşük olması, anne olma yaşının küçüklüğü, doğum öncesinde annenin sağlık kontrolünün olmayışı, çok çocuk dünyaya getirme, doğumun sağlık personeli gözetimi altında yapılmaması, doğum sırasında çocuk ve annenin risklerle karşıya kalması, bulaşıcı hastalıklar, çeşitli

¹ 5378 sayılı kanunun 6462 sayılı kanun değişikliği ile sakat kavramı yerine engelli kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

çeşitli çocuk hastalıkları, ateşlenme ve benzerleri doğum öncesi ve doğum sırasında engelliliğe yol açan faktörler olarak sayılabilir (Gür, 2010).”

Engelliliğe sebep olan diğer fiziksel faktörler; gebelikte beslenme bozuklukları, gebelikte kullanılan ilaçlar ve fazla alkol alımı, kan uyuşmazlığı, radyasyona maruz kalma, kromozoma bağlı sakatlıklar ve doğum sırasında beyin hasarının gerçekleşmesi gibi sebepler sayılabilmektedir (Özer, 2013, s. 20-27).

Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilen İşlevsellik, Yeti yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılmasında (ICF) engellilik durumuna ilişkin kapsamlı bir tanım oluşturulmaktadır (WHO, 2001, s. 3-8). ICF, bireylerin sağlık durumlarını anlamak için sadece hastalık veya engel odaklı değil, işlevselliğe dayalı bir yaklaşım sunmaktadır. Örneğin bir bireyin bacaklarında sahip olduğu bir engel nedeniyle yürüme yeteneğinde kısıtlama yaşaması, sadece fiziksel bir sorun olarak değil, günlük yaşam aktivitelerine katılımını ve sosyal ilişkilerini etkilemektedir. Bu açıdan kişinin işlevselliği, yeti yitimi ve sağlık koşullarının (hastalıklar, bozukluklar, yaralanmalar, travmalar vb) bağlamsal etmenlerle dinamik etkileşiminin bir sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Bağlamsal etmenlerin bileşenleri; çevresel ve bireysel faktörlerdir. Çevresel faktörler; bireyin karşılaştığı fiziksel, sosyal ve tutumlara ait etkileşimleri içermektedir. Kişisel faktörler; yaş, cinsiyet, eğitim, ırk, deneyimler, kişisel özellikler, diğer sağlık durumları, egzersiz alışkanlıkları, sosyal geçmiş gibi özelliklerdir. Bu açıdan bireyi engelli kılan faktörlerin tek boyutlu olmadığı görülmektedir.

Sosyolojik bakış açısından engellilik sosyal çevreyle, sosyal izolasyonla ve bütünleşmeyle, sosyal tutumlarla ve rollerle ilişkisi üzerinden ele alınmaktadır (Burcu, 2020, s. 147). Engelli bireylerin mesleklerini yapamaması, kalıplaşmış işlerde çalıştırılmak istenmesi, sportif ve sanatsal faaliyetlerde başarısız olacağı gibi engelli olmayanların bakış açısını yansıtan durumlar engelli bireyleri sosyal yaşamdan uzaklaştırmaktadır. Bu durumda engelli bireylerin sosyal engellemeyle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Sosyal engellenme erişilebilirlik sorunları, ayrımcılık ve olumsuz tutumlar, eğitim ve istihdam fırsatlarının eksikliği, sosyal izolasyon, sağlık hizmetlerine erişim eksikliği olarak deneyimlenen ve engelli bireylerin sosyal hayata tam katılımını sınırlayan veya engelleyen faktörlerdir.

Engelliliğin bireysel bir durum olarak kabul edilmesinin yanında aynı zamanda sosyal bir olgu olduğu savunulabilir. Nitekim engelliliğe neden olan toplumsal faktörlerden de bahsetmek mümkündür. Sosyal, kültürel, kurumsal ve fiziksel faktörlerden oluşan toplumsal engeller, bireylerin kısıtlamalarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Doğuştan ya da sonradan sahip olunan engellilik durumunun toplumsal dezavantaja dönüşmesinde bu faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Toplumun engelli bireylere olan tutumu, engelli bireylerin sosyal haklara erişimi, istihdam olanakları, eğitim imkanları, sağlık hizmetlerine erişim gibi faktörler engelli bireylerin yaşam kalitelerini belirlemektedir. Engelli bireylere yönelik politikalar ve toplumun tutumu engelliliğin bireyler tarafından nasıl deneyimlendiğini ve dezavantajlılığa dönüşme durumunu etkilemektedir.

3. ENGELLİLİK TÜRLERİ

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Avrupa Birliği üye ülkeleri ile eş zamanlı olarak idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem araştırması şeklinde planlanan 2011 yılındaki Nüfus ve Konut Araştırmasının verileri aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. 2011 Nüfus ve Konut Araştırması Verileri

Engel Grubu	Kişi Sayısı	Oranı (%)
Görme	215.076	9,53
İşitme	179.867	7,97
Dil ve Konuşma	33.686	1,49
Ortopedik	311.131	13,78
Zihinsel	385.313	17,07
Ruhsal ve Duygusal	170.927	7,57
Süreğen Hastalık	917.259	40,63
Diğer	44.248	1,96

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2021). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni.

Aynı araştırmanın diğer sınıflandırmalarına bakıldığında engelliliğin sadece tıbbi açıdan değerlendirilmediği görülmektedir. Araştırmada engellilik, görme, duyma, konuşma, yaşlılarına göre öğrenme/basit dört işlem yapma, hatırlama/dikkatini toplama alanlarıyla hareket güçlüğü (yürüme, taşıma, tutma ve merdiven inip çıkma) alanlarında da tanımlanmaktadır.

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın (ÖZİDA)² (2002, s. 27) yaptığı Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor araştırmasında engellilik türleri şu şekilde tanımlanmaktadır:

İşitme Engelliler³: Tek veya iki kulağında tam veya kısmi işitme kaybı olan kişidir. İşitme cihazı kullananlar da bu gruba girmektedir.

Görme Engelli: Tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme kaybı veya bozukluğu olan kişidir. Görme kaybı ile birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü (tavuk karası) olanlar da bu gruba girmektedir.

Zihinsel Engelli: Çeşitli derecelerde zihinsel yetersizliği olan kişidir. Zeka geriliği olanlar (mental retardasyon), down sendromu, fenilketonüri (zeka geriliğine yol açılmışsa) bu gruba girmektedir.

Ortopedik Engelli: Kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve fonksiyon kaybı olan kişidir. Kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında kısıklık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, serebral palsi, spastikler ve spina bifida olanlar bu gruba girmektedir.

Dil ve Konuşma Engelli: Herhangi bir nedenle konuşamayan veya konuşmanın hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluğu olan kişidir. İşittiği halde konuşamayanlar, gırtlığı alınanlar, konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-damak-çene yapısında bozukluk olanlar bu gruba girmektedir.

Ruhsal ve Duygusal Hastalığı Olan: Duygu, düşünce ve davranışlardaki normalden farklı örüntüler nedeniyle günlük yaşam aktivitelerini tamamlamada, kişilerarası ilişkilerini devam ettirmede güçlük yaşayan kişidir. Depresyon, şizofreni gibi hastalıklar bu gruba girmektedir.

Süreğen Hastalık: Kişinin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarının engellenmesine neden olan, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır.

² 3/5/2013 tarih ve 28636 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6462 sayılı Kanunla Genel Müdürlüğün adı T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığından, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir.

³ Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel müdürlüğü burada ilk olarak özürlü kavramını kullanmış, daha sonraki kullanımlarında ise toplumda ayrımcılığa karşılık geldiği düşüncesiyle engelli kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Tanımlar verilirken kitapçıkta yer almayan şekilde özürlü yerine engelli kelimesi kullanılması tercih edilmiştir.

(kan hastalıkları, kalp damar hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme yolları hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıkları, sinir sistemi hastalıkları, HIV).

Bu araştırmada bedensel engelli bireylerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bedensel engelliğe neden olan fiziksel faktörlere ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Bedensel engelliliğe neden yaralanmalar ve hastalıklar dört ana başlığa ayrılmıştır (Ergun ve Yiğiter Bayramlar, 2011, s. 1-14):

Omurilik yaralanmaları (Spina bifida, parapleji, kuadripleji): Omurilik (spinal kord) kemiklerinin aşırı güç sonucunda kırılması sonucunda omurilik yaralanmaları oluşur. Yaralanmaların boyun bölgesinde oluşması kol ve bacakları etkiler ve buna tetrapleji veya kuadripleji denir. Yaralanmanın sırt ve bel bölgesinde oluşması bacakları etkiler ve bu ise parapleji olarak ifade edilmektedir. Yaralanmanın şiddetine göre bireyler uzuvlarını kısmi hareket ettirebilir ya da hiç hareket ettiremez.

Çocuk Felci (Poliomyelitis): Polio virüsünün insanı enfekte etmesiyle omurilik ve sinir sistemi bölgelerini etkileyerek vücutta çeşitli bozukluklara neden olan bir hastalıktır. Aşıyla korunmak mümkündür.

Uzuv Kayıpları (Ampütasyonlar): Doğuştan veya sonradan, çeşitli kazalar, enfeksiyonlar, hastalıklar (şeker, damar hastalıkları), enfeksiyonlar, doğuştan (konjenital) sebeplerle oluşan uzuv (kol, bacak) kayıplarıdır. Bireyin ampütasyon seviyesine göre protez uygulamaları yapılır ve rehabilitasyona başlanır.

Diğer Hastalıklar: Beyin felci (serebral palsy); doğum öncesi, sırası ve sonrasında veya erken çocukluk çağında görülebilen, beyinde bir hasara bağlı yürüme, hareket ve duruş bozukluğuna neden olan bir hastalıktır. Kas hastalıkları (kas erimeleri); İskelet kaslarının yapısının bozulması ile ortaya çıkan ve kas güçsüzlüğü, eklem sertliği ve şekil bozukluğu olarak kendini göstermektedir. Doğuştan gelen hastalıklar; akraba evlilikleri, annenin hamilelik sırasında geçirdiği çeşitli hastalıklar, kanama, hamilelikte ilaç kullanımı, radyasyon gibi nedenlere bağlı olarak uzuv kayıpları, eğrilikler ve doğuştan kalça çıkıklığı gibi engeller diğer engellilik türleri arasında yer almaktadır.

4. ENGELLİLİK MODELLERİ

Engellilik sosyolojisi tartışmalarındaki genel yaklaşımlar tıbbi model ve sosyal model çerçevesinde şekillenmiştir. Tıbbi model engelliliği biyolojik farklılık üzerinden açıklamaktadır. Sosyal model ise engelliliğe neden olan toplumsal faktörlerin rolüne vurgu yaparak engelliliği çevresel faktörlerin bir sonucu üzerinden değerlendirmektedir.

4.1. Tıbbi Model ve Engellilik

Engellilik öncelikle feodal dönemde geleneksel bakış açısıyla yorumlanmıştır. Toprağa bağlı üretim şeklini benimseyen feodal dönemde engelli bireyler farklı türlerde işgücüne katılabilmekteydi (Okur ve Erbil Erdugan, 2010, s. 248). Bu dönemden sonra kapitalizme geçişle birlikte engelli insanlar toplumun üretken olmayan üyeleri olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Gleeson, 1999’dan akt.: Taylor, 2004). Kapitalist üretimle birlikte engelli bireyler “işlevsiz” kabul edilerek sistemin dışına itilmiştir. Engelli bireyler toplumda aynı zamanda “anormal” ve “hasta” olarak görülmeye başlanmıştır. Benzer şekilde feodal dönemde engelli bireyler ekonomik üretimin dışına itilmese de toplumsal açıdan etiketlenmiştir. Geleneksel model anlayışının hâkim olduğu bu dönemde engellilik, Tanrının bir cezası, ya da bazı durumlarda Tanrı tarafından kişiye verilen bir ödül olarak algılanmıştır (Okur ve Erbil Erdugan, 2010, s. 249). Engelliliğin kurumsallaşması ve tıbbileşmesi ise kapitalizmin ve idari devlet yapısının ortaya çıkmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir (Galvin, 2011, s. 484).

Tıbbi model literatürde geleneksel bireyci ve medikal model olarak da geçmektedir. Bu model engelliliği, tıbbın terimleriyle açıklayarak engelliliğin sorunlar ve çözümler açısından tamamen bireysel bir deneyim alanı olduğunu savunmaktadır (Smart ve Smart, 2006, s. 30). Bunun sonucu olarak tıbbi model, engelliliği bireysel bir kusur olarak kabul ederek engelli bireylerin karmaşık sorunlarını tıbbi engelleme, tedavi ve rehabilitasyon meselelerine indirgemektedir (Shakespeare, 2011, s. 53-54). Tıbbi model engelliliği sadece önlemeye ve tedavi etmeye odaklanması ve engelli bireylerin gündelik hayatlarını zorlaştıran, dışlanmalarına sebep olan toplumsal faktörleri göz ardı etmesi nedeniyle sosyal model tarafından eleştirilmiştir.

Tıbbi gelişmeler sayesinde engelliliğe sebep olan unsurların ortadan kaldırılması engelliliğin tıbbileştirilmesinin olumlu yanı olarak dursa da tıbbi model klinik teşhise gereksiz vurgu yaparak engelli bireyi eksik ve sakatlayıcı bir tarzda görmektedir (Oliver, 2011, s. 231). Bu vurgu, toplumda engelli bireylerin “patolojik” kabul edilmesine yol açmakta, engelli bireyleri toplumsal önyargıların, aşağılanmaların ve dışlanmaların merkezi haline getirmektedir (Arıkan, 2002).

Tıbbi model engelliliği “kusurlu” bedenin kültüre katılamamasıyla ilişkilendirmektedir (Hargreaves, 2000’den akt.; Hardin, 2007, s. 40). Bu bakış açısında bedensel ya da zihinsel olarak farklı olan birey, içinde bulunduğu kültüre ve topluma “adapte” olduğu ölçüde “normal” kabul edilmektedir. Tıbbi model Esra’nın (2020, s. 29) da belirttiği gibi engelli bireyi “normallik” ölçüsüne ulaştırmayı hedeflemekte ve “normallik” ideolojisi bağlamında her türlü tıbbi müdahaleyi bireye dayatmaktadır.

4.2. Sosyal Model ve Engellilik

Engelliliği açıklamada tıbbi modelin yetersiz kalması, engelliliğe neden olan toplumsal faktörlerin sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu düşünce İngiltere’de temelleri atılan sosyal modelin doğuşunu beraberinde getirmiştir. Sosyal model etrafındaki ilk tartışmalar 1970’li yıllara dayanmaktadır. Bu dönemde engelli bireyler ve gruplar, yatılı kurumlara hapsedildikleri, iş gücü pazarından dışlandıkları ve yoksulluğa itildikleri için örgütlenmeye başlamışlardır (Thomas, 2011, s. 32). Bunun sonucu olarak Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Yeti yitimi Olanlar Birliği (Union of the Physically Impaired Against Segregation- UPIAS) adı altında 1975 yılında İngiltere’de bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri ile ilk defa engelli bireylerin karşısındaki toplumsal engellerden bahsedilmiştir. Bildiride engelliler, tıbbi otoritenin dayatılmasına, onlar hakkında neyin iyi neyin kötü olacağına doktorlar ve diğer profesyonellerinin karar vermesine karşı çıkarak tıbbi bakışın eleştirisini yapmıştır:

“...Her şeyden önce insanız. Hasta, vaka, spastik, sağır, kör veya hasta değiliz. Birliğimiz, tıp veya diğer uzmanların bize nasıl yaşamamız gerektiğini söyleme, bizden bilgi saklama veya arkamızdan kararlar

Alma hakkına sahip olduğu fikrini tamamen reddeder (UPIAS, 1975).”

Sosyal model, engeli olan bireylerin problemlerin bireysel kusurlarının değil, toplumsal baskı ve dışlanmanın bir sonucu olduğunu savunur (Shakespeare, 2011, s. 55). Bu açıdan Thomas’ın (2011, s. 33) da belirttiği gibi sosyal model engelli bireylere özgürleşmenin, aydınlanmanın, kendilerine inanmalarının, karşılaştıkları zorlukların toplumsal nedenlerden kaynaklandığını görmelerinin yolunu açmaktadır.

Sosyal modelin kurucularından Oliver’a (1992, s. 101) göre engellilik, içinde bulunulan toplumdan bağımsız düşülemez ve sosyal olarak üretilir. Sosyal modelin savunduğu şekilde, engelli bireyin hayatını zorlaştıran durumlar toplumda karşılaşılan engellerden kaynaklanmaktadır. Bu engeller, bireylerin toplumsal yaşama katılımını kısıtlayan bütün sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel engellerden oluşmaktadır (Okur ve Erbil Erdugan, 2010). Sosyal model bu noktada sorumluluğu topluma yüklemektedir. Engelliliği sorunsal haline getiren engelli insanların toplumun tamamından ayrı tutulması ve engellilerin haklarını sağlama konusunda toplumun başarısız olmasıdır (Burcu, 2020, s. 32). Bu açıdan engellilik bedensel patolojinin bir sonucu değildir; sistematik dışlama kalıpları tarafından toplumsal olarak üretilmektedir. Bu dışlama, engeli olmayan insanlara uygun olarak düzenlenen yapılarda ve inşaat normlarında kendini göstermektedir. Toplumda ayrımcı ve etiketleyici tutumlara maruz kalmaları da sakatlığı olan bireyleri birer engelli haline getirmektedir.

Her iki modelin de engelliliği açıklamada güçlü ve zayıf yönlerinden bahsetmek mümkündür. Tıbbi modelin engelliliğe medikal olarak çözüm yolları üretme konusundaki önemi yadsınamaz. Engelliliğe sebep olan faktörler tıptaki gelişmeler sayesinde önlenabilir ve düzeltilebilir hale gelmektedir. Bu noktada engelliliği önlemek sadece, tıbbi modele getirilen eleştirilerde olduğu gibi “normalin” bir dayatması olarak algılanmamalıdır. Bir uzvun kaybı ya da bozukluğu durumunda bireyin fiziksel ve psikolojik olarak zorlanması tıbbi çözümlere başvurmayı o birey açısından gerekli kılmaktadır. Sosyal model de bu noktada engelli bireyi toplumla bütünleştirme çabasında olsa da engellilikten kaynaklanan ağrı ve acı gerçeğini göz ardı edebilmektedir (Bernal, 2003’ten akt. Erkan, 2004, s. 37). Bu noktada önemli olan engelli bireyin tıbbi çözümlere başvurma çabasında, toplumun bir parçası olarak yaşamını devam ettirebilmesi ve toplumsal hayatta yer alabilmesidir. Sosyal modele göre bu uyumu kolaylaştırmada en büyük görev toplumun diğer üyelerine ve diğer çevresel faktörlere düşmektedir. Sosyal modelin bu vurgusu toplumsal engellerin kaldırılması ve böylece engelli bireyin hayatını “olağan” akışında sürdürmesi açısından önem taşımaktadır. Her iki yaklaşımın da bireysel ve toplumsal düzlemde sunduğu çözümler vardır. Her iki yaklaşım da belli açılardan engelliliğin olumsuz yanlarını kaldırmaya odaklanmaktadır.

5. ENGELLİ KADINLARIN TOPLUMSAL KONUMUNA İLİŞKİN KAVRAMLAR

Engelli kadının toplumda dezavantajlı bir konumda olduğuna yönelik yapılmış çalışmalar mevcuttur (Burcu, Kamanlıoğlu ve Şahin, 2000; Egbatan ve Ak, 2019; Buz ve Karabulut, 2015; Kurnaz Özdemir, 2012; Osunluk ve Uğurlu, 2004; Altuntaş Duman ve Doğanay, 2017; Karataş ve Gökçearslan Çiftci, 2010; Abu Habib, 1995; Fine ve Asch, 1988). Engelli kadının dezavantajlı konumunu anlamak için literatürde birçok kavramın kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlardan en önemlileri; çifte dezavantajlılık, çoklu dezavantajlılık, ayrımcılık ve kesişimsellik kavramlarıdır.

Dezavantajlılık kavramı belirli sosyal, ekonomik, psikolojik, siyasal imkanlara sahip olmayan, içinde bulunduğu olumsuz durumları değiştiremeyen ve devlet desteğine ihtiyaç duyan bireyleri ifade etmektedir (Taş ve Arık, 2020, s. 10). Dezavantajlılık sadece belirli haklardan mahrum kalma düzeyinde değil sosyal dışlanma ve ayrımcılık düzeyinde yaşanan olumsuz durumları da içermektedir. Toplumda bireyler cinsiyetinden, yaşından, etnik kökeninden veya biyolojik farklılıklarından dolayı ayrımcılığa uğramaları yönünden dezavantajlılık yaşayabilmektedir. Örneğin engelli bireyler ve kadınlar belirli haklardan yararlanamama ve toplumsal dışlanmaya uğrama yönünden dezavantajlı gruplar arasında kabul edilmektedir.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinde (2008) engelliliğe dayalı ayrımcılığın geniş kapsamlı bir tanımını belirtmiştir. Engelliliğe dayalı ayrımcılık; siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Ayrımcılık kavramı doğrudan ve dolaylı uygulanan müdahalelerden oluşmaktadır.

Dolaylı ayrımcılık; görünüşte ayrımcı olmayan her türlü eylem, işlem ve uygulamalar sonucunda engelliliğe dayalı ayrımcılık temeliyle bağlantılı olarak, engellinin hak ve özgürlüklerden yararlanması bakımından nesnel olarak haklılaştırılamayan dezavantajlı bir konuma sokulmasını kapsar (Burcu, 2020, s. 186).

Engelli bireyleri engelli olmayan bireylere göre dezavantajlı hale getiren tıbbi modelin savunduğu şekilde biyolojik farklılıklar değildir. Sosyal model çerçevesinde engellilik, bireyin toplumla bütünleşme durumuna odaklanarak engelli bireyin yaşadığı sosyal problemleri görmemizi kolaylaştırmaktadır. Engelli bireyler mimari engellerle, ayrımcılık ve dışlanmayla, işsizlik ya da düşük statüdeki işlerde çalıştırılma gibi problemlerle mücadele etmektedir. Bu durum engelli bireyleri, yeterli sağlık hizmetlerini alamamalarının yanında eğitim, istihdam ve sosyal eşitlikten de mahrum bırakılan ve tüm dünyada en yoksul, en marjinalleştirilmiş kişiler haline getirmektedir (Groce, 1999, s. 756, An International Resource Kit, 1993, s. 4).

Bununla birlikte bütün toplumlarda kadınların daha az kaynağa, fırsata, hizmete eriştikleri, engelli kadınların ise engelli ve kadın olmalarından ötürü daha fazla sorun yaşadıkları bilinmektedir (Buz ve Karabulut, 2015, s. 27). Engelli kadınların engelli ve kadın olmalarından ötürü belirli haklardan mahrum kalmaları veya ayrımcılığa uğramaları dezavantajlılığı pekiştirilmiş şekilde yaşamalarına sebep olmaktadır (Burcu, 2016, s. 32). Bu durum literatürde **çifte dezavantaj veya pekiştirilmiş dezavantaj** kavramlarıyla ifade edilmektedir (Collins, 2000; Collins ve Valentine, 2003; Burcu, 2016; 2020).

Çoklu dezavantajlılık kavramı ise bir kişinin farklı zamanlarda birkaç farklı gerekçeyle ayrımcılığa uğradığı olguları tanımlamak için kullanılmaktadır (Makkonen, 2002, s. 10). Örneğin engelli bir kadının yüksek vasıflı işlere erişimde cinsiyetine dayalı olarak ve bir kamu binasının tekerlekli sandalyeli kişiler için erişilebilir olmadığı bir durumda engelliliğe dayalı olarak çoklu dezavantaj durumunu deneyimlemektedir.

Engelli kadınlar toplumsal hayatta çoklu dezavantaj durumlarıyla mücadele etmektedir. UNESCO, engelliler için küresel okuryazarlık oranının %3 olduğunu tahmin ederken; engelli kadınlar için bu rakam %1'e yakındır (Groce, 1999, s. 756). Engelli kadınların yaşadıkları bazı dezavantajlı durumlar Disabled Women: An International Resource Kit'te (1996) şu şekilde özetlenmiştir;

- Engellilerin %51'i kadındır.

- Uluslararası kalkınma programları nadiren engelli kadınların ihtiyaçlarını ele alır veya onları toplumsal kalkınma girişimlerine dahil eder.
- Kadınların sorunları engellilerin sorunlarıyla birleşmektedir. Bununla birlikte örneğin, engelli kadınlar HIV enfeksiyonunu önleme ve bilgilendirme kampanyaları için hedeflenmezler. Engelli kadınlar çoğu zaman görmezlikten gelinmektedir.
- Pek çok engelli kadın özellikle yaşlı engelli kadınlar izole bir yaşam sürmektedir, kendi evlerinden dışarı çıkamamakta ve hatta evlerinde yeterince hareket edememektedir.
- Engelli kadınlar, engelli erkeklere göre dört kat daha zor iş bulmaktadır.
- Ulaşım bütün engelliler için problemdir. Fakat engelli kadınların hareket alanı daha kısıtlıdır, arabaya erişim olasılıkları daha düşüktür. Kültürel ve toplumsal kalıplar nedeniyle engelli kadınlar daha çok eve hapsedilmiştir.
- Engelli kadınlar daha düşük ücretli işlerde, daha düşük statüdeki işlerde ve kötü şartlarda çalıştırılabilmektedir.
- Engelli kadınlar fiziksel ve cinsel istismara uğrayabilmektedir.

Arıkan'ın (2001, s. 148) araştırmasına göre görme engelli kadınlar duygusal/sözel şiddete uğramakta (%77,8), hem kadın hem engelli olmalarından ötürü ayrımcı/damgalayıcı yaklaşımlara maruz kalmaktadırlar. Bu zorlukları diğer engel grubuna sahip kadınların da yaşadığı görülmektedir. Arıkan'ın yaptığı çalışmaya göre görme engelli kadınlar kısıtlanma, aşırı koruyup kollanma, yetenek ve becerilerini dikkate almama, yetenek ve becerilerine güvenmeme, bir boyuttaki engelliliği diğer boyutlara da genelleme, duyarsız kalma ve aşağılama gibi davranışlara maruz kalmaktadır (2001, s. 96).

Görme engellilerle ilgili yapılan başka bir araştırmaya (Çayır, Sevensan ve Bahar Özvarış, 2010, s. 25-26) göre engelli kadınların kendileri gibi engelli olan eşleri tarafından şiddet görmeleri, şiddetin aynı zamanda toplumsal cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Engelli kadınlar, engellilik türü ne olursa olsun engelli erkeklere göre daha “zayıf” kabul edilmektedir. Bu durum kadının toplumsal cinsiyet normlarına göre daha “güçsüz” kabul edilmesiyle ilişkilidir.

Sallan Gül ve Dericioğulları Ergun'un (2020, s. 150) da belirttiği gibi "kadın olmak bir dezavantajlılık değil farklılık durumuyken kadınları dezavantajlı konuma getiren, bireyler ve/veya kimlikler arasına dahil eden şey, kadınların yatay toplumsal konumlarında yaşadıkları eşitsiz toplumsal ilişki ve durumlardır." Toplumsal yaşamda engelli kadının sosyal izolasyonunu pekiştiren bu durum, sosyal yalnızlığı hissetme ve yaşamsal fırsatları kaçırma olasılığını arttırmaktadır (Burcu, 2016, s. 24).

Kendisi de bir engelli olan Nazmiye Güçlü (2004) "Araba Aldım Kadın Oldum" kitabında engellilerin ve özellikle engelli kadın olmanın zorluklarından bahsetmektedir. Güçlü'nün (2004) de vurguladığı gibi insan yaşamını sınırlı hale getiren birçok durum vardır. Fakat toplumda sınırlılıklar "sakatlık" kabul edilmez ve toplumsal etiketlemelerin muhatabı haline gelmez. O halde problem bir uzvun kaybından ya da bozukluğundan kaynaklanan "işlevsizlik" midir? Eğer o kişi tek bacağı olmadan ya da gözü görmeden, yeti yitimi olmayan biri gibi hareket edebiliyorsa o durumda işlevsizlikten bahsedilemez. O zaman toplumda fiziksel görünüşün, "normallik" ve "sağlamlık" normları açısından önemsendiğini söylemek mümkündür. Bu durumu en çok pekiştiren araçlardan biri sosyal medyadır. Estetik yargılarımız sosyal medya arayıcısıyla "sağlam" "güzel" beden vurgusu üzerinden şekillendirilmektedir. Böylece farklılıkların "kusur" olarak algılandığı bir algılayış geliştirmeye başlarız.

Kesişimsellik kavramı engelli kadının toplumsal konumunu anlamak açısından önemli bir kavramdır. Kahraman Güloğlu (2017, s. 23) kesişimselliğin kullanımının kadınların çoklu dezavantaj konumlarını anlamak için önemli bir metodolojik yaklaşım sağladığını savunmaktadır. Kesişimsellik kavramı engelli bireylerin farklı sosyal, ekonomik veya kültürel kimlikleri üzerinden karşılaştıkları eşitsizlikleri veya dezavantajlı durumların karmaşık bir şekilde etkileşebileceğini vurgulamaktadır. Kesişimsel dezavantajlılık veya kesişimsel ayrımcılık durumunda örneğin bir kadın aynı anda hem cinsiyet temelli hem de etnik köken temelli bir ayrımcılığa maruz kalarak karmaşık bir dezavantaj deneyimi yaşayabilir.

Bu kavram ilk defa 1989 yılında siyaset bilimci ve feminist teorisyen Crenshaw tarafından ortaya atılmıştır. Crenshaw (1989, s. 149) siyahi kadınların birden fazla alanda uğradıkları ayrımcılığı kesişimsellik kavramı üzerinden

açıklarken trafik benzetmesini yapmaktadır. Ayrımcılık, bir kavşaktan gelen trafik gibi birden fazla yönde akabilir. Bir kavşakta kaza olursa bu durum herhangi bir yönden veya tüm yönlerden gelen arabalardan kaynaklı gerçekleşebilir. Benzer şekilde bir siyahi kadının ayrımcılığa uğraması cinsiyet veya ırk ayrımcılığından kaynaklanıyor olabilir. Kesişimsel kavramı, marjinalleştirilmiş kadınların güçsüzleştiren tabiiyetlerini ve birbirleriyle etkileşimlerini anlamaya çalışmaktadır. Kesişimsel analiz kadınların çoklu kimliklerinin bir sonucu olarak bazı kadınların uç noktalara itilip, derin ayrımcılığa maruz kalabildiğini, bazılarının daha ayrıcalıklı konumlardan yararlanabildiğini göstermektedir (Women's Rights and Economic Change, 2004, s. 2). Örneğin çalışmayan göçmen bir kadının düşük ekonomik statüye sahip olması, kadın olması ve göçmenlik durumu kadının toplumsal konumunu savunmasız hale getirmektedir. Bir başka örnekte; bir kadın saygın bir tıp uzmanı olabilir ancak evinde aile içi şiddete maruz kalabilir. Kesişimsellik farklı kimliklerin birleşiminden kaynaklanan karmaşık deneyimlerin anlaşılmasına ve bu deneyimlerin politikalar, programlar, hizmetler ve yasalar üzerinde nasıl etkili olduğunu değerlendirmeye yardımcı olmaktadır.

6. DAMGALANMA VE ENGELLİLİK

Goffman'ın damga kuramı engelli bireylerin ve özelde engelli kadının dezavantajlı konumunu anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Nitekim toplumda engelli bireyleri dezavantajlı konuma getiren sosyal olarak etiketlenmeleridir. Engelli bireylerin “acınan”, “başarısız” ya da engelli kadınların “cinsiyetsiz” olarak etiketlenmeleri toplumdan dışlanmalarına ve toplumsal hayatta başarılarının görünmez olmasına neden olmaktadır.

Damga terimi ilk defa Yunanlılar tarafından kullanılmıştır. Damga, bedenin işaretlenmesi için bedene yapılan uygulamalar olarak ortaya çıkmıştır. Kişilerin ahlaki statüsünde olağan dışı ve kötü sayılan durumlar karşısında bedenin kazılması ya da yakılması yoluyla beden işaretlenmiştir. Böylece ifşalanan bedenler kamusal alanda uzak durulması kişiler olarak etiketlenmektedir (Goffman, 2014, s. 29).

Goffman, varsayılan toplumsal kimlik ile gerçek kimlik arasında uyumsuzluk olan kişinin damgalandığını savunmaktadır. Bu uyumsuzluğun farkına varıldığında

veya bu uyuşmazlık aşıkarsa söz konusu bireyin toplumsal kimliği örselenmektedir. Bu durumda kimliği örselenmiş birey toplumdan kendini koparma ve itibarsızlaştırılmış bir kişi olarak kabul görmediği bir dünyaya göğüs germek durumunda kalmaktadır (2014, s. 51). Goffman üç farklı damga türünden bahsetmektedir. Birincisi bedenin deformasyonu sonucu oluşan damgadır. İkincisi zayıf irade, doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inanç olarak ve karakter bozukluğu olarak algılanan davranışlardan kaynaklı damgalanma ve üçüncüsü ırk, ulus, din gibi faktörler sonucu edinilen damgadır (2014, s. 30-33).

Link ve Phelan (2006, s. 528) damgalama sürecinin beş bileşenden oluştuğuna ilişkin bir analiz sunmaktadır. İlk olarak insanlar ten rengi, cinsel tercih gibi farklılıkları belirlemekte ve etiketlemektedir. Bu noktada toplumsal olarak kabul edilmeyen farklılıklar etiketlenmektedir. İkinci aşama etiketlenen kişinin istenmeyen özelliklerle ilişkilendirildiği “basmakalıplaştırma” sürecidir. Üçüncü aşamada etiketlemeyi yapan grup, “biz” ve diğerleri” şeklinde kendini damgalanmış gruptan ayırmaktadır. Dördüncü aşamada damgalanmış kişiler ayrımcılığa uğramakta ve statü kaybı yaşamaktadır. Böylece insanların etiketlenmeleri, istenmeyen özelliklerle ilişkilendirilmeleri sürekli olarak değersizleştirilmeleri, reddedilmeleri ve dışlanmalarına gerekçe olarak görülmektedir. Beşinci aşamada ise gücün uygulanmasıyla damga tamamlanır. Örneğin bir akıl hastanesinde yatan hasta, personel için “soğuk” “kibirli” etiketinde bulunabilir. Ama güç onun elinde olmadığı için sonuç üzerinde bir etkide bulunamaz.

Goffman’a göre de normal ve damgalı somut kişileri ifade etmez, ikisi de birer bakış açısidir. Hayatımızın belirli dönemlerinde bu iki rol içerisinde de bulunmamızı gerektiren toplumsal süreçler vardır. Bir birey daimî sıfatlar tarafından tiplendirilebilir ve bulunduğu birçok toplumsal durumda damgalı rolünü oynayabilir. Bu tiplendirme sayesinde bireyin, normallerin zıddında damgalı bir konuma yerleştirilmesi doğal kabul edilmektedir. Fakat bu roller, iki rolün de doğasını belirlememektedir. Normal ya da damgalı, kişilerin etkileşim esnasında içinde bulundukları rolün içinde bulunma sıklığına göre belirlenmektedir (Goffman, 2014, s. 192). Damgalanma sosyal bağlama sıkı bir şekilde bağlıdır. İdeal insan konumu, damgalanan nitelikler ve neyin istenip istenmediği gibi durumlar sosyal bağlamdan diğerine göre değişebilmektedir (Burcu, 2020, s. 170).

Damgalama etiketleme kuramıyla yakından ilişkilidir. Etiketleme kuramı bireylerin toplum içinde belirli etiketlerle tanımlandıklarında bu etiketlerin onların davranışlarını ve toplumsal kimliklerini şekillendireceğini savunmaktadır. Etiketleme kuramcılarının sapma ya da sapkın rolleri araştırırken, insan davranışının kendileriyle değil bu davranışlara yönelik toplumsal tepkilerle ilgilenmektedir (Coser, 2015: 498). Örneğin bir toplumda hırsızlık eylemi bir insanı hırsıza çevirmez; insanların o kişinin yaptığı eylemi kriminal suç işlediği yönünde etiketlemesi sonucunda o kişi “hırsız” olmaktadır. Ya da kişinin aynı davranışı başka bir semte “davranış bozukluğu” olarak etiketlenebilir. Etiketleme kuramının en önemli vurgusu sapmanın göreceli olduğunu, yani insanların aynı davranışı çok farklı şekillerde tanımlayabildiklerini göstermesidir (Macionis, 2013: 222). Goffman’ın etiketleme anlayışına göre insanlar baskı altına almayı tasarladıkları davranışların bizzat yaratıcı pozisyonundadır. Damgalanan insanlar, sıradan insanların “anormal” tepkileriyle karşılaştıklarında kaçınılmaz olarak tuhaf davranışlar sergilemektedir. Etiketleme süreci bu açıdan, damganın gerçekliğe dönüştüğü kendini gerçekleştiren kehanet süreciyle ilişkilidir. Deli olarak etiketlenenlerin deli haline geldikleri, hasta veya sapkın olarak etiketlenenlerin sürekli toplumsal azınlıklara dönüştükleri bir sürece dönüşmektedir. (Slattey, 2014, s. 191- 193).

Goffman engelli bireylerin toplumda sık sık damgalandığına ve toplumdan dışlandığına vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte damga bir kişinin vücudu veya karakterindeki doğal zayıflıklarının bir yansıması değildir. Damga, toplumdaki diğer kişilerin “tepkileriyle” oluşan toplumsal bir etiketleme sürecidir (Slattey, 2014, s. 191). Eğer bir toplumda engelliliğe yüklenen anlam “zayıflıkla”, “verimsizlikle” “acıyla” ilişkilendiriliyorsa bu durum engellilerin toplumsal olarak etiketlenmelerine yol açacak ve o toplumla bütünleşmesini zorlaştıracaktır.

Toplumsal olarak üretilen semboller de damgalanmanın birer aracıdır. Semboller bireyler hakkında toplumsal bilgileri içeren göstergelerdir. Özellikle Goffman’ın damga sembolü olarak bahsettiği semboller, damganın tetkiki konusunda bilgiler vermektedir (2014, s. 81-82). Örneğin tekerlekli sandalye, toplumsal etiketlemeyi ve engelli bireyleri temsil eden önemli sembollerden biridir. Bu sembol toplumun engelli bireyleri nasıl anladığını ve etiketlediğini yansıtan bir araç olarak değerlendirilebilir. Tekerlekli sandalye sembolü bireylerin engelli olduğunu işaret

ederken toplumda engelli bireylere yönelik bir damga oluşturmaktadır. Tekerlekli sandalye sembolü engelli bireylerin farklılık ve görünürlük açısından öne çıkaran bir grup olarak sunmaktadır. Bu sembol engelli bireyleri “normdan sapma” ve marjinal bir grubun temsiliyetine vurgu yaparak konumlandırmaktadır. Bazı açılardan ise tekerlekli sandalye olumlu sembolik anlamları içermektedir. Tekerlekli sandalye toplumun genel bakış açısına göre engelli bireylerin yaşamlarındaki mücadeleyi ve dayanıklılığı veya toplumsal desteği sembolize edebilmektedir.

Goffman (2014, s. 36) damgalı bireyin kimliğine ilişkin algısının toplumun onu tanımlaması üzerinden şekillendiğini belirtmektedir. Kişinin kim olduğuna kimlik algısı, “normal” bireyler için tanımlanan niteliklere sahip olması yönünde toplum tarafından belirlenmektedir. Engelli birey damgalanan durumunun farkındadır ve toplumda nasıl algılandığına ilişkin sürekli bir kaygı içerisinde. Engel durumu toplumda “kayda değer olmayan” “önemsiz” biçimde konumlandırılmakta ve bu durum engelli bireyin sosyal alanlarda bulunmasının önüne geçmektedir (Burcu, 2020, s. 54). Sembolik etkileşimcilik açısından değerlendirildiğinde damga durumunu kaldırmanın yolu engelliliğe yüklenen olumsuz anlamları değiştirmekle mümkündür. Örneğin toplumda en “savunmasız” kabul edilen engelli kadınların toplumdaki “zayıf” ve “yapamaz” kabul edilen konumlarına karşılık tam tersi bir söylem geliştirmek mümkündür.

Toplumda farklı sebeplerle birçok farklı grup damgalanmaktadır. Örneğin kadınlar standartlaşmış kadın bedenine ilişkin basmakalıp cinsiyet beklentilerine uymadıkları için damgalanmaktadır. Fiziksel engelli kadınlar ise bu toplumsal beklentileri karşılamada benzersiz koşullarla karşılaşmaktadır. Fiziksel engelli kadınlar “sağlam” vücut şekillerine ve vücut estetiği normlarına uymadıkları için damgalanmaktadır. Taub, Fanflik ve McLorg’ın (2003, s. 172) araştırma sonucuna göre engelli kadınlar görünümlerine ilişkin beklentilerle başa çıkmak için duygusal tepkiler göstermeyi tercih etmektedir. Engelli kadınlar damgalama durumuyla başa çıkabilmek için öfke, hoşnutsuzluk, “yetersizliklerini” gizleme, dikkatleri engellerinden başka yöne çevirme, saptırma, normalleştirme gibi tepki ve stratejiler geliştirmektedir.

7. ENGELLİLİK ÜZERİNE SOSYOLOJİK KURAMLAR

7.1. Yapısal İşlevselcilik Kuramı ve Engellilik

Yapısal işlevselci kuramın temsilcilerinden Parsons, hastalık rolü analizinde bireyin toplumdan sapma davranışı üzerinde durmaktadır. Parsons'a göre hastalık rolü içinde bulunan kişi günlük rutin görevlerden muaftır. Aynı zamanda bu durum kişinin toplumsal bütünleşmeden uzaklaşması anlamına gelir. Parsons için rahatsızlık bir marjinalite biçimidir ve temel tedavi biçimi toplumsal bütünleşmedir. Hasta olan kişi sorumlulukları olmadığı için için ahlaki eleştirilere ve yasal bir cezaya maruz kalmaz (Turner, 2011, s. 67-69). Hasta/ engelli kişi toplumsal ilişkiyi oluşturan değerlerden sapmış bulunmaktadır. Parsons hastalık durumunu sosyal kontrol gerektiren bir davranış biçimi olarak tanımlar ve tıbbi uygulamaları kişilerin toplumsal rollerine geri dönmelerinin bir aracı olarak görmektedir (Turner, 2011, s. 51).

Parsons engellilik durumunu da bireyin toplumsal rollerini yerine getirmesini zorlaştıran bir durum olarak ele almaktadır. Örneğin fiziksel engelinden dolayı bazı işleri yapmakta zorlanan bir bireyin, toplumun belirlediği rolleri yerine getirmesi daha zordur. Bu nedenle engellilik, yapısal işlevselci bakış açısından toplumsal işlevleri yerine getirememe açısından bir dezavantajlılık olarak görülmektedir.

Yapısal işlevselci bağlamda sporun sosyolojik analizi ise sporun toplumdaki işlev ve önemi üzerinden yapılmaktadır. Sosyolojik olarak toplumsal değerler sisteminin ve normların insanların sporla ilişkisinin davranışlarına etkisini analiz etmek ve sporun toplum için önemini, insanlara etkisini araştırmak önemli bir konudur (Hienemann, 1983'ten akt. Voigt, 1998, s. 75). Spor, diğer kurumlarla etkileşimde olması, aynı zamanda bireylerarası etkileşimi ve paylaşımı arttırma işlevini üstlenerek toplumsal bütünlüğe katkıda bulunmaktadır (Gür, 2002, s. 9). Spor, işlev ve sonuçları bakımından insan davranışının örgütlenmesinde ve yönetiminde görülebilir düzenliliklerin saptanmasında etkili olmaktadır (Tezcan, 1984, s. 104).

Engelli sporları yapısal işlevselci bakış açısından değerlendirildiğinde toplumsal yapılar içinde belirli işlevleri yerine getirmesi açısından önemlidir. Yapısal işlevselci kuram engelli sporlarının toplumsal işlevlerine odaklanmaktadır. Örneğin

engelli sporları, engelli bireylerin toplumsal hayata aktif olarak katılmalarını ve toplumsal rolleri yerine getirmelerini sağlarken aynı zamanda toplumsal hayatta engelli bireylerin görünürlüğünü arttırmalarında, toplumsal olarak kabul görmelerine yardımcı olmakta, toplumda engelli bireylerin ve engelli sporcuların varlığına dikkat çekmesi gibi işlevleri yerine getirmektedir.

7.2. Çatışmacı Toplum Kuramı ve Engellilik

Marks kapitalist toplumun bir eleştirisini sunmaktadır. Kapitalizm, insanlarla üretim sürecine, bu sürecin ürünlerine ve diğer insanlarla arasına bariyer koyan bir yapı olarak yabancılaşmanın kaynağıdır (Ritzer, 2011, s. 29). Sanayi devrimiyle beraber meta ilişkileri hâkim olmuş, insan doğası ve emek arasındaki ilişki bozulmuştur. Mekanikleşmiş üretim biçimlerinin yükselmesinin sonucunda “normal” yani genellikle erkek ve engelli olmayan işçi bedeninin gücü öne çıkarılmış ve bunun dışında kalan tüm bedenleri değersizleştiren üretim standartları gelişmiştir (Gleeson, 2011, s. 374).

Finkelstein engellilik tarihini materyalist kuram üzerinden yorumlamış ve engellilik tarihini üç döneme ayırmıştır (Oliver, 2010, s. 210; Burcu, 2020, s. 51). Birinci aşama sanayi devrimi öncesi feodal döneme, ikinci aşama sanayileşmenin gerçekleştiği yani kapitalist döneme karşılık gelmektedir. İkinci aşama engelli insanın fabrikalaşma sürecinin yavaşlatıcıları olarak görüldüğü ve iş alanına katılımının engellendiği dönemdir. Bu dönemde genellikle engelliler çok fazla hareketlilik gerektirmeyen dokuma ve dikiçilik gibi küçük el zanaatlarında çalışmaktadır. Sanayi kentinin ortaya çıktığı, meta ilişkilerinin hâkim olduğu feodal çağın sonlarında engelli bireyler, toplumsal-mekânsal olarak dışlanmaya başlamıştır (Gleeson, 2011, s. 372-373). Engelli bireyler açısından meta ilişkilerinin yarattığı “ilk engel” hem toplumsal üretim biçimlerinden hem de engelli emek gücünü giderek değersizleştiren bu ilişkilerin teknik-mekansal biçimlerinden (örneğin fabrikalardan) dışlanmalarıdır. Çatışmacı kuram engelli bireylerin toplumsal ve ekonomik olarak dezavantajlı konumda olduklarını vurgulamaktadır. Engelli bireylerin eğitim, istihdam, sağlık gibi temel haklardan mahrum kalmalarını ve ayrımcılığa uğramalarını, toplumsal yapının egemen grupların çıkarları doğrultusunda şekillenmesinin bir sonucu olarak görmektedir.

Finkelstein engelliliğin toplumda bir paradoks yarattığını, bu paradoksun engelliliğin hem bireysel bir yeti yitimi hem de toplumsal bir sınırlama olarak algılandığını savunmaktadır. Birinci aşamada engelliler toplumun geniş bir kesimini oluştururken ikinci aşamada sınıfsal kökenlerinden koparılmaktadır (Oliver, 2010, s. 211). Üçüncü aşama ise paradoksun sonlandığı ve engelliliğin yalnızca toplumsal bir sınırlama olarak görülmeye başlanması olarak görülmektedir.

Tek başına sınıf analizi ırksal ve cinsiyet temelli yaşanan dezavantajlı durumların analizi için yetersiz bir araç kabul edilmektedir. Bu noktada baskı ve sömürü ayırımına dikkat çeken Eisenstein (1979, s. 22-23'den akt; Abberley, 1987, s. 8) baskının sömürüyü de içerdiğini ama daha karmaşık bir şekilde baskının cinsiyetten, ırktan ve sınıftan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu da ataerkilliğin, ırkçılığın ve kapitalizmin hem maddi hem de ideolojik boyutlarıyla kendini göstermektedir.

7.3. Sosyal İnşacılık Kuramı ve Engellilik

Sosyal inşacı kuram sosyal gerçekliğin toplum tarafından ortaklaşa inşa edildiğini ve anlamlandırıldığını öne süren bir sosyal kuram ve bakış açısıdır. Bu yaklaşım bireylerin sosyal dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını ve sosyal ilişkilerin nasıl şekillendiğini anlamak için sosyal etkileşime odaklanmaktadır.

Berger ve Luckmann kimliğin diyalektik bir ilişki içinde sosyal süreçler içerisinde inşa edildiğini belirtmektedir.

“Kimlik bir kez somutlaştığında, sosyal ilişkiler tarafından idame ettirilir, değiştirilir ve hatta yeniden biçimlendirilir. Bunun tam tersine, organizmanın, bireysel bilincin ve sosyal yapının karşılıklı etkileşimi tarafından üretilen kimlikler, belirli bir sosyal yapı üzerinde, onu idame ettirmek, onu değiştirmek ve hatta onu yeniden biçimlendirmek suretiyle etkide bulunurlar (Berger ve Luckmann, 2008, s. 250).”

Buna göre içinde bulunulan kültürel çevre, kimliğin oluşmasında önemli bir faktördür.

Sosyal inşacı yaklaşımla engellilik, bedenin sosyal olarak inşa edilmesi üzerinden açıklanmaktadır. Sosyal inşacılık kuramına göre engellilik kimliği de kültürel çevre tarafından inşa edilen bir olgudur. Örneğin kültürel olarak engelliliğin olumsuz anlamda etiketlenmesi engelli bireylerin toplumsal hayattan dışlanmasına

sebepe olabilmektedir. Sosyal inşacılığa göre engellilik durumu toplum içindeki sosyal etkileşimler ve toplumsal anlamların bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kurama göre beden sosyal dil tarafından etkilenme ve dönüşüme uğrama özelliği kadar, onu etkileme ve dönüştürme gücüne de sahiptir (Burcu, 2020, s. 59).

7.4. Post Yapısalcı Kuram ve Engellilik

Post yapısalcı kuram en genel tanım ile; insan olma, dünya ve anlamları oluşturma ve bunları yeniden üretme süreçleri arasındaki ilişkileri irdeleyen bir yaklaşımdır (Belsey, 2002'den akt.; Ulusoy, 2017, s. 129). Post yapısalcı kuramın temsilcilerinden Foucault, modern toplumda bireyin iktidar tarafından tahakküm altına alındığını ve inşa edildiğini savunmaktadır. Foucault, Marks'a benzer şekilde bilgi ve ideolojinin toplum içindeki güç/iktidar ilişkilerini yansıttığını savunur; ancak bunların ekonomik dinamiklerin kontrolüne bağlı olduğu görüşünü reddederek Marks'tan ayrılmaktadır (Gökarp, 2012, s. 36). Foucault iktidarın tek bir sınıf ya da kesimi kontrolü altında olduğunu savunmaz, iktidarın her insanı ve kesimi kapsadığını savunmaktadır. Foucault, bireyin ve bedenin iktidar tarafından disipline edilme sürecinden bahsetmektedir. Bu süreç otoriteye ve sisteme itaatin öğretildiği okulda, ailede, askerde, çalışma hayatında gerçekleşmektedir.

Foucault bedenin iktidarın bir nesnesi olduğunu ve iktidar tarafından kontrol edildiğini *Panoptikon* benzetmesi üzerinden açıklamaktadır. Panoptikon Jeremy Bentham'ın tasarladığı hapisanelerde kullanılan mimari bir yapıdır.

“Çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kuleye tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkûm, bir işçi veya bir okul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde çevre binadaki hücrelerin içine kapatılmış küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür. Görülmeden gözetim altında tutmaya olanak veren düzenleme, sürekli görmeye ve hemen tanımaya olanak veren mekânsal birimler oluşturmaktadır...Panoptikon'un büyük etkisi buradan kaynaklanmaktadır: tutukluda iktidarın otomatik

işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görülebilirlik halini yaratmak (Foucault, 1992, s. 251-252).”

Panoptikon iktidar tarafından bir gözlem mekanizması olarak kullanılmaktadır. Hapishaneler için tasarlanan bu yapı toplumsal hayata

uyarlanabilmektedir. Panoptikon iktidarın bir temsili olarak insanların tutumları üzerinde etkilidir; iktidar gözlem mekanizması sayesinde tüm ilerlemeler üzerinde bilgi akışını arttırır ve böylece bütün yüzeylerin üzerindeki bilinecek nesneleri keşfetmektedir (Foucault, 1992, s. 257). Bireylerin kontrolü, denetlenmesi, “düzene koyulması” bu bilgi akışı sayesinde mümkündür. İktidarın gözü Panoptikon, toplumda “normal” ve “uysal” bedenlerin yaratılmasını teşvik etmektedir. Engelli beden de kurallara itaat eden, disipline edilen olarak “uysal beden” olarak görülmüştür (Samav Cantürk, 2017, s. 74).

Engelli bireyler toplumda fiziksel standartların dışında oldukları ve toplumsal normların da dışında kaldıkları için “anormal” kabul edilen gruplardır. Bu durumu normalliğin hegemonyası olarak tanımlayan Davis (2011, s. 203) kamusal araçlarda (örneğin romanlarda) anormalliğin, engelliliğin görünüme ilişkin olumsuz vurgunun sürdürüldüğünü belirtmektedir.

Foucault tıp bilimini normal ve anormal olanı “belirleyen” bireyleri sınıflandıran, niteleyen, sınırları koyan ve teşhis koyan bir bilim olarak tanımlamaktadır (Foucault, 2003, s. 78). Bu açıdan Foucault’a göre tıp bilimi iktidarın bir aracıdır. Ayrıca Foucault açısından hastalık durumunu belirleyen bir toplumun mevcut düşünce biçimini yansıtan tıbbi söylemlerdir (Turner, 2011, s. 21). Örneğin eşcinsellik Hristiyanlıkta günah, psikolojinin kuruluş döneminde davranış bozukluğu olarak kabul edilirken çağdaş tıpta bir tercih olarak görülmüştür. Neyin engellilik kabul edileceği, tedavisi ve tanısı konusunda en yetkili kabul edilen kişiler doktorlardır. Fakat bakım hizmetlerinin belirlenmesinde, mali desteğin tahsisinde ve eğitim alacak kişilerin belirlenmesinde de doktorların söz sahibi olması engelliliğin tıbbileşmesinin bir sonucu olarak kabul edilmektedir (Oliver, 2011, s. 231). Beden aynı zamanda, dokümanlar, istatistikler, belgeler ile tanımlanmakta ve nesneleştirilmektedir. Engellilik durumunda da öznel, tıbbi hakikat rejimi altında nesneler haline gelme eğilimindedir. Örneğin omurilik yaralanmaları nedeniyle tedavi gören insanlar bu nesneleştirme sürecinde “tetraplejikler, kuadriplejikler, serebral palsiler” gibi kendilerini engelli olarak yapılandırmaya katkıda bulunan söylemlerle kategorize olmaktadır (Wickman, 2008, s. 15).

7.5. Feminist Kuram ve Engellilik

Tarihsel olarak feminist kuramın ilgisi ezilen, sömürülen, ayrımcılığa uğrayan kadınlar üzerine olmuştur. Feminist kuramın bu katkısı tüm dünyada kadınların haklarını elde etmelerinde ve eşitlikçi bir toplum yaratılmasında çok önemlidir. Bununla birlikte feminist kuramın engelli kadınlar da dahil olmak üzere belirli kadın gruplarını ele almakta yavaş kaldığına yönelik eleştiriler (Olwen 1990, Morris 1993'den akt. Habib, 1995, s. 49; Wickman, 2007, s. 152, Llyord, 1992, s. 213) yer almaktadır. Wendell'e (1989, s. 106) göre engelliliğe ilişkin feminist bakış açıları feminist teoride henüz geniş çapta tartışılmamıştır ve engellilik hakkında yazan kadınların sunduğu kavrayışlar, beden hakkında feminist teorileştirmeye entegre edilmemiştir. Feminizmin engellilik teorisini göz ardı ettiğini söyleyen Schriempf'e göre (2001, s. 54) de, feminizm engelli kadınları genel olarak "kadın" başlığı altına dahil ederken engellilik teorisine dikkat etmemekte, cinsiyetçi ve engelli bir toplumda engelli kadınların farklı deneyimlerini fark etmekte başarısız olmaktadır. Arıkan'ın (2001, s. 18) görme özürlü kadınlarla yaptığı araştırmaya göre de Türkiye'deki Kadın Hareketi görme engelli kadınların sorunlarını dikkate almamaktadır.

Feminizm içerisinde artan engellilik çalışmalarına baktığımızda feminizmin engellilik çalışmalarını beslediği ve ona yeni bakış açıları kazandırdığı görülmektedir. Garland Thomson (2011, s. 522) engellilik ve feminist çalışmaların birbiriyle kesiştiğini ve birbirinden yararlanması gerektiğini savunmaktadır.

Feminizmin engellilik çalışmalarından da köklü olması, engelliliğin kimlik ve kültür içerisindeki şekillenişine (Garland Thomson, 2011, s. 525) odaklanması engellilik çalışmalarını derinleştirmektedir. Nitekim feminizm ve engellilik çalışmaları benzer konulara odaklanmaktadır. Örneğin, beden, sosyal ve kültürel hiyerarşi, kimlik, ayrımcılık ve eşitsizlik, temsil ve politik aktivizm konuları her iki alanın merkezinde yer almıştır (Wickman, 2007, s. 152). Feminist kuramın engelliliğe olan katkısını Esra (2020, s. 44) şu şekilde ifade etmektedir:

"Engellilik çalışmalarının feminist bir bağlamla ele alınması ve feminist teoriler içine dahil edilmesi, cinsiyet, kimlik ve benlikte bedenin rolü ve engellilik çözümlemelerinde ortaya çıkan sosyal ilişkilerin karmaşıklığı konularında araştırmalara ve düşünmeye öncülük etmiştir."

Feminist engellilik çalışmaları tıbbi bir meseleden ziyade hümanist ve insan hakları meselesi olarak ele alınmaktadır. Feminist engellilik kuramı tıbbi modelin eleştirisini yaparken sosyal modelin bakış açısına benzer şekilde engelliliği sosyal dezavantajlar yönünden ele almıştır (Meyer, 2002, s. 170). Örneğin bireylerin topluluğa, binalara, eğitime, medeni haklara erişimini engelleyen sosyal ve kültürel tutumlar ve engeller sosyal dezavantaja neden olan unsurlardır.

Feminist kuram, engelli kadınların hem cinsiyetlerinden hem engelliliklerinden ötürü çifte dezavantaj yaşadıklarını savunmaktadır. Engelli kadınlar, hem erkek egemen toplumlarda kadın olmanın baskılarıyla hem de “sağlamların” egemen olduğu toplumlarda engelli olmanın baskılarıyla mücadele etmektedir (Wendell, 1989, s. 105). Fine ve Asch’ e (1981, s. 233-234) göre engelli kadın, engelli olmayan kadınlardan ve engelli erkeklerden daha dezavantajlı durumlara sahiptir. Arıkan’ın (2001: 149) yaptığı “Türkiye’de Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler, Çözüm Önerileri” çalışmasına göre görme engelli kadınların tamamı aynı durumdaki erkeklerden (%94), Türkiye’de görme engelli kadınların diğer kadınlardan (%95,5) daha fazla sorunları olduğunu düşünmektedir.

Engelli kadınlar hem geleneksel olarak erkekler için uygun görülen ekonomik olarak üretken rollerin dışında görülürler hem de “sağlam” kadınlara ayrılmış üreme ve besleyici rolleri yerine getirmede yetersiz olarak algılanmaktadırlar (Broverman, Vogel, Broverman, Clarkson & Rosenkrantz, 1972'den akt. Fine ve Asch, 1981, s.

234). Bu açıdan feminist çalışmaların, geleneksel toplumsal rollerin de dışında kalan engelli kadınların deneyimlerine odaklanması gerekmektedir. Bu konuda Burcu’nun (2020, s. 70) da belirttiği gibi feminist kuramın, kadınların deneyimlerini ele alırken engelli kadını da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir. Bu araştırmada engelli kadınların sporda, toplumsal hayatta yaşadıkları dezavantajlı konumunu ve toplumsal cinsiyet rollerini anlamak açısından feminist kuramın sunduğu bakış açısından yararlanılmıştır.

7.6. Sembolik Etkileşimcilik Kuramı ve Engellilik

Bu araştırmada katılımcıların engelli, kadın ve sporcu kimliklerini inşa etme sürecindeki etkileşimlerine odaklanılmıştır. Bu açıdan engelli kadın sporcuların

deneyimleri benlik, kimlik, toplumsal roller, etkileşim, damgalama gibi sembolik etkileşimci kuramın kavramlarından yola çıkarak betimlenmeye çalışılmıştır.

Sembolik etkileşimcilik kuramı benlik, tutum, rol, davranış, dil, etkileşim ve semboller gibi konular üzerine odaklanan, sosyal psikolojiden etkilenmiş mikro ölçekli bir kuramdır. Sembolik etkileşimcilik kuramının temel ilgisi insanların toplumu nasıl deneyimlediğine, deneyimlediği gerçekliği nasıl şekillendirdiğine, davranış ve anlamların kişiden kişiye nasıl değiştiği üzerinde şekillenmektedir (Macionis, 2013: 18). Sembolik etkileşimcilik, eyleyen ve dünya arasındaki etkileşime odaklanmakta ve eyleyenin toplumsal dünyayı yorumlama yeteneğine büyük önem atfetmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s. 336). Yani bir durumu iyi ya da kötü yapan bireylerin o duruma yüklediği anlamda gizlidir. Toplumda herhangi bir durumun “sorunlu” olarak etiketlenmesi o durumu problemlili hale getirmektedir. Sembolik etkileşimcilik kuramına göre toplumda problem yaratan şeyi kaldırmanın yolu o probleme yüklenen anlamın değiştirilmesinden geçmektedir (Burcu, 2020, s. 53).

Sembolik Etkileşimci kuramının temsilcilerinden Blumer’in (1969’dan aktaran; Poloma, 1993: 224) vurguladığı sembolik etkileşimcilik kuramının üç önemli önermesine bakıldığında;

- İnsanlar şeylere karşı, şeylerin kendilerine ifade ettiği anlamlara göre tavır alırlar.
- Bu anlamlar “birinin muhataplarıyla olan etkileşiminden” çıkarsanır.
- Bu anlamlar yorumsal süreçte değişime uğrar.

Buna göre bir durumun, nesnenin ya da davranışın anlamı başkalarıyla olan etkileşimden çıkarsanmaktadır. Örneğin bir toplumda “ayıplanan” bir davranış başka bir toplumda “olmazsa olmaz” kabul edilen bir davranış olarak kabul edilebilmektedir. Bu açıdan Blumer’e göre nesnelerin ve olayların tek başına bir anlamı yoktur. Ancak nesnelere ve olaylara anlam yüklenildiğinde onlar anlam kazanmaktadır. Toplumsal etkileşim sayesinde bu anlamlar üretilmektedir. Bogdan ve Knoll (1995, s. 694’den akt.:Burcu, 2020, s. 54) engellilik açısından bu durumu şu şekilde yorumlamıştır:

“...Toplum için “akıllılık”, “güven”, “güzellik” ve “başarı” olumlu düşünceleri pekiştirirken birine alaycı bir biçimde “yavaşlamış” ya da

“yarasa gibi kör” dediğimizde ise olumsuz anlamları pekiştirmiş oluruz. Geleneksel olarak birçok toplumda engellilik, bu durumdaki insanlara utanç getirmek üzere yapılandırılmıştır. Engelliliğin problemleri daha çok toplumun köklerine derin bir biçimde yerleşmiştir ve sosyaldır.”

Sembolik etkileşimcilik kuramı aynı zamanda kimlik oluşumunun nasıl gerçekleştiğini anlamada önemli bir araç sağlamaktadır. Sembolik etkileşimciliğe göre bireyler kimliklerini diğer insanlarla kurdukları etkileşimler yoluyla inşa etmektedir. Sosyal etkileşimlerde bireyler diğer insanların tepkilerini gözlemleyerek, bu tepkileri yorumlayarak ve kendi davranışlarını buna göre düzenleyerek sosyal bir kimlik inşa etmektedir. Bu açıdan kimlik sosyolojik açıdan katı, verili bir bütünlük olarak ele alınmamaktadır. Kimlik, birey ve toplum arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak ele alınmakla birlikte, temelde belirli bir isim tarafından tayin edilme, bu tanımlamayı kabul etme, ona eşlik eden rolleri içselleştirme ve kurallar uyarınca hareket etme meselesi olarak kabul edilmiştir (Mollaer, 2014: 34).

Kimlik 1940’den itibaren sembolik etkileşimcilik kuramı tarafından geliştirilmeye devam etmiştir. Kuramın temsilcilerinden Charles Horton Cooley ve George Herbert Mead kimlik yerine “benlik” kavramını kullanmayı tercih etmiştir (Gleason, 2014: 33). Cooley’in en önemli kavramı bireyin diğer insanları kendi benlik imgesinin bir aynası olarak kullanması olarak tanımladığı “ayna benlik” kavramıdır. Cooley benliğin üç aşamada oluştuğunu savunmuştur. Birincisi, başkalarına nasıl görüldüğümüzün hayal edilmesi, ikincisi onların bu görünüm hakkındaki yargılarının ne olması gerektiğinin hayal edilmesi ve ötekilerin yargılarını hayal etmemiz sonucunda gurur duyma ve küçük düşme gibi bazı benlik düşüncelerinin geliştirilmesi (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s. 361-362). Cooley’in ifade ettiği şekilde, “bireyin kendisi ve birçok toplumsal davranışları hakkındaki yargısını belirleyen şey, onun başkalarının kendisi hakkında ne düşündüğünü bilmesidir” (Cooley, 1998’den aktaran; Özalp, 2017).

Sosyal etkileşimciliğe odaklanan Goffman (2009) dramaturjik olarak ifade edilen analizinde insanların kendi hayatlarını bir tiyatro sahnesinde rol yapan aktörler gibi yaşadıklarını belirtmektedir. Dramaturjik analizde insanların gündelik hayatlarında kendini ve faaliyetlerini başkalarına nasıl sunduğu, başkalarının kendisi hakkında oluşturduğu izlenimi nasıl yönlendirdiği, denetlediği üzerinde durulmaktadır. Goffman “performans” kavramını bir kimsenin belli gözlemciler

önünde bulunduğu süre boyunca gerçekleştirdiği ve gözlemciler üzerinde etkisi olan faaliyetler olarak tanımlamaktadır (2009, s. 29-31). Performansın sunulduğu bölge “vitrin bölgesi”, sabit işaret araçları “set” kavramı üzerinden açıklanmaktadır (2009, s. 108). Vitrin bölgesindeki performans kişinin bu bölgedeki faaliyetlerinin çeşitli standartlara göre oluşturduğu ve ayakta tuttuğu görüntüsünü verme çabası olarak tanımlanmaktadır.

Goffman gündelik hayatta benliğin nasıl inşa edildiğini tiyatro sahnesi üzerinden açıklarken “sahne önü (ön bölge)” ve “sahne arkası (arka bölge)” kavramlarından yararlanmıştır. Ön bölge seyirciler/izleyiciler tarafından görülen ve etkileşimin olduğu bölgedir. Arka bölge oyuncunu seyirciler tarafından görülmediği ve oyuncunun kendi gibi davrandığı bölgedir. Goffman arka bölgeyi belli bir performans tarafından çizilen izlenimle çelişen bir görüntünün yer aldığı bölge olarak tanımlamaktadır (2009, s. 112). Sahne dekorları ve kişisel vitrine ait unsurlar burada denetlenmektedir. Böylece seyircinin kendine nasıl davranıldığı ile kendilerine asıl nasıl davranılabileceği arasındaki karşılaştırma burada gizlenmektedir. Oyuncular “izlenim yönetimiyle” kişilerin karşılaşması muhtemel sorunlar karşısında belirli izlenimler sürdürmek için çeşitli teknikler ve yöntemler geliştirmektedir. Bir performans sunulurken toplumun anlayışına ve beklentilerine uyması için “toplumsallaştırılması”, kalıba sokulması ve uyarlanmasının yollarından biridir. Toplumsallaşma süreci oyuncuların gözlemcilere birkaç farklı yönden idealize edilmiş bir izlenim sunma eğilimiyle ilişkilidir. Kişi kendini başkalarına sunduğu anda performansı davranışlarından çok daha fazlasını toplumun resmi olarak onaylanmış değerlerini, içerir ve temsil eder (2009, s. 44-45).

Mead benliğin gelişiminde zihinsel süreçlere önem vermekle birlikte hem zihnin hem benliğin toplumsal davranışlar içerisinde etkileşim sonucunda oluştuğunu savunmaktadır. Benliği kendimizi başkasının gözünden görebilme yeteneği olarak tanımlamaktadır. Kişiler kendilerini nesne gibi kabul ederek dışarıdan gördükleri kendileri hakkında çeşitli izlenimlere varırlar. Mead’e göre kişinin kendini görebilmesi başkasının “yerine” geçerek kendine oradan bakabilmesiyle mümkün olmaktadır. Bunu da “sadece ötekilerin rollerini alarak kendimize geri dönebilmekteyiz” (Mead, 1959, s. 184-185’den aktaran; Ritzer ve Stepnisky, 2014, s. 346) olarak ifade etmektedir. Bu Mead’in yaklaşımıyla kendini diğerinin “rolünü

alma” süreciyle gerçekleşmektedir. Benliğin oluşumunda önemli olan bu başkasının rolünü olma süreci, karşı tarafın vereceği tepkinin tahmin edilip ona göre davranılması noktasında önem taşımaktadır. Birey etkileşim içinde bulunduğu insanların rolünü alarak onların tepkilerini yorumlamakta ve bu yorum temelinde etkileşime devam edip etmeyeceğine karar vermektedir (Koçak Turhanoglu, 2013, s. 96). Engelli birey açısından bu durumun daha belirsiz olduğunu savunmak mümkündür. Engelli bireyler Goffman’ın da belirttiği gibi kendilerinin nasıl algılandığı, dışlanıp dışlanmadığı konusunda bir belirsizlik içindedir.

Sembolik etkileşimcilik açısından engelli bireyler, diğer insanlarla olan etkileşimleri sırasında engelliliği hakkında geri bildirim almaktadır. Bu geri bildirimler engelli bireyin kendisini nasıl gördüğü ve nasıl değerlendirdiğini etkilemektedir. Engelliliğin toplumda negatif anlamlarla “etiketlenmesi” engelli bireyin toplumsal rollerini ve beklentilerini şekillendirmektedir. Engelli bireyler semboller ve dil aracılığıyla kimliğini başkalarıyla ortak bir anlam düzeyinde inşa etmektedir. Bu etkileşim sürecinde bireyin kimliği sürekli olarak değişen ve yeniden şekillenen dinamik bir yapıdadır ve engelli bireyin yaşamı boyunca deneyimlediği etkileşim ve anlamlarla yeniden şekillenmektedir.

2. BÖLÜM

ENGELLİ KADIN SPORCULARIN TOPLUMSAL HAYATA KATILIMI

Spor, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarında önemli bir rol oynamaktadır. Toplumsal hayatta yer almak konusunda daha dezavantajlı gruplar arasında yer alan kadınlar içinse spor, kendi potansiyellerini keşfedebilmelerine ve toplumsal eşitlikle mücadele edebilmelerine yardımcı olmaktadır. Spor aracılığıyla engelli kadınlar özgüvenlerinin arttığını görmekte, toplumsal cinsiyet rollerini sorgulayabilmekte, diğer yaşam alanlarında daha başarılı olmakta ve toplumun genelinde daha fazla kabul ve saygı görmektedir. Engelli kadın sporcular sporcu kimliğinin onlara sağladığı avantajın yanında engelli ve kadın olmanın kesişimselliğinde sosyal hayatlarında çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır. Potansiyellerinin küçümsenmesi, ön yargılar, erişilebilirlik engelleri, finansal zorluklar karşılaşılan en önemli problemlerin başında gelmektedir. Engelli kadın sporcu olarak yaşanan dezavantajlı durumların kesişimsel analizinin karmaşık olduğu görülmektedir. Bireyin sahip olduğu kimliklerin, kadın, engelli ve sporcu ekseninde, bireyin toplumsal konumuna göre dezavantajlılık ve avantajlılık oluşturmaktadır.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ BAĞLAMINDA ENGELLİ KADIN

Toplumsal cinsiyet kavramı; kadın ve erkeğe toplumsal beklentiler bağlamında roller atfedilmesi ve bu rollerin toplumsallaşma ve toplumsal kurumlar dolayısıyla yeniden üretilmesini ifade etmektedir (Connell, 1998, s. 78-79). Toplumsal cinsiyet belirli davranışlar, beklentiler ve rollerin cinsiyet kimliği, biyolojik cinsiyet ve cinsiyet rolleri gibi faktörlere dayalı olarak nasıl geliştiğiyle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet doğuştan getirilen biyolojik cinsiyetten farklıdır, kültürel, sosyal, psikolojik olarak inşa edilen bir olgudur.

Toplumsal cinsiyet, insanların yaşamlarında birçok alanda nasıl düşünmesi, davranması gerektiğine ilişkin belirleyici bir rol oynamaktadır. Örneğin toplumsal

cinsiyet rolleri gereği erkeklerin toplumda güçlü, iddialı ve aktif olması beklenirken kadınlar zayıflık, pasif ve bağımlı olmayla ilişkilendirilmektedir. Bu beklentiler çerçevesinde erkeğin toplumsal konumu kamusal alandaki rolleri üzerinden tanımlanırken kadının toplumsal konumu özel alandaki rolleri üzerinden sınırlandırılmaktadır. Değişmez kabul edilen bu rollerin kadının ve erkeğin üzerinde bir “yük” olduğu ve toplumda eşitsizliklere neden olduğu görülmektedir. Öte yandan toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı dezavantajlı durumlar ataerki yapının da etkisiyle kadınları daha çok etkilemektedir. Kadının asıl görevinin özel alanda annelik ve eşlik rollerini sürdürmesi olduğu kabul görmektedir. Bu durum kadının sosyal, eğitim ve iş yaşamda var olmasının önünde engel oluşturmaktadır. Feminizme göre, kadının toplumda erkekle eşit olmasını engelleyen ve dezavantajlı konumuna sebep olan faktörlerden biri toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet rolleri bireylerin davranışlarının, görünüşlerinin ve düşünce yapılarının belirlenmesinde etkilidir. Toplumsal cinsiyet rolleri her iki cins açısından da değerlendirildiğinde bireyi çeşitli kalıplara sokması açısından bireyleri olumsuz etkilemektedir. Fakat toplumsal cinsiyet rollerinden olumsuz etkilenen en fazla kadınlar olmaktadır.

Sembolik etkileşimci değerlendirmeler toplumsal cinsiyet kavramını, kadın ve erkek kimliğinin çocukluk döneminde dili kullanma biçimiyle edinildiğini öne sürmektedir. Sembolik etkileşimcilik kuramı, çocuğun dili kullanarak kadın, erkek, anne, baba kimliklerine ilişkin sembolleri, kelimeleri öğrenmesi ve içselleştirmesi sonucu toplumsal cinsiyet benliklerini sürdürdüklerini belirtir. Bir erkek veya kadın olmaya ilişkin konuşmalar, kelimeler, fikirler etkileşim yoluyla içselleştirilir ve toplumsal cinsiyet tanımı altında birleştirilir. Etkileşim içerisinde bu durum değişebilse de insanların durumlar üstü davranışını belirleyen toplumsal cinsiyet çatısı oluşmuş olur (Ritzer, 2011, s. 321).

Toplumsal yaşamda kadından ve erkekten toplumsal rolleri açısından beklentiler engellilik durumuyla birleşince engelli bir kadın açısından yeni ve daha pekiştirilmiş eşitsiz alanlar doğurduğu bilinmektedir (Burcu, 2020, s. 88). Kahraman Güloğlu'nun (2017, s. 38) da savunduğu gibi engelli kadın olmada engellilik ve toplumsal cinsiyetin kesişimi hem toplumsal yaşamın her alanında hem de geleneksel kadınlık rollerinin yerine getirilmesinde önemli sorun alanları oluşturmaktadır. Bu

durum engelli kadınların hem özel alanda hem kamusal alanda erkek engelli bireylere göre daha fazla ayrımcılıkla ve engellemelerle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Engelli kadınlar iş hayatında, sağlıkta, eğitimde, sağlık hizmetlerinde ve diğer alanlarda fırsat eşitliği elde etme konusunda da dezavantajlılık yaşamaktadır.

Engelli bireyler toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak konusunda ekstra engellerle karşı kaşıya kalmaktadır. Örneğin Burcu ve Diğerlerinin (2000, s. 23) yaptığı araştırmada erkek engelli bireyler, evi geçindirebilmesi rolünde başarısız ön kabulüyle, kadın da geleneksel olarak annelik, çocuk doğurma, çocuk bakma, eşe bakma, ev işlerini yerine getirme gibi görevlerde başarılı olamayacağı ön kabulüyle evlilik konusunda engellemelerle karşılaşmışlardır.

Engelli bireylerin toplumsal cinsiyet rollerinden etkilenmesi ise bazı faktörlere bağlıdır. Gerschick'in (2000, s. 1265) yaptığı araştırmaya göre engelli bireyin yaşı, engellilik türü, şiddeti ve görünürlüğü, o bireyin toplumsal cinsiyet rollerinden etkilenme oranını etkilemektedir. Örneğin, doğuştan engelli veya ileri derecede fiziksel ya da zihinsel engeli olan birinden toplumun daha az cinsiyet beklentileri olmaktadır. Engelli kadınların, engelliliğini aktaracağı düşüncesiyle evlenmesine karşı çıkılabilmekte, annelik ve eşlik rollerini yerine getiremeyeceği düşünülebilmektedir (Arıkan, 2011, s. 27).

Engelli bireylerin cinsel ve üreme sağlığı konusu genellikle göz ardı edilen bir konudur. Engelli bireylerin cinsel hayatı “normal” olanın dışında kabul edilir. Özellikle engelli kadın normatif değerler açısından aseksüel, üreme yetisinden yoksun, çekicilikten uzak, bağımlı, güzellik algısına uymayan bireyler olarak görülmektedir (Garland Thomson, 2011, s. 535, Lonsdale, 1990'den akt.; Llyord, 1992, s. 213). Bütün toplumlarda doğurganlık fiziksel görünüşle ilintili kabul edilmektedir. Engelli kadınların anne bakım rolünü yerine getiremeyeceği varsayıldığı için bu kadınlar için hamilelik hem tıp doktorları hem de aile tarafından caydırıcı bulunmaktadır (Llyord, 1992, s. 215). Bazı araştırmalar engelli kadınlara gebeliklerini düşürmeleri ve kısırlaştırılmaları için baskı yapıldığını göstermektedir (An International Resource Kit, 1996).

Evlenmek çoğu zaman engeli olmayan insanlar için kurgulanır ve engelli bireyler açısından tabu olarak görülebilmektedir. Engelli bireylerin evlilikleri “ideal”

ve “normal” olanın dışına çıkmak olarak kabul edilmektedir. Toplumda bir kişinin yada her iki tarafında da engelli olduğu bir senaryo ise bazı açılardan “endişe verici” bulunmaktadır.

Engelli kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden engelli olmayan kadınlara göre ve engelli erkeklere göre daha fazla etkilenmektedir. Toplumsal önyargılar bu problemleri derinleştirmekte engelli kadınların kendilerini birçok anlamda “yetersiz” hissetmelerine neden olmakta ve toplumla bütünleşmelerine engel olmaktadır. Bu konuda tıbbi modelin savunduğu şekilde bireyin rehabilitasyonu tek başına bir çözüm yolu üretmemektedir. Kişinin engelini kabul etmesi, toplumsal bütünleşmeyle ve aynı zamanda farklılıkları kuşatan ve normalleştiren bir toplum anlayışıyla mümkündür.

2. ENGELLİ SPORLARI TARİHİ

Spor sosyolojisine ilişkin temel tartışmalar, sporda değerler ve değer değişimleri (fitness idealleri, vücut geliştirme), olimpiik düşüncenin değişimi, tarihsel olarak değişen beden anlayışı, spordaki etik sorunlar üzerinden yapılmaktadır (Voigt, 1998, s. 81). Engelli sporundaki temel sosyolojik tartışmaların da beden sosyolojisiyle ilişkili olarak; sağlam beden, normallik anlayışı, anormalliğin toplumdaki anlamı gibi konular üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir.

Engelli sporları zihinsel veya bedensel engeli bulunan kişiler tarafından yapılan sporlardır. Engelli sporları paralimpik spor olarak da adlandırılmaktadır. Paralimpik sözcüğü Yunancadaki Para (yanında) ve Olimpik kelimelerinden türetilmiştir. Anlamı; paralimpik oyunlarının olimpiyat oyunlarına paralel oyunlar olduğu ve her ikisinin yan yana var olduğudur (TMPK, 2020). Engelli sporu genel bir ayrım ile elit ve kitlesel düzeyde yapılmaktadır. Kitle sporunu elit spordan ayıran, kitle sporunun herkes tarafından yapılabilir olması, elit sporun performansa göre seçiciliği olmasıdır (Gür, 2002, s. 6).

Engelliler için kitle ve elit düzeyi de kapsayacak şekilde sportif etkinlikleri dörde ayırmak mümkündür (Gür, 2002, s. 19-20). Elit sporu, kulüp sporları, kitle sporu ve rekreasyonel aktiviteler. Elit sporu performansa dayalı, yarışmalara katılımın hedeflendiği ve engelli bireyin yaşam biçimini oluşturan spordur. Kulüp

sporları bünyesinde engelli birey kulüp adına çeşitli spor faaliyetlerine katılır fakat sporculuğu profesyonel bir meslek olarak sürdürme zorunluğu yoktur. Kitle sporu engelli ve engelli olmayan herkesi kapsayan, sporun düzenli ve kurallar çerçevesinde yapılmasını gerektirmeyen, belirli bir kulübe ve federasyona gerek duyulmadan herhangi bir spor dalının yapılmasıdır. Rekreatif aktivite ise insanların boş zamanlarını değerlendirmek için yaptıkları her türlü faaliyetlerdir.

Elit sporcu hayatını sürekli spor faaliyetlerine göre düzenleyen ve disipline eden, profesyonel olarak spor yapan bir beden aktivistidir (Gür, 2002, s. 6). Engelli sporu tıbbi modelin etkisiyle rehabilitasyon amacıyla doğmuş, zamanla elit atletlerin performansına odaklanan rekabetçi bir organizasyona dönüşmüştür (Mumcu, 2019, s. 41). Dünyada engelli sporunun gelişimi 1888 yılına uzanmaktadır. 19. yüzyılda Almanya’da işitme engellilerin spor faaliyetleriyle başlayan bu süreç 1910 yılında 30 kulübün katıldığı, ilk lig maçları ve yarışmaların organize edilmesiyle resmîyet kazanmaya başlamıştır. 1924 yılında ise Alman işitme engelli sporcuları ilk defa organize edilen uluslararası İşitme Engelliler Olimpiyatlarına katılmıştır. Önceleri kilise ve devlete ait eğitim merkezlerinde başlayan spor faaliyetleri, işitme, görme ve bedensel engelli insanların rehabilite etme amacına hizmet ederek engelli insanların toplumla bütünleşmeleri sağlanmıştır (Kocaömer, 2017).

Modern engelli sporunun kurulması ise ikinci dünya savaşından sonra gerçekleşmiştir. İki dünya savaşında da engelli sayısının artması engelli bireylerin spora yönlendirilmesinde etkili olmuştur. Paralimpik spor olarak geçen engelli sporunun kurucusu Ludwig Guttman’dır. Guttman sporu, hastaların rehabilitasyonunun bir parçası olarak görmüş ve 1948 yılında Stoke Mandaville Oyunlarının gelişmesini sağlamıştır (Musielok, 2020). Bu tarih paralimpik oyunlarının başlangıcı kabul edilmektedir.

Guttman, kendisinin de Yahudi olmasından kaynaklı olarak, dışlanan gruplara empatiyle yaklaşmış ve bu bilinçle çalışmalar yapmış bir doktordur. Guttman yazdığı makalelerle ve birebir hastalarla ilgilenerek engellilik çalışmalarına katkılarını sunmuştur. Guttman “Sport and Recreation for The Mentally and Physically Handicap” makalesinde engelliler için sporu, iyileştirici egzersizin en doğal biçimi

olarak tanımlarken sporun fiziksel, zihinsel ve psikolojik etkilerinden bahsetmektedir:

“Spor, engelli kişinin gücünü, koordinasyonunu, dayanıklılığını geri kazanmasında etkilidir. Performansını iyileştirmek için kendisiyle yarışan fiziksel engelli, özellikle uzuv kırıklıkları, amputasyonlar ve felç sonrasında rehabilitasyonun erken aşamalarında belirgin bir semptom olan yorgunluğun üstesinden gelmeyi öğrenir. Tekerlekli sandalye kullanıcılarının spora katılımları rehabilitasyon sonuçlarını iyileştirirken engelliliklerine uyum sağlamaya yardımcı olur, bağımsızlıklarını artırır, onlara daha fazla özgüven verir, engelli bireylerin yaşam kaliteleri yükselir ve onlara daha fazla gelişmeleri için istek verir (Guttman, 1973, s. 208).”

Guttman, toplumda dışlanan gruplardan biri olan engelli bireylerin topluma uyumu konusunda sporun geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını sağlamıştır. Guttman’ın omurilik yaralanmaları yaşayan hastaları için yaygınlaştırmak istediği prensipleri; engelliler toplumdan soyutlanmamalı ve ölüme terk edilmemelidir, topluma kazandırılmalıdır, spor yapmalı ve rekabet içinde olmalıdır.

Engelli sporunun gelişmesi amacıyla uluslararası düzeyde dört spor federasyonu kurulmuştur. Bunlar; Cerebral Palsy International Sports and Recreation Association (CPISRA) (Serebral Palsi Uluslararası Spor ve Eğlence Birliği), International Blind Sports Federation (IBSA) (Uluslararası Görme Engelliler Spor Federasyonu), International Sports Federation for Persons with Intellectual Disability (INAS-FID) (Zihinsel Engelliler Spor Federasyonu), International Wheelchair and Amputee Sports Federation (IWAS) (Uluslararası Tekerlekli Sandalye ve Ampute Spor Federasyonu). Türkiye’de engelli sporunun ön plana çıkması ise 1990 yılında Türkiye Özürlüler Spor Federasyonunun (TÖSF) kurulmasıyla gerçekleşmiştir (Kuter, Öztürk Kuter: 2012).⁴ Federasyon Bedensel Engelliler Spor Federasyonu, Zihinsel Engelliler Spor Federasyonu⁵, İşitme Engelliler Spor Federasyonu, Görme Engelliler Spor Federasyonu şeklinde dörde ayrılarak isminden özürlü kelimesini çıkarmıştır. Federasyonun kuruluş amacı şu şekilde belirtilmiştir:

“Engelli sporcuların gerçekleştirdikleri tüm sportif etkinlikleri bünyesinde toplayıp gerçekleştirmek, bu çalışmaları yurt düzeyinde yaygınlaştırıp, sporu rehabilitasyonun bir parçası haline getirmek ve uluslararası etkinliklerde engelli sporcuya çağdaş yarışma ortamının hazırlanması için gerekli çalışmaları planlamak ve uygulamaktır (TİESF, 2021).”

⁴ Günümüzdeki adı Türkiye Engelliler Spor Federasyonudur.

⁵ Günümüzdeki adı Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonudur (TÖSSFED).

Tekerlekli sandalye kullanıcıları üzerinde yapılan bir çalışmaya göre, bu bireyler tarafından spora katılımın rehabilitasyon sonuçlarını iyileştirdiği, sporun engelliliklerine uyum sağlamaya yardımcı olduğu, bağımsızlıklarını arttırdığı, onlara daha fazla özgüven verdiği, yaşam kalitelerini iyileştirdiği ve onlara daha fazla gelişme için istekler verdiği kanıtlanmıştır (Tasiemski ve Diğerleri, 2000, s. 173). Aynı araştırmanın sonuçlarına göre engelli bireyler spor ve fiziksel aktiviteyle uğraşmanın sebepleri arasında şunları göstermiştir:

“Fiziksel kondisyonunu korumak ve üst vücut güçlerini geliştirmek, spor yapmaktan keyif almak, yarışmak, özgüven geliştirme ve daha iyi kilo kontrolü, ağrıyı azaltmak, evden çıkmak ve aktif kalmak. (Tasiemski ve Diğerleri, 2000, s. 175)”

Aynı zamanda spor engelli bireylerin diğer engelli bireylerle ve engelli olmayan bireylerle bir araya gelmelerini sağlayarak özel eğitimde hedeflenen “kaynaştırma” işlevine katkıda bulunmaktadır (Özer, 2013, s. 40). Bu açıdan engelli bireylerin spor yapması psikolojik, fizyolojik ve toplumsal yönden olumlu etkilere sahiptir. Spora katılım genellikle engelli birey açısından beklenmedik olduğu için beceriyi ve özgürleşmiş bedeni vurgulayarak olumsuz imajı değiştirmekte etkilidir (Taub, Blinde ve Greer, 1999, s. 1480). Özellikle profesyonel olarak spor yapan sporcular katıldıkları organizasyonlarda rekabet ve başarı duyguları hissederek toplumsal hayatla olan bağlarını arttırmaktadır. Spor yapmaları engelli bireylerin kendilerini engelli yerine sporcu kimliği üzerinden tanımlamalarına yardımcı olmaktadır.

Spor biliminde baskın modelin tıbbi model olduğu görülmektedir. Tıbbi model engelli bedeni sorunlu olarak kabul etmektedir. Bu açıdan spor da tıbbi modele göre “normalleştirilmiş” bir vücuda ulaşmanın, engelliliği rehabilite etmenin bir yolu olarak görülmektedir (Aitchison, 2009, s. 376). Bununla birlikte sosyal model bakış açısından değerlendirildiğinde engelli bireylerin spora başlama, spor yapmayı sürdürme konusunda birçok engelle karşılaştığı görülmektedir. Bu engeller bireysel ve çevresel boyuttan oluşmaktadır. Sağlık ve enerji eksikliği gibi engeller fiziksel engeliyle doğrudan alakalı olması nedeniyle bireysel engellerdir. Zaman ve motivasyon eksikliği, erişilebilirliğin düşük olması, ulaşım gibi engeller çevreden kaynaklanan engellerdir (Jaarsma ve Diğerleri, 2014, s. 878). Esatbeyoğlu ve Güven Karahan’ın (2014, s. 52) yaptığı araştırmaya göre sosyal etkenler; yakın çevrenin

kısıtlayıcı tavırları, cinsiyetin spora katılımıda engel yaratması, toplumun aşağılayıcı ve “acıyıcı” tavırları spora katılımın önündeki diğer engellerdir.

3. ENGELLİ SPORU TÜRLERİ VE SPORCULARIN SINIFLANDIRILMASI

Uluslararası Paralimpik Komite (IPC) tarafından onaylanmış 22 yaz ve 6 kış spor dalı olmak üzere 28 Paralimpik spor dalı vardır. Aşağıda Türkiye Milli Paralimpik Komitesinin (2020) göstermiş olduğu yaz ve kış paralimpik oyunları yer almaktadır.

Okçuluk 	Para Badminton 	Para Atletizm 	Boccia 	Para Kano
Para Bisiklet 	Para Atıcılık 	5'li Futbol 	Golbol 	Para Judo
Para Kürek 	Para Halter 	Para Atıcılık 	Oturarak Voleybol 	Para Yüzme
Masa Tenisi 	Para Tekvando 	Para Triatlon 	T.S Basketbolu 	T. S. Rugby
Tekerlekli Sandalye Eskrim 		Tekerlekli Sandalye Tenisi 		

Şekil 1. Yaz Oyunları

Alp Kayağı 	Biatlon 	Kros Kayağı
Para Buz Hokeyi 	Para Snowboard 	T. Sandalye Curling

Şekil 2. Kış Oyunları

Kaynak: TMPK. (2020). Paralimpik Oyunlar

Engelli bireyler için spor, fiziksel ve zihinsel gelişimlerini desteklemelerinin yanında, toplumla iyi ilişkiler kurmalarını, anlayış ve sorumluluk taşıyabilmelerini, iş birliği içinde olabilmelerini, sabırlı ve enerjik olmayı sağlama gibi işlevlere sahiptir (Çevik ve Kabasakal, 2012, s. 76). Engelli bireylerin hem sporu sevmeleri hem de spordan zihinsel ve fiziksel olarak fayda görmeleri açısından potansiyel ve yeteneklerine göre kendilerine en uygun spor dalına yönlendirilmeleri önemlidir. Engelli bireyler spora yönlendirilirken iyi bir fiziksel muayeneden geçmeleri gerekir. Böylece bireylerin bireysel ve sosyal eksikliklerine uygun bir program tespit edilir, kişiye özel olası komplikasyonlar saptanabilir, eğitim için gerekli koşullar tespit edilir, aktivitelere uygun protez ve cihazların gereksinimi tespit edilir (Ergun, Yiğiter Bayramlar, 2011, s. 112).

Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonuna göre engelli bireyler; ampute futbol, tekerlekli sandalye basketbolu, atıcılık, bilek güreşi, okçuluk, yüzme, yelken, tekerlekli sandalye tenisi, badminton, atletizm, oturarak voleybol, masa tenisi, halter, boccia, kayak, tekerlekli sandalye dans, tekerlekli sandalye curling, tekerlekli sandalye eskrim alanlarında faaliyet göstermektedir.

4. SPOR VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Spor sosyolojisi kadınların spor alanındaki konumlarını da incelemektedir. Kadınların spordaki politik hakları, elit spordaki ihmal edilmişlikleri, kadınlar hakkındaki spor haberciliği, kadınlık mitleri ve kadınlık rolleri, kültür ve spor bağlamındaki temel tartışmalardır (Voigt, 1998, s. 80).

Spor, rekabete dayalı bir ortamda fiziksel ve zihinsel aktivitelerden oluşan ve insanların bu yöndeki yeteneklerini geliştirmelerini sağlayan, performansa dayalı etkinliklerden oluşmaktadır. Spor tarihine bakıldığında demokrasinin beşiği sayılan Yunan'da Olimpiyat Oyunlarına sadece Yunanlı erkekler katılabilmektedir. Modern Olimpiyatların başladığı dönemde hiçbir kadın yarışmaya katılamadığı gibi sahaya seyirci olarak dahi girememiştir (Koryürek, 2003, s. 8). Spor tarihi de kadınların toplumsal hayatta var olabilme mücadeleleriyle eş değer şekilde gerçekleşmiştir.

Toplumsal cinsiyet ve spor arasındaki ilişki kadınlara ve erkeklere toplumsal hayatta çizilen rollerle ilişkilidir. Çünkü spor, toplumda cinsiyet normlarının ve

beklentilerinin şekillenmesine ve yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Toplumsal hayatta bazı meslekler kadınlar bazı meslekler erkekler için “uygun” görülürken bazı spor dalları da sadece kadınlar ve sadece erkekler tarafından tercih edilmesi normal kabul edilmektedir. Koca ve Demirhan’ın (2005, s. 215) yaptığı araştırmada spor ve toplumsal cinsiyet uygunluğu hakkında sorular sorulduğunda kız ve erkek çocuklarının kendi toplumsal cinsiyetlerine “uygun” spor dallarının tercih etmeleri gerektiğine ilişkin cevaplar alınmıştır. Bu açıdan kadınlara jimnastik, voleybol, yüzme, buz pateni ve tenis daha çok uygun görülürken futbol, basketbol, boks, güreş ve halter erkeklere daha uygun sporlar olarak görülmektedir. Spor branşlarının kadınlık ve erkeklikle ilişkilendirmeleri ve o branşa yönelik toplumsal rollerin üretilmesi birer sembolik etkileşimcilik örneğidir (Özay, 2019, s. 46). Nitekim toplumsal cinsiyete göre belirlenen sporlar kültürel değerlerin ve sembollerin birer yansımasıdır.

Toplumsal cinsiyet rolleri, sporun eril bir alana sahip olduğu algısını pekiştirmektedir. Nitekim toplumda erkeklere atfedilen güç, dayanıklılık ve rekabetçilik gibi özellikler sporun erkeklere daha uygun olduğuna ilişkin normları güçlendirirken, kadınların zarafet, kırılganlık ve duygusallık gibi özelliklerle ilişkilendirilmeleri spor alanından da dışlanmalarına neden olmaktadır. Özellikle yarışma sporları erkeklik ve kadınlıkla ilgili çok kuvvetli mesajlar taşımakta ve spor geleneksel olarak erkeksi cinsiyet rolü özellikleri üzerinden tanımlanarak, üstün sportif performans erkeklikle eşdeğer tutulmaktadır (Koca ve Bulgu, 2005, s. 5). Spor hegemonik erkekliğin yeniden üretildiği bir alan olarak, sadece kadınların bu alandan dışlanmalarına değil toplumsal cinsiyet kalıplarına uymayan erkeklerin de dışlanmalarına neden olmaktadır (Hacısoftaoğlu ve Koca, 2011). Kavasoğlu ve Yaşar’ın (2016, s. 130) yaptığı araştırmada erkek sporcular üzerinde ataerkil ideolojinin etkileri görülmektedir. Erkek sporcular tayt giymeleri nedeniyle aşağılanırken, “öteki erkekler” etiketiyle heteronormatif kodlarla baskıya uğramışlardır.

Kadının spordaki ikincil konumunun toplumsal hayattaki konumuyla ilişkili olduğu görülmektedir. Kadınların spora katılım konusunda geri planda kalmaları, sporda cinsiyetçi normlarla temsil edilmeleri ve sadece belirli spor dallarına yönlendirilmelerinde kültürel ve toplumsal faktörlerin etkili olduğu görülmektedir.

Özelikle ataerkil toplumlarda erkeklerin kamusal alanda olması desteklenirken kadınların özel alanda yer almasına yönelik ideolojiler geliştirilmiştir. Kamusal alanlardan biri olan spor da erkek egemenliğinin yeniden üretildiği bir alan olarak gelişmektedir. Ataerkil ideolojiye bağlı olarak spordaki normlar kadın ve erkeğin biyolojik farklılıkları üstünden şekillenmektedir. Sportif etkinlikler ve üst düzey sportif performanslar üstün fiziksel özellikleri kutsayarak, yetenek, başarı, hırs gibi kavramları ön plana çıkartmaktadır. Bu özellikler biyolojik bedenlerin “doğal” bir sonucu olduğu kabul edilerek erkeklere atfedilmektedir (Koca, 2005, s. 83-84).

Elit düzeyde kadın sporcu sayısının az olması kadının toplumdaki ikincil konumunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınların sportif faaliyet konusunda az desteklenmelerinin nedenlerine bakıldığında; eğitim kurumlarında kadınları destekleyici faaliyetlerin az olması, müsabakalarda ekonomik desteğin az olması ve toplumsal cinsiyet rollerinin kadınları sınırlamaları gibi sebepler karşımıza çıkmaktadır (Koca ve Bulgu, 2005, s. 10).

5. ENGELLİ SPORLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET

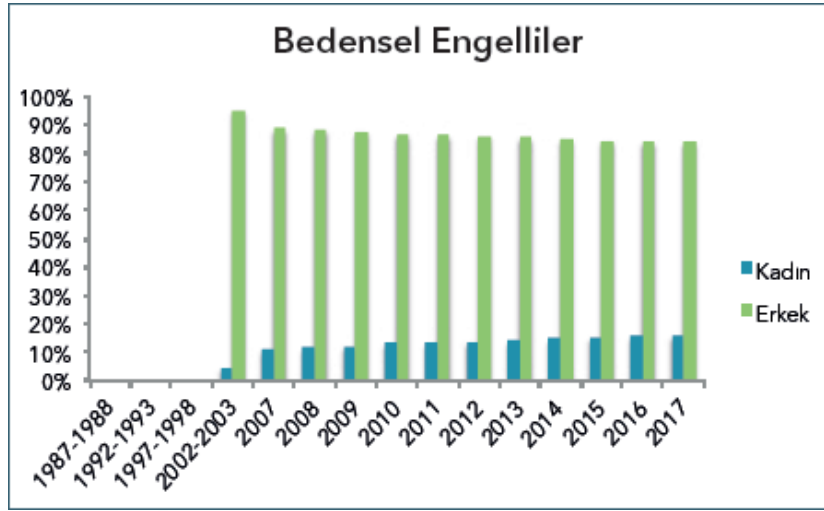
Spor cinsiyete dayalı, güçlü bedeni kutsayan, erkeklik ve fiziksel yetenekle bağlantılı olan değerleri öne çıkaran aktivite olarak değerlendirilebilmektedir (Birrell, 2000; Schell ve Rodriguez, 2001; Wendell, 1997’den akt; Wickman, 2008, s. 22). Spor, kadının “asıl” görevinin ev içi rolleri üzerinden tanımlandığı bir toplumda kadın bedenini, kabul edilen vücut normlarının dışında şekillendirdiği için kadınlara “uygun” bir faaliyet olarak değerlendirilmemektedir. Engelli kadının konumunda ise geleneksel rollere korumacı ve himaye edici tutumların eklenmesi engelli kadının spor yapmasını daha da “sıradanlıktan” uzaklaştırmaktadır. Bu açıdan spor, engelli kadının tıbbi söylemle kusurlu ve patolojik olarak nitelendirilen bedenlerini, yetenek ve güçlenmeyi yansıtan bedenlere dönüştürebildikleri birkaç kurumdan biri olarak kabul edilmektedir (Wickman, 2008, s. 23).

Spor, yüzyıllardır dinamiklik, sağlamlık, çeviklik ve sağlıklı olma haliyle ilişkilendirilmiştir. Vücudu kadınsı ve erkeksi kabul edilen formlarda şekillendirmek, sporun yapılış amaçlarından biridir. Bu durum her iki cinsiyet açısından da değerlendirildiğinde dış görünüş üzerinde toplumsal cinsiyet normların etkili

olduğunu göstermektedir. Toplumda belirli ölçütlere göre belirlenen güzellik, sağlamlık ve normallik anlayışı ise kadınlığın kusursuz bir imge halinde sunulmasını beraberinde getirmektedir. Bu açıdan engelli kadın sporcular spordaki fiziksel “yetenek” ve toplumdaki cinsiyet normlarına uymadıkları için iki kat damgalanabilmektedir (Taub, Blinde ve Greer, 1999, s. 1481).

Engelli sporu tarihi de daha önce belirtildiği gibi, 1948 yılında Stoke Mandaville Hastanesinde düzenlenen bir yarışla başlamıştır. Fakat bu tarihlerde engelli kadınların spor yapması mümkün değildir. Erkeklerin spor yapması toplumsal olarak normal kabul edilirken kadınların spor yapması engelliler dahil olmak üzere toplumda uzun süre kabul görmemiştir. Tarihsel olarak engelli kadınlar hem engelli hem kadın olmaları nedeniyle spor hayatında çift yönlü bir dışlanmaya maruz kalmışlardır.

Tablo 2. Bedensel Engelli Kadın ve Erkek Sporcu Sayıları

Kaynak: Koca, C. (2018). Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması.

Tablo 2’de de görüldüğü gibi günümüzde engelli kadınların spora katılımı artsa da engelli erkeklere kıyasla kadın sayısının daha az olduğu görülmektedir. Bu durumun temel nedenine bakıldığında engelli kadınların toplumda genellikle marjinalleştirilen bir grup olduğu ve buna bağlı olarak spora katılımlarının daha sınırlı kaldığı görülmektedir. Engelli kadınların erkekler kadar fiziksel güce sahip olmadığına ilişkin toplumsal inançlar nedeniyle de engelli kadınlar spora katılmaktan çekinebilmektedir. Araştırmalar toplumun olumsuz tutumları ve bilinç eksikliği sonucu engelli insanların ve özellikle engelli kadınların rekreasyon programlarına ve fiziksel aktivitelere katılımında sürekli olarak göz ardı edildiklerini göstermektedir (Anderson, Bedini ve Moreland, 2005, s. 81).

Fine ve Asch toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini engellilik üzerinden şu şekilde ifade etmektedir:

“Engelli kadınlar toplum tarafından reddedilmeyi içselleştirme olasılıkları daha yüksek ve engelli erkeklere göre kendilerini daha fazla “engelli” olarak tanımlama eğilimindedir. Engelli erkek nispeten daha olumlu bir benlik imajına sahiptir ve kendini “engelli” yerine “erkek” kimliği üzerinden tanımlayabilir. Öte yandan kadın hem engelli hem kadın olmaktan kaynaklı olumsuz durumlarla karşılaşabilir. Engelli erkek avantaj rolü (erkek) ve dezavantaj rolü (sakatlık) arasında bir seçim yapma hakkına sahiptir (Fine ve Asch, 1981, s. 235).

Dolayısıyla engelli kadınlar spora başlama ve sürdürme konusunda özgüvensiz olabilmektedir. Güçlü, “sağlam” vücutlu kadınların dışında kalan engelli kadın, düşük benlik algısı geliştirebilmektedir. Bu konuda fiziksel aktiviteler ve spor olumsuz benlik imajlarına karşı koymaya ve psikolojik olarak güçlenmeye yardımcı olmaktadır (Grimes ve French, 1987, s. 26). Aynı zamanda spor, kadınların çifte dezavantaj durumlarını kaldırmada etkili olduğu için engelli kadınların spora teşviki çok önemlidir.

6. ENGELLİ KADIN SPORCULAR

Konuya ilişkin İngilizce makale sayısı Türkçe makale sayısına göre daha fazla olmakla birlikte kadın engelli sporcular üzerine yapılmış çok az çalışmanın olduğu görülmektedir. Hem spor yapan engelli sayısının düşük olması hem de sporla profesyonel olarak uğraşan kadın engelli bireylerin erkeklere göre daha az olması konuyu “görünmez” kılmaktadır. Fakat tam tersi bir şekilde “anormal” olan bir durum incelenmeye değer bulunmuştur. Bu anormallik, neden sporla uğraşan kadın sayısının daha az olduğuna ilişkin bir sorgulamadır. Engelli kadınlar tarafından spora eğilimin daha az olmasındaki toplumsal nedenler nelerdir? Engelli kadın sporcuların kesişimsel veya çoklu dezavantaj olarak deneyimledikleri durumlar nelerdir? Engelli spor tarihinin öncelikle erkek sporcuların gözünden ve onların spor deneyimlerinden yapılmasının eleştirisi (DePauw, 1999, s. 50) karşısında kadın engelli sporcuların bakış açısından deneyimlerini anlamaya ihtiyaç vardır.

Kadınların spora ve büyük spor organizasyonlarına katılımlarının ya da bu organizasyonlarda daha az yer almalarının önünde bazı engeller vardır. Engelli kız çocukları ve kadınlar sporda eşitlik ve spora erişim de dahil olmak üzere temel insan hakları mücadelelerinde birçok engelle karşı karşıya kalmaktadır (Neumann, Yujun ve Jarvie, 2020, s. 1). Miller Lite Raporuna göre; çocukluktan itibaren yeterli eğitim ve desteğin görülmemesi, okulların dışındaki programların yetersiz olması, ilgi eksikliği, ekipman, tesis ve rol model eksikliği gibi nedenler kadınların spora katılımlarının önündeki başlıca engellerdir (Grimes ve French, 1987, s. 24). Bu engellerin yanında toplumsal cinsiyetin yarattığı beklentiler engellilikle birleşince engelli kadınlar tarafından spora katılım daha zorlu bir hal almaktadır. Aynı zamanda engelli kadınlar spora ve spor organizasyonlarına erişim konusunda daha az fırsata

sahip olmaktadır (Grimes ve French, 1987, s. 25). Tarihte de ilk kadın paralimpik sporcu olan Lis Hartel olimpiyatlara katılmaya hak kazandığı halde sırf kadın olduğu için o yıl yarışmaya katılamamış, ancak 1952 yılındaki olimpiyata katılarak derece elde etmiştir.

Engelli bireylerin spora katılımlarının önünde toplumsal olarak yerleşmiş bazı düşüncelerin etkili olduğu görülmektedir. Spor alanında kadın ve engelli bireyler arasındaki kültürel ve davranışsal benzerlikler, kadın ve engelli bireyleri spora katılamayan zayıf kişiler olarak etiketleyen mitleri ve damgalamayı sürdürmektedir (Mastro, Hall ve Canabal, 2015, s. 80). Bu korkular çocukluktan itibaren engelli kadınları etkilemektedir. Engelli kadınların tatmin edici fiziksel aktivite fırsatlarına sahip olmaları için gerekli ön koşul; sosyal korkuların, ayrımcılığın, ihmal ve damgalamanın ortadan kaldırılmasıdır (Henderson ve Bedini, 2014, s. 158).

Paralimpik sporlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini aşmak için önemli bir araç olabilmektedir. Bu sporlar kadın ve erkek sporcuların birlikte çalışmasını ve birbirlerine destek olmasını teşvik etmelerini de teşvik etmektedir. Aynı zamanda engelli kadınlar toplumsal engellemelerle karşılaştıklarında sporda yer almaları zorlaşmaktadır. Bununla birlikte eşitlikçi yarışmalar engelli kadınlara yarışabildikleri bir platform sağlamak ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini aşmada yardımcı olmaktadır.

Engelli kadın sporcular spor hayatlarında birçok farklı zorluk ve engelle karşılaşabilmektedir. Engelli kadınlar erişim ve fırsat eşitliği açısından toplumsal cinsiyet eşitlikleri nedeniyle erkek sporculara göre daha büyük engellerle karşılaşabilmektedir. Bazı spor dallarına toplumsal ön yargılar nedeniyle kadınların katılımı sınırlıdır. Özellikle muhafazakar toplumsal normlar nedeniyle spor yapmak isteyen engelli kadınlar sosyal ve kültürel baskılarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu baskılar kadınların spor yapmalarını engelleyebilmekte ve engelli kadınların spora katılımlarını sınırlayabilmektedir.

Engelli kadın sporcular spor salonlarına, antrenman alanlarına ve diğer spor tesislerine erişimde zorluklar yaşayabilmeleri yönünden çoklu dezavantaj yaşamaktadır. Engelli kadın sporcular spor hayatlarında yeterli destek ve kaynaklara erişmekte zorlanabilmektedir. Spor yapmak için gereksinim duyulan ekipmanı satın

almak veya yolculuk masraflarını karşılamak konusunda sorunlar yaşayabilmektedirler.

Engelli kadın sporcular toplumda genel olarak engellilik algısı ve farkındalık eksikliği nedeniyle zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Son yıllarda engelli bireylere yönelik farkındalığın artması ve engelli bireylerin, engelli sporcuların toplumda daha fazla görünür olmaları nedeniyle engelli kadınların spor hayatlarında daha fazla desteklendiği ve fırsatlardan yararlandığı görülmektedir.

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bireylerin spora teşvik edilmesi, kadınlar ve erkekler tarafından hangi spor dallarının tercih edileceği noktasında toplumsal cinsiyet rolleri etkilidir. Engellilik sporunda da bu cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği görülmektedir. Bunun sonucu olarak engelli kadınların fiziksel aktiviteye katılımlarında ve profesyonel olarak spor yapma noktasında “yeterli” imkanlara ve desteğe sahip olamadıkları görülmektedir. Araştırmanın odaklandığı engelli kadın sporcular hem cinsiyetleri açısından hem engelliliğin toplumdaki olumsuz görünümüleri açısından marjinal bir alanın içerisinde yer almaktadır.

Bu araştırma profesyonel olarak spor yapan engelli kadınların sporcu kimliklerini inşa etme süreçlerinde hem engelli hem kadın olmaları nedeniyle yaşadıkları çifte dezavantaj durumları, toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunları ve kadınların konuya ilişkin deneyimlerini ele almaktadır. Engelli kadınların spor ve gündelik hayatlarındaki problemleri birbirinden bağımsız değildir. Dolayısıyla bu araştırma kadınların hem toplumsal hayatlarına hem profesyonel spor hayatlarına aynı anda odaklanmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın temel amacı profesyonel düzeyde spor yapan engelli kadınların spora katılımda yaşadıkları dezavantajlı durumları, toplumsal hayatta engelli ve kadın olarak karşılaştıkları sorunları, sporun bu sorunları kaldırmadaki etkisini ve hayatlarındaki rolünü sosyolojik açıdan incelemektir. Bu çalışmada spora ve toplumsal hayata katılımda engelli kadınların bireysel deneyimlerini ve sosyalleşme süreçlerini onların gözünden anlamak ve betimlenmek hedeflenmiştir.

Araştırmanın diğer amaçları şu şekilde açıklanabilir:

- Engelli kadınların spora başlamadan önce ve spora başladıktan sonra kendisinin ve çevresinin engelliliğe ilişkin bakış açısında dönüşüm yaratıp yaratmadığının sorgulanması.
- Engelli sporcu olmanın toplumdaki karşılığının katılımcının gözünden anlaşılması.
- Katılımcıların spor yaşamında engelli kadın olmanın yarattığı dezavantaj ve avantajların belirlenmesi.
- Engelli kadınların toplumsal hayatta ayrımcılığa uğradıkları noktaların belirlenmesi.
- Engelli kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algıları ve çevreleriyle olan ilişkilerinin betimlenmesi.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırma engelli kadın sporcuların toplumsal deneyimlerini nitel olarak inceleyen az sayıdaki çalışmalardan biridir. Daha önce yapılmış sınırlı sayıdaki sosyolojik çalışmalara (Özay, 2019; Yılmaz Anatca, 2019) bakıldığında örnekleme giren engelli kadın sporcu sayısının düşük olduğu görülmektedir. Bu durum araştırmanın engelli kadın sporcular özelinde şekillenmesini sağlamıştır. Araştırmanın bulguları, engelli kadın sporcuların toplumsal deneyimlerinin özgül yönlerini ve bu deneyimlerin spora katılım, kimlik gelişimi ve toplumsal kabul açısından nasıl etkilediğini vurgulayarak yeni bakış açıları sunmanın yanında mevcut bilgileri zenginleştirmesi açısından önemlidir.

Engelli kadın sporcuların deneyimlerini ve problemlerini incelemek, toplumsal adalet ve eşitlik açısından büyük bir öneme sahiptir. Engelli kadın sporcuların toplumsal ve spor hayatlarında karşılaştıkları problemleri anlamak, onların güçlenmesine ve toplumsal hayata katılımlarının teşvik edilmesine yönelik politika ve programlara temel oluşturacaktır. Bu araştırma engellilik, kadın ve spor temalarından yola çıkarak profesyonel düzeyde spor yapan engelli kadınların yaşam öykülerine ışık tutarak, toplumsal hayatta ve spor hayatlarında karşılaştıkları zorlukları, eşitsizlikleri, sporun hayatlarında neleri değiştirdiğini derinlemesine göstermesi, literatüre katkı sağlaması açısından önemlidir. Araştırma aynı zamanda

engellilikle ilgili tutumların ve engelli kadın sporculara yönelik ayrımcılığın azaltılmasına yönelik farkındalık oluşturma açısından da önemlidir.

4. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Engelli kadın sporcuların toplumsal ve spor hayatlarında karşılarına çıkan engeller ve mücadele ettikleri zorluklar nelerdir?

Alt problemler:

- Engelli kadın sporcular toplumsal hayatta ve spor hayatlarında ayrımcılığa maruz kalıyorlar mı?
- Engelli sporlarındaki toplumsal cinsiyet normları nelerdir?
- Engelli olmanın yanı sıra kadın olmanın da getirdiği sosyal ön yargılar, engelli kadın sporcuların spor hayatlarında karşılaştıkları zorluklardan biri midir?
- Toplumsal cinsiyet rollerinin engelli kadınların spor faaliyetlerine katılımları üzerindeki etkisi nedir?
- Engelli kadınların gözünden engelli kadın sporculara ilişkin kültürel tanımlamalar nelerdir?
- Engelli kadın sporcular toplum içinde nasıl algılanıyorlar?
- Engelli kadınların spor hayatlarında karşılaştıkları dezavantajlı ve avantajlı durumlar nelerdir?
- Engelli kadın sporcular spor faaliyetlerine katılmak için gerekli olan engelsiz altyapıya ulaşabiliyorlar mı?
- Engelli kadın sporcular başarıyı ve zorlukları nasıl yönetiyor?
- Engelli kadın sporcuların bireysel veya takım sporlarına yönelmelerinde toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi nedir?
- Spor engelli kadınlar açısından eşitsizliklerin sürdürüldüğü bir alan mı, eşitsizliklerin üstesinden gelindiği bir alan mı?
- Engelli kadın sporcular spor hayatlarını sürdürdükleri süreçte kariyer ve istihdam olanaklarına nasıl erişebiliyorlar?

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma İstanbul iline bağlı engelli spor kulüplerine üye olan engelli kadın sporculardan oluşmaktadır. Araştırma evreninin tamamına ulaşılması zaman ve kaynak açısından sınırlı olması nedeniyle diğer illerdeki ve İstanbul'un tamamındaki engelli kadın sporculara ulaşılmasını engellemiştir. Araştırmada engelli kadınların dezavantajlı toplumsal konumundan ve kendilerine özgü problemlerinden yola çıkılarak sadece engelli kadınlarla görüşme yapılmıştır. Erkek katılımcılar araştırma kapsamı dışında kalmıştır. Araştırmada sadece ortopedik engelli kadın sporcuların deneyimleri yer almıştır. Ortopedik engellilik, engelli kadın sporcuların karşılaştığı bir engellilik türüdür ve bu tezin araştırma kapsamı belirlenirken belirli bir odak noktası tercih edilmiştir. Diğer engellilik türleri araştırma kapsamı dışında kalmıştır. Araştırmada ortopedik engellilik üzerine odaklanılarak, bu engel türünün kadın sporcuların toplumsal deneyimlerini nasıl etkilediğini anlamak ve bu alanda derinlemesine bir analiz elde edilmek istenmiştir.

Araştırma belirli bir örneklem grubuna odaklandığı için bütün branşlardaki sporcuları veya farklı bölgelerde yaşayan ortopedik engelli ve diğer engel gruplarına sahip kadın sporcuların deneyimlerini kapsamamakla birlikte genelleme amacı taşımamaktadır. Gönüllü olarak yer alan katılımcıların spor branşlarına bakıldığında araştırma, yedi farklı spor dalındaki katılımcılarla sınırlı kalmıştır: Yüzme, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, Gülle, Boccia, Bilek Güreşi, Okçuluk, Atletizm. Katılımcılara antrenörleri aracılığıyla ulaşılmıştır. Yaklaşık 30 kişiyle iletişime geçilmiştir. 17 katılımcı araştırmaya katılmayı kabul etmiştir ve dahil olmuştur. Nitel araştırmalar derinlemesine, zengin ve detaylı veriler sunması açısından az sayıda örneklemle bile anlamlı sonuçlar elde etme fırsatı sağlamaktadır. “Engelli kadın sporcular” özgün ve spesifik bir grubu temsil ettiği için 17 kişilik katılımcı sayısıyla araştırma açısından anlamlı bir temsiliyet sağlanmıştır.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Bu araştırmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, toplumsal yaşamın doğal akışında ortaya çıkan olayları ayrıntılı incelemeyi hedefleyen araştırmalardır (Neuman, 2006, s. 224).

“Nitel araştırmalar etkileşim içindeki süreçlere ve olaylara odaklanmaktadır. Az sayıda olay, özne söz konusudur. Araştırmacı süreçle ilişki içindedir. Kuram ve veriler kaynaşmıştır. Nitel araştırmacı, büyük olasılıkla verileri aynı anda hem toplar hem analiz eder hem de yorumlar; bu adımlar arasında gidip gelir. Nitel araştırmacılar yeni kavramlar yaratma ve kuramsal yorumların inşasını vurgulamakla ilgilenir (Neuman, 2006, s. 21-23).

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde; daha önceden hazırlanmış açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan bir soru formu olsa da görüşme sırasında yeni sorular yneltilebilmekte işlevsiz kalan sorular çıkartılmaktadır (Bal, 2015, s. 281).

Araştırmada engelli sporcuların sorunlarını ve bakış açısını anlamak ve mülakat sorularını hazırlamak amacıyla atletizm sporuyla ilgilenen dört sporcuya ulaşılmıştır. Sporcularla odak grup görüşmesi yapılarak engelli sporları ve sporcuları, kadın engelli sporculara ilişkin sorular sorulmuş ve oluşturulabilecek mülakat soruları için ön hazırlık yapılmıştır.

Örneklem seçim tekniklerinden kota örneklem tekniği ve kartopu örneklem tekniği kullanılarak sporcularla görüşme sağlanmıştır. Kota rneklem tekniği, örnekleme girecek olan bireylerin özelliklerinin saptandığı ve her bir özelliğe sahip kaç kişinin seçileceği konusunda kotaların belirlendiği ve bu kota sayısı kadar birimin gelişi güzel seçildiği örneklem tekniğidir (Gn şavran, 2012, s. 155). Bu araştırma için en az 15 kişiden oluşacak şekilde ortopedik engelli, kadın ve İstanbul’daki herhangi bir spor kulübüne bağlı sporculardan oluşmak üzere kotalar oluşturulmuştur. Araştırmada aynı zamanda kartopu örneklem tekniği kullanılmıştır. Kartopu rneklem tekniği çok küçük bir gruptan başlayarak giderek artan sayıda örnekleme ulaşmayı hedefleyen araştırmalarda kullanılan bir tekniktir (Gn şavran, 2012, s. 156). Bu rneklem tekniği araştırma evrenini oluşturan bireylere ulaşmanın zor olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Araştırmada kartopu örneklem tekniği kullanılarak öncelikle paralimpik komitede yer alan bir yetkiliye ulaşılmıştır. Ulaşılan yetkilinin yönlendirilmesiyle antrenörlere, daha sonra sporculara ve iletişime geçilen sporcuların yönlendirmeleriyle diğer sporculara ulaşılmıştır.

7. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Araştırmada ayrıntılı veriler elde etme amacıyla nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Engelli kadın sporcuların farklı yaşa, spor dalına ve rekabet düzeyine sahip katılımcılardan oluşması göz önünde bulundurularak, çeşitli profillere sahip katılımcılar seçilmeye çalışılmıştır. Veri toplama sürecinde katılımcılara açık uçlu sorular sorularak, deneyimleri, zorlukları, başarıları ve toplumsal etkileşimleri derinlemesine anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırmada yüz yüze görüşme hedeflenmiştir. Fakat erişim ve zaman kısıtlaması nedeniyle altı katılımcıyla online, telefonda ve e-posta yoluyla mülakat gerçekleştirilmiştir. On bir kişiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Katılımcıların rahat hissetmeleri ve açık bir iletişim kurmaları için güvenli bir ortam sağlanmıştır. Mülakat sürecinde, katılımcıların deneyimlerine yönelik ayrıntılı ve kapsamlı veriler toplanmıştır. Bunlar katılımcıların sosyal etkileşimlerini, engellerle karşılaşma deneyimlerini, destek gördükleri noktaları ve toplumun algısını içermektedir.

Araştırma için altı sporcuyla İstanbul Okçular Vakfında, sporcuların spor kampları sırasında iki güne sığacak şekilde görüşmeler yapılmıştır. Sporcularla antrenman saati dışında kalan zamanlarda kendilerinden randevu alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Avrupa Şampiyonasına hazırlanmak için İstanbul'da Okçular Vakfında düzenlenen kampa diğer illerden gelen sporcular da katılmıştır. Görüşülen bu sporculardan bazıları daha önce İstanbul'da yaşamış veya sık sık kamp dolayısıyla İstanbul'a gelen ve İstanbul'a bağlı spor kulüplerine üye olan sporculardır. Üç katılımcıyla katılımcıların önerisiyle Bağcılar Engelliler Sarayında görüşme yapılmıştır. Bir katılımcıyla yine katılımcının önerisiyle bir kafede görüşme sağlanmıştır. Dört katılımcıyla internet üzerinden görüntülü görüşme, bir katılımcıyla telefonda sesli görüşme sağlanmıştır. Bir katılımcıyla e posta üzerinden görüşme yapılmıştır. Görüşme öncesi katılımcılardan ses kaydı için izin alınmıştır ve kişisel bilgilerin araştırmacı tarafından korunacağı konusunda bilgilendirme yapılmıştır. En kısa görüşme 28 dakika, en uzun görüşme 1 saat sürmekle birlikte katılımcıların çoğuyla ortalama 45-50 dakika arası görüşme sağlanmıştır.

Araştırmada nitel veri analizi için betimsel analiz tercih edilmiştir. Bu yöntemle mülakatların metinsel verileri kategorilere ayrılarak anlamlı desenler ve

ilişkiler bulmak hedeflenmiştir. Öncelikle alınan ses kayıtları deşifre edilerek yazıya geçirilmiştir. Ses kayıtlarının yazıya geçirilmesinden sonra transkriptler dikkatlice analiz edilerek çeşitli kodlamalar ve temalar oluşturulmuştur; engelliliğe yaklaşım, engelli kadın olmak, engelli sporcu kimliği ve engelli kadın sporcu olmak gibi. Ses kayıt metinleri tekrar tekrar okunarak yeni temalara ulaşılmıştır ve metinlerin literatürle ilişkilendirilecek kısımları belirlenmiştir. Daha önceki yapılmış çalışmalarla karşılaştırma yapılarak, bu çalışmada elde edilen yeni veriler yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutularak K1, K2, K3....K17 kodları verilerek değiştirilmiştir. Bu alan araştırması için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulundan 24.05.2022 tarihli ve 121/26 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmada hem takım hem bireysel sporların yer aldığı yedi farklı spor dalından on yedi farklı engelli kadın sporcu yer almıştır. Araştırmada hem bireysel hem takım sporlarından katılımcıların yer almasına önem verilerek araştırmadan elde edilecek verilerin çeşitlendirilmesi sağlanmıştır. Sadece Tekerlekli Sandalye Basketbolu tamamen takım sporu şeklinde yapılmaktadır. Yüzme, Atletizm, Gülle, Bilek Güreşi bireysel düzeyde yapılan sporlardır. Okçuluk ve Boccia sporları ağırlıklı olarak bireysel olarak yapılan sporlar olmakla birlikte takımlar halinde de “mix” olarak yarışılabilmeleri açısından takım sporu olarak da değerlendirilebilmektedir.

4. BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bulgular bölümündeki alt başlıklar engelli birey, engelli kadın ve engelli kadın sporcu ana temaları üzerinden şekillenmiştir ve araştırma bulguları, literatürle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Öncelikle engelli bireyler tarafından engelli kimliğinin nasıl algılandığına ve toplumdaki karşılığına odaklanılmıştır. Aynı zamanda engelli birey olarak toplumda karşılaşılan problemlere, engelli bireylerin toplumsal hayattaki fırsatlarına ve damgalayıcı unsurlara yer verilmiştir. Daha sonra katılımcıların engelli kadın kimliğiyle toplumsal varoluşlarına ilişkin analizler sunulmuştur. Son olarak engelli bireyler tarafından engelli, kadın ve sporcu kimliklerinin kesişimselliğinde karşılaştıkları problemlere, dezavantajlı durumlara ve kolaylaştırıcı unsurlara ilişkin sosyolojik analizler yer almıştır.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Yaş	Mesleği	Mezuniyet	Medeni durum	Gelir Durumu (TL)	Yaşadığı yer	Yaptığı Spor	Engel nedeni (Bedensel)	Engel durumu
K1	23	Öğrenci-Milli sporcu	Lise	Bekar	3.000,00	İstanbul	T.S.Basketbolu	Parapleji	Sonradan
K2	37	Memur-Milli sporcu	Lisans	Bekar	11.000,00	İstanbul	Boccia	Kas hastası	Sonradan
K3	27	Psikolog-Milli sporcu	Y. Lisans	Bekar	Belli değil	İstanbul	Yüzme	(Nörolojik)	Sonradan
K4	40	Emekli-Milli sporcu	İlkokul	Bekar	4.000,00	İstanbul	Okçuluk	Sinir zedelenmesi	Sonradan
K5	48	Memur	Lisans	Bekar	Belli değil	İstanbul	Boccia	Kas hastası	Sonradan
K6	32	Milli sporcu	Lise	Evli	10.000,00	İstanbul	T.S.Basketbolu	Spina bfida	Doğuştan
K7	29	Öğrenci- Milli sporcu	Lise	Bekar	10.000,00	Bolu	Okçuluk	Omurilik felci	Sonradan
K8	49	Özel sektör	Lise	Boşanmış-Bekar	Belli değil	İstanbul	Bilek güreşi	Skolyoz	Sonradan
K9	34	Milli sporcu	Lisans	Bekar	5.000,00	İstanbul	Okçuluk	Omurilik felci	Sonradan
K10	22	Öğrenci	Lise	Bekar	3.000,00	İstanbul	Yüzme	Bedensel	Doğum sırasında
K11	36	Milli sporcu	Lise	Evli	Belli değil	İstanbul	T.S.Basketbolu	Parapleji	Sonradan
K12	28	Milli sporcu	Ortaokul	Bekar	5.000,00	Ankara	Okçuluk	Parapleji	Sonradan
K13	24	Öğrenci-Milli sporcu	Lise	Bekar-Nişanlı	13.000,00	İstanbul	Okçuluk	Omurilik felci	Sonradan
K14	27	Öğrenci- Milli sporcu	Lise	Bekar	6.750,00	İstanbul	Atletizm	Spina bfida	Doğuştan
K15	37	Milli sporcu	İlkokul	Evli	Belli değil	Denizli	Okçuluk	Çocuk felci	Sonradan
K16	41	Milli sporcu	Lisans	Bekar	9.000,00	İstanbul	T.S.Basketbolu	Bedensel	Sonradan
K17	24	Öğrenci- Milli sporcu	Lise	Bekar	5.000,00	Ankara	Gülle	Boy kısalığı	Sonradan

Tablo 3'te katılımcıların sosyo-ekonomik özelliklerine yer verilmiştir. Katılımcıların on üçü İstanbul'da, biri Bolu'da, biri Denizli'de, ikisi Ankara'da yaşamaktadır. Katılımcıların hepsi, maddi ve manevi anlamda daha çok destek gördüklerini düşündükleri için İstanbul ilindeki spor kulüplerine üye olduklarını belirtmiştir. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında iki katılımcı ilkokul, bir katılımcı ortaokul, dokuz katılımcı lise, dört katılımcı üniversite ve bir katılımcı ise yüksek lisans mezunudur. Öğrenci olan katılımcılar üniversitede eğitimlerine devam etmektedir.

Katılımcılar çalıştıkları kurumların antrenman yapma ve müsabakalara katılmaları konusunda kendilerine zaman ve destek sağladıklarını belirtmiştir. Yalnız yaşayan bir katılımcı hariç, diğer katılımcılar ailesiyle yaşamaktadır. Katılımcıların çoğu bekarıdır. Üç katılımcı evlidir. Bir katılımcının çocuğu vardır. Derinlemesine yapılan görüşmelerde evlilik ve ilişki dinamiklerine yönelik sorular da sorulmuş ve daha önce evlenip boşanmış bir katılımcıyla, evlilik aşamasında olup nişanlı olan bir katılımcı vardır. Katılımcıların ikisi doğuştan, biri doğum sırasında, on dördü ise geçirdikleri bazı kazalar veya sonradan ortaya çıkan çeşitli hastalıklar nedeniyle engelli olduklarını belirtmişlerdir. Aralarında hafif ve ağır engelli kategorinde de olmak üzere iki katılımcı hariç on beşi tekerlekli sandalye kullanmaktadır. Katılımcılardan ikisi engelli olmadan önce de sporla ilgilendiklerini ifade etmektedir.

1. ENGELLİ BİREYLERİN ENGELLİLİĞİ ALGILAMA BİÇİMLERİ

Barton'un (1998, s. 54-55'den akt; Burcu, 2006, s. 69) yaptığı araştırmada engelli bireyler tarihte üç temel etiketlemeyle karşılaşmıştır: engellilerin toplum tarafından "tehdit edici" olarak algılanması, bir "yük" olarak görülmesi ve "aciz" olarak etiketlenmesidir. Toplumda engelliliğe yüklenilen negatif anlamların engelli bireylerin kendini algılamasında ve kimliğinin inşasında olumsuz etkisinin olduğu görülmektedir. Engelliliğe yüklenilen negatif anlamların engelli bireylere "sağlam" olanın "normal" olması dayatmasından kaynaklandığı görülmektedir. Nitekim bir katılımcının da ifadelerinde görüldüğü gibi engellilik, negatif ya da pozitif anlamlar içermeyen, bireyin var oluş durumlarından biridir. Hatta K15 kodlu katılımcının da belirttiği gibi kendi varlığıyla barışık ve bütünleşik olma bakımından pozitif anlamlar barındırabilecek bir durum olarak algılanabilir.

“Ben o kadar aştım ki yani şey diyorum dünyaya yine gelsem herhalde yine aynı engelli olmak isterim hiç böyle yürümeyi bilmediğim için. Öyle bi sıkıntı yaşadığım bi şey yok ya. Aklıma getiriyorum da yok. Bi evde mesela camları silemiyorum. Bazen de mesela asansör bozulunca kendimi o zaman engelli hissediyorum.” (K15, 37, Okçuluk, İstanbul)

Katılımcının verdiği cevapta da görüldüğü gibi fiziksel engelliliği bir engellenmişlik haline getiren fiziksel şartların herkes için eşit imkanlar sunmamasıdır. Tıbbi açıdan engellilik türü ve derecesi, yaş gibi faktörler engelliliği birey açısından “ağırlaştırıcı” faktörlerdir. Engel türü, görünürlüğü, ciddiyeti gibi faktörler engelli bireyin vücudunun sosyal olarak tehlikeye girme derecesini etkilerken damgalanma olasılığına da etkilemektedir. Örneğin vücuda giren tehlikeli bir virüs bireyi engelli bırakmadığı sürece damgalanmayı ve bireyi değersizleştirmeyi tetiklemez. Fakat birey tekerlekli sandalye kullanan “bir engelli” haline gelme durumunda damgalanma gerçekleşmiş olur (Gerschick (2000, s. 1264).

“Yani diğer arkadaşlarla yaşanacak çok çok zorlukları var. Engelinin ne olduğundan çok derecesi çok önemli. Ailenin bakış açısı çok önemli. Çevrenin bakış açısı çok önemli. Benim arkadaşlarım ruhsal olarak bazı şeyleri aşamadığı için ailenin içinde bile bir cenderenin içinde. Dışarıdaki artık yabancı insanları düşünemiyorum.” (K8, 49, Bilek Güreşi, İstanbul)

Fakat K8 Kodlu katılımcının da belirttiği gibi kendi şartlarına uyum sağlayan engelli birey kadar, çevrenin de engelli bireye ne kadar uyum sağladığı önemlidir. Burcu’nun (2020, s. 11) da belirttiği gibi burada sorunun gerçek kaynağı engel durumundan değil, kültürel ve sosyal faktörlerden kaynaklı engellenmişlik durumundan kaynaklanmaktadır. Katılımcının üzerinde durduğu, engelli bireylerin ruhsal olarak engelli olma durumunu aşamaması durumu çoğunlukla toplumsal kaynaklıdır. Engelli bireylerin toplumdan alıp içselleştirdiği standartlar, ötekilerin onun başarısızlığı olarak gördüğü şeylere içten içe dikkat kesilmesinin dayatılması ve kaçınılmaz olarak engelli bireyin kendini yetersizlik duygularına kendini kaptırmasına neden olmaktadır ve bu durum utanç duygusunu tetiklemektedir (Goffman, 2014, s. 36).

Aynı zamanda engelliliği bir dezavantajlılık haline getiren engelliye uygun olmayan çevresel koşullar ve toplumsal önyargılardır. Kendi gündelik hayatını kolaylaştıracak şekilde düzenleyen engelli bireyler için bilinmez olan dışarıdaki

toplumsal dünyadır. Problemlerin büyük çoğunluğu da burada yaşanmaktadır. K2 kodlu katılımcının görüşleri de bu durumu destekler niteliktedir.

“... Ama çok şükür hani kabullendikten sonra kendi engelinle nasıl baş edebilirim dedikten sonra nasıl diyim etrafını kendine uygun hale getiriyosun. Nasıl yaşayabilirim ben nasıl rahat edebilirim, engelini uyarlayabiliyosun evine. Mesela evim şu an rampalı. Giriş ikinci katta ama bu dışarıdan böyle yüksek giriş bizim normalde. Dışarıdan rampamız var. Çok kolaylıkla girebiliyoruz. Evimiz bize uygun. ... E işte bilmediğim bi yere giderken arkadaşlar şuraya gidelim diyor, ben hemen soruyorum hani girişi uygun mu lavabosu var mı. Hep ben bunları düşünüyorum mesela.” (K2, 37, Boccia, İstanbul)

Bir katılımcının da görüşlerinden yola çıkarak; engelli bireyin sosyal çevresiyle olan uyumu, bireylerin kendilerini engellilikleri üzerinden değil sahip oldukları diğer değişkenler üzerinden görmeleri ve tanımlamaları açısından önemlidir. Fiziksel engelini kabul eden bireylerin “normal” olanın sınırlarını yeniden tanımladığı görülmektedir. Engelli bireyler bulundukları toplumsal çevreye göre “tekerlekli sandalyeye bağımlı bireyler” olarak toplumsal hayatta dışlanmaya maruz kalmakta ya da farklılıklarına rağmen “herkes gibi” bireyler olarak algılanmaktadır.

Burcu’nun (2007, s. 210) yaptığı araştırma bulgularında engelli bireyler kendini beş farklı şekilde tanımladığı görülmektedir: engelli olmayı diğer insanlara göre üstün bir özellik olarak tanımlayanlar, kendini engelli olarak kabul etmeyip diğerlerinden farklı olduğunu düşünmeyenler, üçüncüsü kendi engeliyle barışık olup engelini kabul edip kendiyle barışık bireyler, dördüncüsü engelli olmanın zorluklarının farkında olup ama daha kötü durumda olanlara göre şanslı olduğunu düşünenler, beşincisi de engelli olmanın yarattığı sorunlarla baş edemeyen, kendini yetersiz ve umutsuz olarak tanımlayan bireyler. Bu noktada engelli bireylerin içinde bulunduğu kültürel çevre kim olduğuna ilişkin algısını doğrudan etkilemektedir. K7 kodlu katılımcının görüşleri de bu durumu destekler niteliktedir.

“...Ben zaten engelli olduğumu çevremdeki insanlarla hiç hissetmiyorum bazen arkadaşlarım unutuyor. Bi gün arabada gidiyoruz ben araba kullanıyorum bi yerde yemek yiyeceğiz. Arkadaşım böyle yanımda böyle hadi çıkalım dedi in gidelim dedi. Bi de yani en yakın arkadaşım, anlamadım dedim. Özür dilerim unuttum (engelini) dedi. Çünkü unutuyorlar bazen. ... Ben de unutuyorum. Tekerlekli sandalyemi ayağım gibi hissediyorum sanki. Benim ayağım gibi hissediyorum gerçekten. Böyle şey falan hissediyorum yatağa geçiyorsun ayaklarını kendini kaldırmak zorundasın ya o zamanlar hissediyorum. Onun dışında hiç engelli olduğumu

hissetmiyorum. Hani ayağım bunlar benim. Dışarıda gezerken hani herkes bana bakıyor olabilir ama hiç onları hissetmiyorum umursamıyorum çok fazla.” (K7, 29, Okçuluk, Bolu)

Her ne kadar engellilik, toplum açısından birini kastetmenin spesifik ve en baskın bir “tarifi” gibi olsa da bireylerin birden fazla ve diğerlerine göre daha baskın olabilen kimlikleri vardır. Engelli bir birey kendini daha çok cinsiyeti, mesleği veya etnik kimliği üzerinden de tanımlayabilir.

“Tabi ki de öyle. Ya metroda gidiyoruz arkadaşım. Yine engelli bi arkadaşım yanımda. Gülüyoruz bi şeye. Bi tane kadın geldi. Bi şey sorabilir miyim dedi. Tabii buyurun dedik. Nasıl gülebiliyosunuz dedi. Ben bi kahkaha attım. Dedim böyle. Onun için O kadar çok örnek verebileceğim şey var ki.

...Yani hani belki çok çekinerek konuşmamızı bekliyorlar. söylemedim dedi. Bizim birçok psikolojik sorunumuz bi şeyimiz varken gülemiyoruz. Siz bu halde nasıl gülebiliyosunuz dedi.

Sürekli ruh halimizin depresif olduğunu, sürekli böyle hayata isyan ettiğimizi falan düşünüyorlar heralde.” (K6, 32, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

K6 katılımcının da belirttiği gibi engelli bireylerin toplumun diğer bireyleri gibi hayatlar sürmediğine ve tepkiler vermediğine yönelik ön yargı, toplumsal dışlama biçimlerinden biridir. Normallliği, fiziksel “sağlamlık” normları üzerinden tanımlamaktır. Toplumsal çevrenin bu noktada engelli bireylere yönelik verdikleri tepkiler engelli bireyleri toplumda “damgalanmış” veya “değersizleştirilmiş” toplumsal statü konumlarına yerleştirdiklerini göstermektedir. Burada engelli kişilerin damgalanması meselesi, belirli bir kategoride yer alan kişilerin, belirli bir normu sadece desteklemekle kalmayıp ona uymaları yönünde tüm taraflar düzeyinde bir beklenti söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır (Goffman, 2014, s. 35). Engelli bireylerin ya da bazen engelli bir kadının kendi varlığından memnun ve bu durumu karşı tarafa yansıtacak şekilde ifade etmesi standartların dışına çıkması olarak algılanmakta ve toplumda bir “rahatsızlığa” neden olmaktadır. Engelli bireyin kendine ilişkin algısının toplumun beklentilerine göre şekillenmemesi, engelli bireyi özgür kılmakla birlikte toplumun ona biçtiği rolleri üstlenmemesi yeni ayrımcılık biçimlerine göğüs germesini beraberinde getirmektedir. Bu noktada “acınan”, “pasif”, “yardıma muhtaç” gibi rolleri ve toplumsal beklentileri içselleştirmeme sorumluluğunu alan engelli birey, toplumda “aktif” olmanın sonuçlarıyla da karşı

karşıya kalmaktadır. Goffman'ın (2014, s. 158) da verdiği bir örnekte olduğu gibi “topal” biri insanların ondan beklenilenin aksine farklı davranışlar sergilememelidir. İnsanlar “topal” birinin “topal” gibi olmasını beklemektedir; yani “sakat” ve “aciz”. Goffman açısından bu durum, topal kişinin de topal rolünü oynamak zorunda hissetmesi ve bu rolü içselleştirmesi şeklinde devam etmektedir.

Benzer sonuçların elde edildiği bir araştırmada da görüldüğü gibi bireylerin empati ve merak duygularından yola çıkarak engelli bireylere çok soru sormaları önemli prososyal davranış engelidir (Argan ve Diğerleri, 2021, s. 84). Bu durum da toplumda engelli bireylerin kabul görmediklerini ve sosyal olarak dışlandıklarını göstermektedir.

“...Benim genelde çevrem hani engelliler arasında olduğu için çok fazla hani engelliye ön yargı yok. Ailemde de öyle bi şey görmediğim için o yüzden şu an için çok fazla hani ön yargılı bu konuda yani karşılaşmadım.” (K2, 37, boccia, İstanbul)

Aynı zamanda K2 kodlu katılımcının verdiği cevapta da görüldüğü gibi engelli bireyler, engelliliğin görünürlüğünün çok olduğu ve böylece bu durumun “normal” kabul edildiği toplumsal çevrede dışlanma pratiklerine daha az düzeyde maruz kalmakta ya da hiç maruz kalmamaktadır. Goffman (2014, s. 42-44) normal ve damgalı insanların sosyal temaslarının damgalı insanların gündelik hayatlarında daha olumlu ilişkiler geliştirebilme gücü üzerinde durmaktadır.

“...Ben de yüzmeye başlayana kadar engelli olduğum halde, hem farklı çeşit engel gruplarına sahip hem de bu kadar engelli hiç görmemiştim. Sokakta görmüyodum. Hatta diyodum engelli insan mı yok acaba. Belki binde bir görüyodum. Çünkü biliyosun çok fazla çevre koşulları uygun olmadığı için, sosyal koşullar, yaşam koşulları uygun olmadığı için, maddi manevi. Çok da fazla dışarı çıkmıyorlar.” (K3, 27, Yüzme, İstanbul)

Katılımcının ifadelerinde görüldüğü gibi engelli bireyler sosyal ve fiziki nedenlerle toplumsal hayatta yer almaktan çekinebilmektedir. Goffman'ın da savunduğu gibi damgalanan bireyler başkalarıyla kurdukları gündelik ilişkilerinde olumlu karşılıklar almaktan yoksun kalan ve kendini geri çeken kişi, şüpheli, bunalımlı, hasmane, endişeli ve ne yaptığını bilmez şaşkın biri haline gelebilir. Bununla birlikte “normal” insanların damgalı bireyin kimliğini nasıl tanımlayacağına ilişkin damgalı birey açısından bir belirsizlik ve güvensizlik mevcuttur. Bu açıdan sosyal ilişkiler kurulurken damgalı birey kendini sahnede, yani verdiği izlenimi

gözetim ve denetim altında tutmak zorunda olduğunu düşünme eğilimindedir (2014, s. 45).

Engelli bireylerin toplumsal hayatta var olmaları kendilerine ilişkin “normallik” algısının oluşmasında ve yalnız olmadıklarını görmeleri açısından önemlidir. Son yıllarda engelli bireylerin görünürlüklerinin arttığını ve engelliliğe ilişkin negatif algıların değiştiğini savunmak mümkündür. K8 kodlu katılımcının görüşleri bu durumu desteklemektedir.

“Şu 10-15 yıldır diyeyim ya da 20 yıldır biz zaten bunu aşmaya çalışıyoruz. Önceden bize engelliler olarak ah yazık. Ailede mesela ön yargılar, aileler bile ölse de kurtulsam aileler kabullenmiyordu ki toplum kabullensin. O yüzden dışarı çıkmıyolardı. (K8, 49, Bilek Güreşi, İstanbul)

Bu durumun oluşmasında, engelli bireylerin daha çok istihdam edilmeleri, eğitim düzeylerinin artması, spor ve çeşitli boş zaman aktivitelerinde bulunmaları ve tüketici olmaktan ziyade üretici konuma geçmeleri etkilidir. Burcu’nun (2007, s. 249) da belirttiği gibi engelli bireylerin davranışlarının, bakış açısının ve yaşam kalitesinin şekillenmesinde toplumun onlara karşı değerlendirmeleri önem taşımaktadır. Bununla birlikte engelli bireylerin bağımsızlıklarını geliştirebilmeleri diğer bireylerle daha yoğun etkileşime geçebilmeleri, “acınan, aşağılanan, reddedilen, bağımlı” tanımlamalarına karşı “üretici, yetenekli, bağımsız” konuma geçebilmelerinde çevresel/mekânsal/fiziksel, ekonomik, yasal ve siyasi engellerin varlığı önemlidir.

2. ENGELLİ BİREYLERİN SOSYAL HAYATA KATILIM OLANAKLARI

Engelli bireyler çoğunlukla toplumsal ön yargılar ve fiziksel engeller nedeniyle sosyal hayatta yer alma konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Engelli kadınlar sosyal hayata katılım konusunda engelli bireylerin genel olarak karşılaştıkları sorunlara ek olarak bazı problemler yaşayabilmektedir. Toplumsal baskılar, ön yargılar, çalışma hayatında yer alamama ve finansal özgürlüğe sahip olamama engelli kadınların sosyal hayatta yer almalarının önünde engeller yaratabilmektedir. Örneğin K1 kodlu katılımcının da aşağıda belirttiği gibi, yetişkin bir insanın fiziksel engele sahip olmasından ötürü diğer insanlar gibi özgürce hareket ediyor olması “sıra dışı” görülmektedir.

“Şehirlerarası bi yere gitmek istediğimde diyorum hâlâ insanlar bazıları hayretle bakabiliyor. Nasıl gitcek tek başına gibi yani. Ya da ailen yok mu hani o tarz şeyler yani. Bilmiyorum ben Avrupa’da böyle olduğunu hiç sanmıyorum ya. İnsanlar ya biz daha fazla şey samimiyet kuruyoruz. Bunu bilmeden yapıyoruz aslında. Yani aslında bazı insanlara bazı şeyler sorulmamalı. Sorulmaz. Şey yok bizim herkes herkesle fazla samimiyet kuruyor. Ama ilk tanıdığım bi insana senin ailen yok mu neden tek başına gidiyorsun diyemezsiniz. Yani denemelisiniz bence. Değil mi. Yani bu tür şeyler var maalesef.” (K1, 23, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Katılımcının verdiği cevapta da görüldüğü gibi engelli bireylerin, özelde ise engelli bir kadının tek başına hareket ediyor olması, tıpkı bir çocuğun velisi olmadan bir yerden bir yere gidiyor olmasıyla eş değer bir tutumla karşılaşmasına neden olmaktadır. Engelli birey bu durumda fiziksel olarak hareket kısıtlılığı hissetmiyor olsa bile toplumsal tepkiler sebebiyle kendini sınırlayabilir veya kamusal alana çıkmak konusunda geri planda kalabilir. Toplumsal normlara ve engelli kadınlar için “uygun görülen” kalıplara göre davranmayan bireyler toplumsal hayatta dışlanmaya maruz kalmaktadır. Kamusal alanda tek başına hareket eden engelli bireye “şaşılıyor oluşu” aslında hala engelli bireylerin “normaller” gibi yeterince özgür hareket edemediklerini, toplumla bütünleşme noktasında problemlerin devam ettiğini göstermektedir. Engelli bireyleri yok sayan kamusal alan, engelli birey orada var olma çabası gösterdiğinde engelli bireyin neden kamusal alanda var olması gerektiğine ilişkin ayrımcı bir sorgulamaya dönüşmektedir. Bu noktada toplumsal olarak damgalanan engelli bireylerin ayrımcılığa maruz kaldığı ve toplumsal hayata tam katılım sağlayamadığı görülmektedir.

“...İlk başlarda ailesel yönde mesela biraz geride geri plana atıldığımı düşünüyorum. Çünkü şöyle bi şey var. Abim de engelli olduğu için abim mesela her yere girip çıkabilirdi. Şey yapabilirdi ama biraz biliyorsun biraz muhafazakar aile olduğumuz için aslında biz de çıkmıyoduk çok fazla. Mesela dışarıya abim çok çıkardı. Gezerdi şey yapardı. Biz genelde evde ablamla ikimiz evde olurduk. Ta ki çalışmaya başlayana kadar. Çalışmaya başladıktan sonra biz daha çok dışarıya açıldık. Biz daha önceden mesela ilk İstanbul’a geldiğimizde ben 1 sene yani çok az dışarı çıkarak, bir sene hep evdeydim. Yani ablamla ikimiz evdeydik. Cinsiyette fark ediyor. Şöyle de fark ediyo. Cinsiyet de biraz ama o zaman tekerlekli sandalyemiz bi tane vardı. Gezmek için kim çıkıcaktı abim çıkacaktı. Biraz öncelik onun gibiydi. Tabii ki de hani şey olarak değil. Sevgi bakımından değil. Yani bize biraz bakış açıları ne bileyim hani dışarı çıktığında insanların bakışı bunlardan ben çok rahatsız oluyordum ilk zamanlar. Kendim de istemiyodum çok fazla. Ablam da istemiyodu. Dışarı çıktığım zaman da

bilemiyorum ya evimde daha çok rahat ediyodum. O zamanlarda evde olmayı daha çok istiyodum.” (K2, 37, Boccia, İstanbul)

Yukarıda katılımcının verdiği cevapta görüldüğü gibi engelli bireylerin toplumsal hayatta yer alma ve sosyalleşme konusunda cinsiyetler arası bir eşitsizlik yaşadıkları görülmektedir. Engelli kadınlar toplumsal “bakış” nedeniyle kendilerini kısıtlanmış hissetmekte ve özel alana hapsolmaktadır.

“...Yani hayal edemediğim yerdeyim şu an ben. Gerçekten öyle düşünüyorum çünkü bi engelliliğin gerçekten kendi parasını kazanması, belki hani senin için de o çok önemlidir ama engelli için gerçekten bu daha çok çok önemli. Çünkü şöyle bi şey. Ailene hep yüksün zaten sen şey olarak baktığında.” (K2, 37, Boccia, İstanbul)

Aynı katılımcının deneyiminde de görüldüğü gibi engelli bir kadının istihdam edilmesiyle iş hayatında olması hem daha özgüvenli hissetmesine, izolasyondan kurtulmasına ve toplumsal hayatta yer almasına katkı sağlamaktadır. Böylece engelli birey toplumda kendini bir “yük” gibi hissetmediği ve birey olabilmesine yardımcı olan bir sürece girmektedir. Bu konuda engelli bireylerin sosyalleşmesine ve toplumda üretken olmasına katkı sağlayan her türlü aktivite çok önemlidir. Spor da bu aktivitelerden biridir. Örneğin bir katılımcının verdiği örnekte görüldüğü gibi spor sosyalleşme dinamiklerini değiştirmiştir.

“Spora başladıktan sonra tabii ki çok olumlu yani katkıları oldu. Hani öncesinde hani kazadan sonra içine kapanmışım. Yani sosyal hiçbir sosyal aktivitem yoktu. Evden bile çıkmak istemiyodum. Yani daha böyle yeni yeni. Yani spor sayesinde birçok il Avrupa yurtdışı yani gidiyoruz geliyoruz. Her ilde arkadaşım var, dostum var diyebilirim şu anda. Yani kendi hani bütçemi kazandırды bana spor sayesinde para kazanıyorum. Spor sayesinde eşimle tanıştım. Yani bana çok katkısı oldu. Beşiktaş taraftarı eşim de. Maçımızda tanıştık. Sporun artıları benim için çoktur.” (K11, 36, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Engelli bireyler açısından spor maddi kazanç sağlamasının yanında, engelli bireylere toplumsal yaşamın birçok alanında var olma imkânı oluşturmuştur.

Katılımcılardan bazıları araba kullandığını ve bu durumun kendilerini özgürleştirdiğini belirtmektedir.

“Dediğim gibi en önemli şey otomobil kullanıyorum. Yani önceden hep şunu söylerim. Bi program yapıyorsunuz. İşte araba bulmanız lazım. Hadi arabam vardı benim. Şoför bulmam lazım. Binip inmeme yardımcı olacak bi şoför olması lazım onun da. Onun programıyla senin programının uyması lazım. İşte bi yere gittin. Ya seninle oturacak. Ya da işte seni istediğin saatte alıcak

mesela. E gidiyosun işte bırakıp gidiyolar mesela, gelip alıcaklar iki saat sonra. O sırada bunalıyosunuz. Lavabo ihtiyacınız oluyo, sıkışıyosunuz. Ya da acil gitmeniz gerekiyor. Ya da karşı tarafın bi işi oluyo, trafik oluyo falan. Böyle çok huzursuz bi tempo bu aslında.

... Ben araba kullanmaya başlayınca başkalarının programlarına bağlı kalmadan hareket etmeye başladım. Bu çok kıymetli benim için. İstedğim zaman istediğim yere arabama binip gidebiliyorum.” (K9, 34, Okçuluk, İstanbul)

“Yani evet genelde şaşıyorlar zaten. Bagajda sandalyemi görünce şaşıryolar genelde. Hani arabayı kullanamazmışım gibi hissediyolar. Ama araba yani bi engelli için büyük özgürlük. ... İstedğin saatte istediğin yerden gidebiliyosun böyle. Yani eskiden olsa ben ilk geldiğimde saat gecenin bi yarısı, havalimanına indiğimde, kardeşimi aradım gelip beni al diye. Şimdi kimseyi aramadan arabayı otoparka geçip alıp kendim geliyorum. Saat üçte dörtte fark etmiyor. Gecenin bi yarısı fark etmiyo geliyorum. Yani o anlamda özgürüm.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Abacık ve Sallan Gül’ün (2021, s. 88) yaptığı çalışmada da görüldüğü gibi araba kullanımı, özellikle engelli kadınlar için çok önemli bir ihtiyaçken kamusal alana katılımlarının da bir aracıdır. Araba kullanımının engelli kadınların geleneksel toplumsal rollerini ve kendilerine ilişkin algılarını önemli ölçüde değiştirdiği görülmektedir. Araba kullanımı katılımcıları özgürleştirmesinin yanında engelliliğe ilişkin stereotipleri yıkması ve cinsiyetler arası eşitliğe vurgu yapması açısından engelli kadının hayatında önemli bir işleve sahiptir. Araç kullanımı engelli kadınların ulaşım konusundaki bağımsızlıklarını arttırdığı gibi engelli kadınların toplumda daha aktif bireyler haline gelmeleri, işe giden, eğitime, sosyal etkinliklere, spor aktivitelerine katılan bireyler olarak görülmelerine ve toplumsal hayatta kendilerine yönelik damgalanmayı kaldırmaya yardımcı olmaktadır.

3. ENGELLİ BİREYLERİN TOPLUMSAL HAYATTA KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLER

Engelli bireyler kendine uygun tasarlanmamış bina ve yapılarda birçok problemle karşılaşmaktadır. Aynı zamanda engelli bireyin yaşadığı mekanın kendine uyumlu hale getirilmesi de rahat hareket alanı bulmaları açısından önemlidir. Engelli bireylerin çevreden kaynaklanan problemlerden en az düzeyde etkilenmek için kendi rutinleri içerisinde hareket ettiği görülmektedir. Katılımcılar bilgi sahibi oldukları ve

daha önce gittikleri mekanları tercih ederek öngörülemez problemleri en aza indirmeye çalışmaktadır.

“Çünkü şöyle bi şey var. Engellilerin hayatı genelde böyle zorlukları aşmak ya. Hani bunun üzerine kurulu. Mesela biz tekerlekli sandalyeden yatağa geçerken bile bi yöntem buluyoruz geçiyoruz mesela. İşte arabaya geçen köye gitmiştik orada tanıdığımız bi komşumuz geldi yanıma şey yaptık. Böyle ben tam tekerlekli sandalyeye geçcem araba kullanıyorum. Arabada tekerlekli sandalyeye geçiyorum. dedi ki nasıl geçtin ya dedi.” (K7, 29, Okçuluk, Bolu)

Bununla birlikte Ergüden'nin (2008, s. 15) de belirttiği gibi kendi ihtiyaçlarına uyumlu hale getiren ya da kendi koşullarına uygun binaları seçen engelli bireyler bir yandan bu uygulamaları gerçekleştirme konusunda ekonomik güçlüklerle karşılaşabilmektedir.

Engelli bireylerin toplumda karşılaştıkları önemli problemlerden biri kişisel sınırlarının toplumun diğer bireyelerine göre “kolayca” ihlal edilmesidir. Bir katılımcının da belirttiği gibi diğer uzuvlarından destek alarak hareket etme kolaylığı bulan engelli birey, toplumda “yardımseverlik” olarak görülebilecek yanlış müdahalelerin yarattığı problemlerle karşılaşabilmektedir.

“Taksiciler şunu yapıyorlar gelip kolumdan tutarak yardım etmeye çalışıyorlar. Onun benim kolumdan tutması demek beni tamamen hareketsiz bırakması demek. Ben kalıyorum. ... Yani ben kolumdan destek alarak sandalyeye koltuğa geçiş yapıyorum. Biri benim kolumdan tuttu mu tamamen hareketime engel oluyor. Hareketsizleştiriyor beni. O da benim o geçişime engel oluyor. Halbuki sorsa sorduklarında yardımcı olabileceğim bi şey var mı diye sorduğunda yapabilmeleri gereken şeyleri ben zaten söylüyorum. Yani bana yardım etmeyin ama ben oraya geçtikten sonra ben sandalyemi alıyorum.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu)

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak engelli bireylerin karşılaştıkları problemlerin büyük çoğunluğunun çevresel koşullardan kaynaklandığı görülmektedir.

“Tabi ki akülü arabamla giderken çevresel faktörlere bağlı olarak sıkıntılar yaşıyorum. Ne kadar otobüsler engellilere uygun olsa da. Kapağı aç, kapat, kaldırımlardan inip çıkarken, gittiğin yerin merdivenli olması. Özellikle İstanbul'da çevresel koşullar pek de iyi değil. Seçici olmaya çalışıyoruz. Genelde ailem götürüp bırakmaya çalışıyo. Ama otobüsle gittiğim zamanlar da çok oluyo. Tek başıma gidiyorum genelde. Arkadaşlarımla görüşeceğimde Buluşma noktasına kadar tek gidiyorum. Kendi başıma hareket edebiliyorum ama gerçekten çevresel anlamda, çevresel faktörlerden çok memnun değilim. Sürekli bir tartışma içerisine girmek

zorunda kalıyorum insanlarla. Bi şeyler yetersiz ve sanki sorumlu değilmişler gibi davranıyorlar. Kendilerinin bi sorumluluğu yokmuş gibi.” (K3, 27, Yüzme, İstanbul)

Katılımcıların cevapları değerlendirildiğinde yaşadıkları en büyük problem ulaşım problemidir.

“Diyoruz ya, çok klasiktir çok da sevmem aslında ama biz engelli değiliz, engelleniyoruz sadece. Yani bu bakışlar engelli, bu bakış açısı sakat, bu bakış açısı sorunlu. Başka bir sorun yok yani. Hani o şekilde yaklaşılsa sorunlar kalkacak zaten. Hani seni bilse tanısa sana engel olacak şeyleri o kendiliğinden ortadan kaldırılır.” (K4, 40, Okçuluk, İstanbul)

Görüldüğü gibi engelli bireyler için erişilebilirlik önlemlerinin alınmaması ve erişilebilirlik problemlerinin göz ardı edilmesi engelli bireyleri dezavantajlı konuma getirmektedir. Bu durum da engelli bireylerin dolaylı ayrımcılığa uğradıklarını göstermektedir.

Bir katılımcı ise metropollerdeki gelişmiş ulaşım ağının engelli bireyin hayatını kolaylaştırdığını şu şekilde ifade etmektedir.

“...İstanbul bu açıdan daha önemli bizim için iyi yani kalabalık sadece. Biraz yoruyor insanı ama yaşanılabilir yer engelliye uygun yer İstanbul olduğunu düşünüyorum. Yani 1 de olanakları çok var. Yani her yere gidebilir mesela şu an ben karşıya kendi istediğim gibi gidebiliyorum karşıya gitmek ne demek yani 2 saatlik 3 saatlik yolu kendim gidebiliyorum yani metroyla, Marmarayla.” (K1, 37, Boccia, İstanbul)

Katılımcılar metrolardaki asansörlerden dolayı buralarda daha az problem yaşadıklarını belirseler de tekerlekli sandalye kullanan bütün katılımcılar otobüslerde problem yaşadıklarını belirtmiştir ve mecbur kalmadıkça hiçbir katılımcı otobüs kullanmadığını belirtmektedir.

“Yani ben mesela çok böyle şeyleri takmadığım için benim için hiçbir problem yok. Mesela otobüslere alınmadığım oldu. Ne bileyim gereksiz böyle bir sürü şeyle karşılaştığım oldu. Bunları aştığım için çok fazla benim için şey olmuyor ama hâlâ dışarıya tek başına çıkmakta zorlanan engelliler için çok büyük sıkıntılar yaratıyor hâlâ bunlar.” (K6, 32, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Engelli bireyler kamusal hayatın içerisinde yer alırken toplumsal baskılara maruz kalmaktadır. Bunlardan bazıları, engelliler üzerinde psikolojik baskı unsuru oluşturan negatif “bakışlardır”. Bu “bakış” toplumun engelliliğe ilişkin olumsuz ve “normallığe” ilişkin “sıkı” yargıların bir yansımasıdır. K4 kodlu katılımcının sözleri toplumun engelliliğe “bakışını” temsil etmektedir.

“... Psikolojik baskının tanımı yoktur aslında. Bakışlar bile baskıdır. Hareketler, söylemler yani her şey aslında baskıdır. Negatifliğini yaymak bile baskıdır. ...” (K4, 40, Okçuluk, İstanbul)

Goffman’ın (2014, s. 190-191) da belirttiği gibi çevrelerinin ilgisine ve merakına katlanmak zorunda kalan engelli bireyler bazen mahremiyetlerini incelik dışı yollarla korumak noktasına gelirler ve durumla baş etmek için çeşitli taktikler geliştirirler. Soru yağmuruna tutulan engelli bireyler mizahı kullanan bir cevapla ya da soğuk bakışlar atarak kişisel sınırları aşan soruları geri püskürtme yolunu seçebilmektedir. Fiziksel engelli bireyler yabancıları idare etme teknikleri uygulayarak “kusurlarını” önemli bir faktör olmaktan çıkartıp kişisel bir seviyeye çekme konusunda çaba göstermektedir (2014, 91). Bedensel bir damgaya sahip olanlar belirli sınırlar içinde sürekli temas halinde oldukları “normal” kişilerin zamanla onların engellerinden daha az rahatsız olabildikleri görülmekte ve böylelikle zamanla bir normalleşme süreci gerçekleşmektedir (2014, s. 91).

Bir katılımcı fiziksel “sağlamlık” normlara uymadığı için insanların kendisine baktığını, fakat toplumda hep var olan bu “bakışın” önceki yıllara göre azaldığını belirtmektedir.

“Tabi ki. Benim skolyozdan dolayı boy kısalığı var. Ulaşmak istediğim bi ölçü var ona ulaşamıyosun. Boy açısından. Ondan sonra dezavantajlar yani ne olursa olsun ne kadar aşarsan aş ne kadar özgüvenli olursan ol ne kadar başarılı olursan ol insanların bi bakışını yakaladığında sana, o seni üziyor. Yani çok nadir. Önceki döneme göre sıfır sayılabilir. Ama yine de sen unutsan bile o bakış açısı sana engellisin. İma, bakış. Bunu herkes yapmıyor. Öncekine göre hiç yok denecek kadar az. Ama bir yerde kendini engelli olduğunu hatırlıyorsun yani.” (K8, 49, Bilek Güreşi, İstanbul)

Toplumun engelliye bakış açısında da bir dönüşüm söz konusudur. Engellilerin daha çok toplumsal hayatın içinde olması, topluma entegre oldukça daha görünür olmaları, ailelerin bilinçlenmesi toplumun engelliye bakış açısında da olumlu bir gelişme yaratmıştır. Aynı zamanda sporun, katılımcıların bakış açısını değiştirdiği görülmektedir. Katılımcılar spor yaptıkları dönemde toplumun bakışlarının kendilerini daha az etkilediğini belirtmektedir.

“Yok yani sadece yani ilk başlarda dediğim gibi hani engelli olduktan sonraki 14 yaşındaydım ben kaza geçirdiğimde. Ondan sonra da tabii hani yaşadığım yerde hani böyle bakışlar beni rahatsız ediyordu ilk spora başlamadan önceki senede. Sonrasında dediğim gibi spor sayesinde birçok şeyi açtım.” (K11, 36, Tekerekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

“Bilmiyorum, teknoloji mi geliştirdi bilmiyorum ama dışarıda önceden bir engelli gördüklerinde sanki uzaylı görmüş gibilerdi. Şimdi o şey yok. Ya da engellilerin önceden bu kadar dışarı çıkma imkanı yoktu. Şimdi daha çok dışarıda engelli görebiliyoruz. İnsanlar da alıştı belki bu duruma. Çünkü önceden ben okulumdaki tek engelli öğrenciydim. Kimse yoktu. Şu anda mutlaka ya bir ya iki öğrenci mutlaka vardır. Belki daha fazla. Önceden biraz daha dışlanıyolardı. Şimdi biraz daha her ortamda her yerde engelli bireyler var. Ve insanlar buna ister istemez alışıyor.” (K14, 27, Atletizm, İstanbul)

Goffman'ın (2009, s. 71) da vurguladığı gibi engelli bireylerin kendisi gibi bireylerle teması kusurlarla baş etmede ve çevresine uyum sağlamasında önemlidir. Engelli bireylerin kendisi gibi bireylerle karşılaşmaları, empati kurmasını kolaylaştırırken kendi kimliğine ilişkin algısının yeniden şekillenmesine yardımcı olmaktadır.

Bir katılımcı da eğitim hayatının bir döneminde dışlanmaya maruz kaldığını, aradan geçen zamanda engellilerin toplumun her alanında yer almasıyla bu önyargıların kalkmaya başladığını belirtmektedir.

“O zaman engelli öğrencileri çok fazla istemiyolardı. Mesela ben ilkokula başladığımda da müdür yardımcısı şey demişti mesela; her seferinde bi üst kata çıkarabilecek misin anneme, annem demiş gücümün yettiği kadarıyla ben onu gerekirse sırtıma da alıp çıkartırım, yeter ki kızım okusun demişti. Sonra bi kaç tane öğretmene söylemişlerdi. Beni kendi öğretmenim kabul etmişti. Gelsin, hani benim için bi sıkıntı yok demişti. Ondan sonra okudum. İlkokula kadar bitirdim sorun olmadı. Sonra öyle diyen müdür yardımcım da aram çok iyiydi. Bana karşı çok iyiydi mesela. Beni severdi. Ama ilk başta önyargılar olduğu için, önyargıları yıkmak çok zor oluyo aslında bizim için. Engellerden çok önyargıları yıkmak zor bizim için. O da eskisine göre çok iyi. Önyargılar biraz daha azalmış diyebilirim. Şu anda gittiğiniz birçok kurumda görebilirsiniz engelli çalışan. Ama önceden öyle değildi. Sokakta bile göremiyodunuz. Ben önceden spora başlamadan önce ve Engelliler Sarayına gitmeden önce tek engelli benim sanıyodum. Hiç kimse yok sanıyodum. Çünkü okulunda yoktu, mahallede yoktu. Dışarı çıktığımda kimseyi görmüyodum. Sanki ben tekmişim gibi hissediyodum. Sonra Engelliler Sarayına gidince, spora başlayınca kendimin tek olmadığının farkına vardım. İşte bu birkaç yıldır da her yerde varlar. Önceden toplu taşımaya bindiğinde kimse yoktu. Şu anda bir metroya ya da tramvaya bin, mutlaka ya iki ya üç kişiyi görebiliyosun.” (K14, 27, Atletizm, İstanbul)

Burcu'nun (2007, s. 192) engelli bireylerin problemleri üzerine yaptığı araştırmasının sonuçlarında da görüldüğü gibi engelli bireyler eğitim olanaklarından yeterince faydalanamamaktadır. Ya da engelli bireyler erken yaşlarda okul

hayatlarındaki sosyalizasyon sürecinde sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Engelli bireylere yönelik bu dışlayıcı tavırlar, bireyin erken yaşlarda kimliğini oluşturma sürecini de olumsuz etkilemektedir. Goffman dezavantajlarıyla sosyalleşen bireylerin “diğerleri” gibi örüntüler geliştirebilme gücü üzerinde durmaktadır. Damgalı bireylerin olumlu örüntüler geliştirmesi kendilerini bir “kapsül” içerisinde himaye eden ailede, komşuluk ilişkilerinde gerçekleşmektedir. Böylece çocuğu değersizleştiren her türlü tanımlamaya karşı bu kapsülde olumlu imgeler geliştirmesinin önü açılabilir (Goffman, 2014, s. 66-67).

4. TOPLUMSAL HAYATTA ENGELLİ KADIN OLMAK

Bedenler toplumsal olarak toplumsal cinsiyetin sergilendiği tuvaler gibi kabul edilebilir. Beden kinestetik olarak da cinsiyetin fiziksel olarak canlandırıldığı mekanizmalar olarak işlemektedir. Bu nedenle engelli bireylerin bedenleri onları kadın ve erkek olarak tanımlanmalarına karşı savunmasız hale getirmektedir (Gerschick’in, 2000, s. 1264). Bu açıdan engelli kadınların yaşadıkları en önemli problem toplumda cinsiyetsiz olarak görülmeleridir. Bu durumun bir sonucu olarak engelli kadınlar toplumda birey olarak kabul edilmek konusunda sıkıntılar yaşamaktadır.

“Ben şöyle söylüyorum hani günümüzde çok popüler bir cümle var cinsiyetsizleştirme. Bir ben engelli kadınların cinsiyetsizleştirilmeye çalışıldığını fark ettim ben bu toplumda. Daha konferanslarımda bunu dile getiriyorum özellikle bu konuyla ilgili konferans verdim kadınlara. Şimdi engelli olunca kadın olarak görünmüyorsun. Şimdi mesela sokakta giderken sizin omzunuza dokunamaz ya da karşılaştığınız bir ortamda hiç kimse nasılsın deyip omuzunuzu ya da başınıza okşayamaz di mi. Buna izin veremezsiniz. Hiçbir erkek de buna cesaret edemez. Ama bize bunu cesaret ediyolar. Yani benim sırtımı da sıvazlıyor benim omzumdan da tutuyor elini başıma da götürüyor bi çocuğu sever gibi. Burada senin bi kadın olarak görmediğini engelli olduğun için bi kadın olmadığını düşündüğünü hissediyosun. ...” (K5, 48, Boccia, İstanbul)

Yumul’un (2012, s. 90) da belirttiği gibi sınıf, toplumsal cinsiyet veya etnik/ırksal kimlik açısından toplumda “üstün” kabul edilen bireyler bedenlerini “alt statüde” kabul edilen bireylerin bedenleri üzerinde kendi üstünlüklerini yansıtacak şekilde kullanabilmektedir. Engelli bireylerin sahip oldukları söz konusu kimlikleri

ise onları “normal” bedenlerin “üstünlük sağlayıcı” bedenleri karşısında kolayca ihlal edilebilir pozisyonda olduklarına yönelik inançları güçlendirmektedir.

Kadın ve engelliliğe ilişkin toplumdaki kalıplaşmış yargıların, engelli kadınların kimlik algıları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bir katılımcının engelli ve kadın olmasından ötürü ona çizilen ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında içselleştirmek istemediği sınırları şu şekilde ifade etmektedir.

“Ya kadın olmak zor. Engelli olmak da engelli kadın olmak daha zor. Yani öyle özel olarak şu şu falan diyemem ama. Hani siz kadın olarak erkeklerin çoğunlukta olduğu bi iş yerinde çalışıyorsunuz ve bi spor salonunda stadyumdasınız ve erkek sporunun yapıldığı bi yerdesiniz. Erkek sayısı da fazla. Siz ne tür bi ayrımcılığa uğruyorsunuz biz de uğruyoruz. Ama bizim biraz daha fazlası oluyor engelli olduğu için. Hem sen kadınsın yapamazsın dışında bi de sen engellisin, engelli kadınsın yapamazsın oluyo. Ama halbuki yapabiliyoruz. Engelli, engelsizi fark etmiyor. Kadınlar her şeyi yapabiliyo. Erkeklerin yapabildiği her şeyi yapabiliyor.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Katılımcının verdiği cevapta da görüldüğü gibi engelli kadınlar spor yaşamında kesişimsel ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Bu kalıplaşmış yargıların engelli kadınların kendi potansiyellerine ulaşma konusunda kendilerine birer engel olduğunu savunmak mümkündür.

İnsanların kendilerine bakışlarından rahatsız olduğunu belirten bir katılımcının görüşlerine göre kadınlar toplumsal bakış konusunda daha fazla sosyal kaygı hissetmektedir.

“Kadınların dış görünüşlerine verdiği önem belli, buna ek yukarıda bahsettiğim bakışlara maruz kalmak insanı biraz zorluyor. Yapmamam gerektiğini bildiğim halde bazen kendimi saklamaya çalıştığımı fark ediyorum. ...” (K10, 22, Yüzme, İstanbul)

Katılımcının toplumun bakışlarından engelli olma durumunu “gizleme” eğilimi gösterdiği ve toplumda görünür olmaktan kaçındığı görülmektedir. Katılımcı belli bir farkındalık seviyesine sahip bir birey olarak bu durumu içselleştirmemeye çalıştığını belirtse de hem engelli hem de engelli olmayan kadınlara yüklenen güzellik standartları karşısında katılımcının kaygılı hissettiği görülmektedir. Puruçuoğlu ve Aksel’in (2017) yaptığı araştırmada da engelli kadınların olumsuz benlik imajlarına sahip olduğu görülmektedir. Aynı araştırmaya göre engelli kadınların eğitim düzeyi ve meslekleri olumlu benlik imajı geliştirmelerinde etkilidir.

Yaşam doyum düzeyi ve engelli kadınların beden imajı arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (2017, s. 437).

Engelli kadınların yaşadığı önemli problemlerden biri de şiddettir. Yapılan araştırmalara göre engelli kadınlar engelli olmayan kadınlara göre daha fazla şiddete uğrarken engelli kadınlar en çok eşleri tarafından duygusal ve fiziksel şiddete uğramaktadır (Osunluk ve Uğurlu, 2004, s. 151). Evliliği boyunca sistematik olarak duygusal şiddete uğradığını ve en son fiziksel şiddete uğradığı için boşanan bir katılımcı deneyimlerini paylaşmaktadır.

“Hani ne kadar kendime özgüvenim olsa da bundan sonra ne yaparım bi kadın olarak bi engelli olarak ve bu yaşta diye endişe ederken rabbim kapıları açtı. O bana şiddet uygularken ben şey düşünüyodum mesela polisi aradım o şokla ama sonrasında geri kapattım polis beni aradı. Dedim yanlışlık oldu niye, eşim ağır engelli. Ben şikayet ettiğimde nezarete atarlar tuvalete gidemez. Ben şiddete uğrayan bir kadın olarak yine onu düşünüyorum herkes bana şey diyor. Ya o sana şiddet uygularken yan yana oturuyoduk. Böyle oturuyoduk. Şu kulağım %7 duymuyo şiddetten dolayı. Yüzüm şişti, kolum falan. ...” (K8, 48, Bilek Güreşi, İstanbul)

Katılımcının yaşadığı örnekte de görüldüğü gibi engelli olsun ya da olmasın kadına yönelik ve aile içi şiddette ataerkil sistemin etkisinin sürdüğü görülmektedir. “Ağır Engelli” olan taraf erkek olduğunda da bu durumun değişmediğini savunmak mümkündür. Ecevit’in (2011) de savunduğu gibi özel alanda ortaya çıkan şiddet, erkeğin toplumda daha değerli görülmesinin, erkek egemenliğinin meşrulaştırılmasının, ataerkil siyasi ve ekonomik kurumların bir sonucudur.

Toplumsal hayatta engelli kadın olmanın pozitif ayrıcalıklar taşıdığını ve engelli erkek olmaya göre daha avantajlı olduğunu düşünen bir katılımcı düşüncelerini paylaşmaktadır.

“Ya ben aslında bu açıdan hiç değerlendiremiyorum dediğim gibi ben hani bunun negatif bi tarafını hiç görmedim. Yani işte sosyal anlamda göre işte kadın olduğumuz için biraz daha böyle mesela bi yere gittiğimizde daha çok böyle yardımcı olma çabaları oluyor çünkü daha hassas, daha zayıf görüyorlar sizi. Bu bi şekilde pozitif bi ayrımcılığa dönüşüyo. Onun dışında mesela iş anlamında çok daha ben çok daha kolay iş bulurdum mesela. Çok daha kolay iş buluyosunuz. ... O yüzden çok yorumlayamıyorum. Yani hep faydasını gördüm ben sakıncasını görmedim.” (K9, 34, Okçuluk, İstanbul)

Katılımcının pozitif ayrımcılığı algılama biçimi toplumun engelli kadına ilişkin algısının bir yansımasıdır. Toplumda engelli kadınlara öncelikli yardım

edilmesinin temelde nedeni engelli kadının en “zayıf” kabul edilen grup olarak görülmeleridir. Pozitif ayrımcılık dezavantajlı konumda olan bireylere fırsat tanınması açısından çok önemlidir. Ancak pozitif ayrımcılık olarak sağlanan desteğin söylemde ve pratikte engelli kadının toplumsal konumunu destekleyici düzeyde yapılması önemlidir. Engelli kadınların “yardım edilmesi gereken bireyler” olarak algılanmaları toplumsal hayatta daha fazla damgalanmalarına neden olmaktadır. Bunun yerine engelli kadınların toplumsal katılımını destekleyici söylemler ve davranışlar geliştirmek gerekmektedir.

Öte yandan katılımcıların büyük çoğunluğu engelli kadın olarak toplumda belirli fırsatlar elde etme açısından daha dezavantajlı konumda olduklarını düşünmektedir.

5. ENGELLİ KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI VE CİNSİYET ROLLERİ İLE İLİŞKİSİ

Engellilik, toplumun gözünde bazı toplumsal cinsiyet rollerinden “muaf” kabul edilmeyi beraberinde getirmektedir. Örneğin eşlik, annelik, babalık gibi toplumsal roller engelli olmayan bireyler için olağan karşılanırken engelli bireyler toplumda “cinsiyetsiz” kabul edilmektedir. Engelli kadınların yaşadığı ayrımcılığın temelinde de onların diğer kadınlarla aynı haklara ve isteklere sahip olmadığı inancı yatmaktadır (Osunluk ve Uğurlu, 2004, s. 28). Biyolojik açıdan çocuk sahibi olabilen engelli bireylerin, toplumun gözünde bir ebeveyn kontrolünde olması, ebeveyn rolünde olmasından daha “olağan” karşılanmaktadır. Böylece engelli kadının sağlıklı bir çocuk için uygun bir ebeveyn olamayacağına ve engelli bireyin genetik olarak engelli çocuklar üreteceği korkusu, engelli kadının üreme üzerindeki kontrolünü elinden almaktadır (Asch, 1997, s. 241).

Engelli kadınların tipik kadınsı rolü olarak tanımlanan bakıcılık ve yetiştirme sorumluluklarını yerine getiremeyeceği düşüncesi topluma genel katkılarının değersizleştirilmesine yol açmaktadır (Collins ve Valentine, 2008, s. 36). Asch’in (1997, s. 241) de vurguladığı gibi toplumda annelik ve engellilik, birbiriyle uyumsuz algılanmaktadır. Engelli bireyler de bu durumu içselleştirebilmektedir. Toplumun buradaki baskısı temelde engelli bireyin kendi ihtiyaçlarını karşılama konusunda

yetersiz kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bireysel olarak da engelli bireylerin bu konuda kendini “yetersiz” hissetmesi evlilik konusundaki düşüncelerinde etkili olduğu görülmektedir.

“Bilmiyorum şu an hani evlilik benim için uzak çünkü hani şu anda kendim yapamadığım şeyler var kendimi idare edemediğim yerler var. O yüzden sıcak bakmıyorum evliliğe karşı.” (K12, 28, Okçuluk, Ankara)

Kendine yetemediği düşünülen engelli bireyin çocuk bakımından sorumlu olması ve eşlik rolünü sürdürmesi beklenmemektedir. Bu durumda engelli birey önyargılardan ötürü kendini sosyal ilişkiler kurmaktan alıkoyabilir. Fakat engelli bireyin seksüel bazı duygulardan ve üreme güdüsünden uzak olduğunu “varsaymak” engelli bireyi ötekileştirmek, engelli bireylerin biyolojik ve psikolojik gerçekliğini göz ardı etmektir. Yapılan görüşmelerde katılımcılar evlilik ve çocuk sahibi olmanın kendileri için “normal” olduğunu, bu düşüncelerinde spor yapmalarının etkisi olduğunu savunmaktadır.

“Önceden evlenebileceğimi düşünmüyodum. Ta milli takıma girene kadar. Önceden işte tamamen böyle erkek arkadaş muhabbeti tamam oluyodu ama evlilik hiçbir zaman gözümde yoktu. Çünkü hani bazı şeylerimi annemle yaptığım için yapamam edemem ya da karşıma çıkan kişi bunu kabul eder mi etmez mi. Hani bunu hep düşünüyodum. Sonra milli takıma girdim. Baktım herkes evli. Çocukları bile var. Çocuk sahibi olucamı falan da hiç böyle düşünmüyodum. Hani olur muyum acaba. Çünkü engellisin ama bilmiyorsun birçok şeyi...” (K7, 29, Okçuluk, Bolu)

“Oralarda hala önyargılar var diyebilirim. İnsanların hani yapamaz, edemez dediklerini ama evlenen evleniyor. O önyargıları yıkan yıkıyo evleniyor. Mesela bizim bi takım arkadaşımız evli, şu an bebek bekliyo.” (K17, 27, Atletizm, İstanbul)

Katılımcılar, toplumun engelli bireylerin evlenmesi ve çocuk sahibi olmasına önyargıları oldukları konusunda hemfikirler. Aslında sporun bu konuda sağladığı işlev, engelli bireylerin toplumsal hayatta daha görünür ve sosyal olmalarını sağlayarak evlilik ve çocuk sahibi olmanın onlar için de “normal” bir süreç olduğunun kendileri ve toplum tarafından benimsenmesidir. Önce kendi için önyargılar taşıyan ve toplumun düşüncelerinden de etkilenecek bu önyargıları içselleştiren engelli birey, sporun ona sağladığı sosyalleşme sayesinde kendi gerçekliğini yeniden inşa etmeye başlamaktadır. Toplumda da olağan olanın görünürlüğü arttıkça herkes için “normallik” yeniden inşa edilmeye başlamaktadır. Örneğin bir katılımcı sporcu olmadan önce ailesinin evliliğe kendisini “uygun”

bulmadığını ama sporcu olduktan sonra bu önyargıların yıkıldığından bahsetmektedir.

“Ya evlilik eskiden mesela şeydi; yapamam edemem, edemezsiniz çok vardı. Benim Ailemde de vardı. Çevremde de vardı. Ama bu sporun içine girdikten sonra yaparsın. Yapabilenleri gördükten sonra annemde mesela şu oluşmaya başladı; sen de aslında evlenebilirsin. Yuvanı kurabilirsin falan demeye başladı. Eskiden mesela öyle bi şey yoktu. Onda da çünkü öyle bi zihin vardı. Engelli çocuk evlenemez. Ailemde de vardı. Ben de onların sonuçta yetiştirdiği bi çocuğuyum. İster istemez bana da o empoze ediliyor. Benim mesela biz de bi çeyiz kavramı vardır annelerin hazırladığı. Biz 3 kız kardeşiz. 2 kız kardeşime yapılırken bana hiçbir zaman annem aa bu da senin olsun sana yapayım falan demezdi. Çünkü benim evlenmiycem düşünülürdü. Belki ondan dolayı da evde kalmış da olabilirim. Yani öyle empoze edildi bana. Kafama öyle sokuldu. Bilmiyorum hani. Bende biraz güvensizlik de var gerçi ama. Ailem ve çevrem çok etkisi olduğunu düşünüyorum ben. Onu da sporla yıktım işte. Şu anda biri olsa karşımda evlenebileceğim biri, aileme götürdüğümde karşı çıkacaklarını zannetmiyorum hani hiçbiri. Ne akraba ne aile tarafından. Hani yapamazsın olamaz diyebilecek kimsemin olduğunu zannetmiyorum şu anda.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Katılımcının ifadelerinde de görüldüğü gibi kültürel olarak toplumda yer etmiş evlilik sembolleri engelli olmayan bireyler için kurgulanmaktadır. Engelli kadınlar geleneksel ritüellerden ve rollerden “otomatik” olarak muaf kabul edilmektedir. Çünkü evlenme, aile kurma sadece “normal” bedenlere sahip kadınların ve erkeklerin yerine getirebileceği toplumsal bir pratik olarak görülmektedir. Bu durum toplumca öyle içselleştirilmiştir ki engelli bireylerin flört etmeye, evlenmeye ve çocuk sahibi olmaya ilişkin süreçlerde yer alması normal kabul edilmemektedir. Bu açıdan engelli bireyin “damgalanmış” kimliği toplumsal hayatın birçok noktasında onun için baştan çizilen “kaderinin” bir görünümüdür.

Bu açıdan engelli bireylerin sosyal çevrelerini genişletecek fırsatların yaratılması, kendilerini gerçekleştirmeleri açısından, eş seçimi, çocuk sahibi olma gibi fırsatlar elde etmeleri açısından çok önemlidir (Karataş ve Gökçearslan Çiftçi, 2010, s. 149). Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde sporun, engelli bireylerin ve çevresinin evlilik ve çocuk sahip olmak konusunda bakış açısını doğrudan etkilediğini savunmak mümkündür.

“Çünkü kendine özgüveni geliyor. Etrafındaki adam da aa bu kız bi şeyler başarıyor diyor. İşte karşı cinsin ailesi başarılı bir topçu ama engelli ama

diyo. Bir şekilde oluyo. Bir şekilde yani o bakış açısını değiştiriyor. Spor bakış açısını değiştiriyor.” (K5, 48, Boccia, İstanbul)

“...Yani evet onu sporla aştık. Örnekler var. Örneklerini gördükçe o örnekler de genel sporun içinde olanlar. Muhtemelen onlar da sporla uğraşmasalardı...engellilerin evde olmamaları gerekiyor. Ya çalışıcaklar ya da bi spor dalıyla uğraşıcaklar. O çok büyük bi özgüven.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

“Bence kesinlikle öyle. Bu net. Çünkü insanlar hep şöyle söylüyo sporcu muymuş? yani işte insanlar artık tanıyo. İşte televizyonda görüyolar. Biliyolar işte sizin işte gelini televizyonda gördük diyorlar. Hem insanlar biraz böyle. Çünkü popülersen eğer ve göz önündeysen tabii ki bu böyle yani. Ben normal sıradan bi engelli olsaydım hala konuşulmaya devam edecekti. Belki bu beni engelliyeckti. Belki moralimi bozucaktı. Belki Orhan hayatımda hiç olmiycaktı. O yüzden sporun bi şeyleri değiştirdiğini düşünüyorum yani.” (K13, 24, Okçuluk, İstanbul)

Öte yandan evlilik ve çocuk sahibi olma konusunda taraflardan birinin engelli olması durumunun toplumda önyargılara neden olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda engelli kadınlar eş olarak kabul edilme konusunda daha dezavantajlı konumdadır (Buz ve Karabulut, 2015; Altuntaş ve Duman, 2007). Altuntaş ve Duman’ın (2017, s. 32) yaptığı araştırmada engellilik yüzdesi çok düşük olmasına rağmen engelli kadınların erkek arkadaşlarının aileleri tarafından gelin olarak kabul edilmediği görülmektedir. Evli bir sporcu hem evlenmesi hem eşinin kendisi gibi engelli olmaması konusunun toplum tarafından bir baskı unsuru oluşturduğunu tecrübe etmektedir.

“Ya ben eşimle evlenirken bile herkes böyle işte şey düşündü mesela; şimdi eşimin benle evlenme sebebi benim param için benle evlendiğini düşündüler. Sanki ben milyon kazanıyorum gibi. Benim eşim de memur. Çünkü şey düşünüyö insanlar; karşısındaki kişi engelli değil, gayet eli yüzü düzgün de yakışıklı bi insan. Neden onunla evleniyor gibi hani öyle bi bakış açısı var hani beni sevme ihtimalini kimse düşünmüyor. Çünkü benim sevmeye layık olmadığımı düşünüyolar. Ben evlensem dahi engelli biriyle evlenmem gerektiğini ya da hani böyle çok yakışıklı değil de daha böyle orta düzey daha düşük seviye biriyle evlenmem gerektiğini kendi kafalarında düşünüyolar...İnsanlar bizim çocuk sahibi olamıyacamızı düşünüyö, benim yemek yapamıycamı. ...” (K6, 32, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Katılımcının verdiği cevapta da görüldüğü gibi engelli kadın sporcuların ekonomik bağımsızlıklarının olması birlikteliklerin duygusal bir temele dayanmasından çok maddi sebeple olacağına yönelik algıları güçlendirmektedir. Engelli kadınlar toplumun belirlediği güzellik normları karşısında da “kadın” gibi görülmediklerine yönelik ön yargılarla karşılaşmaktadır. Wendell (1989, s. 113)

ataerkil kültürde engelli kadınların, toplumun “ideal” bedenlere sahip olma talebi karşısında engelli erkeklere göre daha fazla yargılandıklarını belirtmektedir. Engelli kadınların başkaları tarafından beğenilebileceği ve cinsel olarak tercih edilebileceği düşünülmemektedir. Engelli kadınların toplumun belirlediği “seksüel, güzel” stereotiplerine “uymamalarının” yanında seksüel, yakışıklı ve güzel olana ilişkin taleplerde bulunması da beklenmemektedir. Engelli kadın “güzel olamayacağı” gibi toplumca “yakışıklı” ya da “güzel” kabul edilen engelli olmayan bireyler tarafından da “beğenilemez ve duygusal bağlar geliştiremez” şeklinde kalıp yargılar üretilmektedir. Öte yandan bir kültürün fiziksel ideallerini karşılamayı reddeden engelli kadınlar, bu ideallerin “doğal” veya “normal” değil, herkesi ezen yapay toplumsal yaratımlar olduğunu ortaya çıkarmaya yardımcı olabilmektedir (Wendel, 1989, s. 113). K6 kodlu katılımcının görüşleri de bu durumu desteklemektedir.

Nişanlı bir katılımcı da eş olma ve ev kadınlığı toplumsal rollerini yerine getiremeyeceği düşüncesiyle evlenmek konusunda ön yargılarla karşılaştıklarını belirtmektedir.

“Ön yargılar oldu. Yani şöyle oldu işte nasıl olacak. Hep şey dendi neden engelli biriyle evleniyorsun. Fatih de yani şey dedi yani neden evlenmiyim ki. Yani ne gibi bi problem olabilir. dedi ki işte yemek nasıl yapıcak. dedim ki yapabilir gayet. Yani her insan yemek yapabilir. İşte temizlik nasıl olacak. Dedik ki yani birlikte yaparız. Yani o yapmasın ben yaparım. Bunlar dedi engel değil yani. E işte hizmetini nasıl görecektir. Ya dedi ben onun hizmetini görürüm. Bu tarz sorular geldikçe zaten yani hizmet, temizlik, yemek yani. Yani gündelik olarak zaten bi birey kendi için yapıyor. Ya zaten bunu yapamasa yaşayamaz hayatını sürdüremez. Zaten sen bu yaşa kadar gelmişsin yani. Bu saatten sonra da yani böyle birilerinden bekliyorsan eğer bunu ve sadece bunu hizmet olarak görüyorsan zaten bu bi evlilik değil. ...” (K13, 24, Okçuluk, İstanbul)

Kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinden ötürü ev işlerinden sorumlu tutulan taraftır. Engelli kadınlar açısından da bu durumun değişmediğini savunmak mümkündür. Buz ve Karabulut (2015, s. 33) yaptığı araştırmada ortopedik engelli kadınların ev işlerinden sorumlu tutulan taraf olduğu görülmekte, eş olma rolünde eşini “rahat ettirmesi” ve onun isteklerini karşılaması beklenmektedir. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre evlilik ve eş seçimi konusunda engelli kadınlar engelli erkeklere göre daha fazla ayrımcılığa uğradıklarını belirtmektedir.

Görüşmelerde katılımcılar, antrenman yaptıkları, çalıştıkları, diğer aktivitelerde bulundukları zamanlarda ev işlerinden kendilerinin sorumlu tutulmadığını, evde diğer aile bireyleri tarafından bu konuda desteklendiklerini belirtmişlerdir. Fakat ev işlerinden daha çok kadının sorumlu olduğu konusundaki rollerin kendileri için de geçerli olduğunu savunan katılımcılar görüşlerini belirtmiştir.

“Şöyle bi şey. Kadınım engelliyim ama hani birini tutar yaptıra da bilirim yani. İnsanlar bunu düşünmüyor. Sen kadınsın yani yapmak zorundasın bunu diyorlar bu bakış açıları var ama ben bunları şey cahilliklerine vuruyorum.” (K7, 29, Okçuluk, Bolu)

Bir katılımcı engellilik durumunun ataerkil aile yapısında bir değişiklik yaratmadığını, bir kadın olarak ev içi rollerden sorumlu tutulduğunu belirtmektedir.

“Bende de oluyor. Evli olmak önemli değil. Evde erkek kardeşler olunca. Yani şöyle bi durum var. İki kişi aynı anda işten gelir kadın mutfığa girer erkek gider oturur. Erkek kardeşim var. Genelde onun arkasını toplarız biz. Evet o ön yargı var. Öyle şey var ne yazık ki. Ama o da annelerden kaynaklanıyor. Ataerkil bi ülkede yaşıyoruz. Daha küçükken küçüklükten başlıyor. Kıza farklı şeyler yaptırıyolar. Erkeğe farklı şeyler yaptırıyolar. Erkek genelde oturup yemek hazırlar. Yemeği kurar sofrayı kurar. Ama belki bi tanesi hani o da belki alıp sofrayı götürür. Tabakları bulaşıkları götürür. Falan filan o kadar. Onun dışında çok fazla olmuyor. Yani evet o cinsiyet ayrımı şeyi var.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Eşi de kendisi gibi engelli bir katılımcı ev işlerini hep kendisinin üstlendiğinden bahsetmektedir:

“...Şeyden antrenmandan geliyoruz ben mutfığa eşim şeye çekyata yatmaya. Gidiyorum yemek yapıyorum getiriyorum yemek yiyoruz sonra bulaşıkları yıka. Hepsini ben yapıyorum. Evi toparla.” (K15, 37, Okçuluk, Denizli)

Daha önce evlenmiş bekar bir sporcu, evlilikleri içerisinde bütün ev işlerinden kendisinin sorumlu olduğunu, ev işlerinde kendisine engelsiz bir bireymiş gibi davranıldığını ama engelliliği konusunda kendisine baskı kurulduğunu belirtmektedir.

“Tabii her şeyi ben yapıyorum her şeyi de severek yapıyorum. Çünkü ben annesiz babasız kardeşlerimi büyüttüğüm için engelsiz insanların daha çok yapmadığı şeyleri yapıyodum. Gücümünden fazlasını. Ailesi de benden sağlam insanmış gibi engelsiz insanmış gibi çok şey bekledi. Ben tabi yapabileceğim şeyleri yapmaya çalıştım ama evimiz ayrı olduğu halde yine

de onlar ne kadar şeysen o kadar sen engellisin, gelin moduna hani şey yapmaya çalıştılar. Eşim de orda beni yalnız bıraktı. ...” (K8, 49, *Bilek Güreşi, İstanbul*)

Görüldüğü gibi engelli kadınlar engellilikleri nedeniyle aile üyelerine bakım sağlamak zorunda kalabilmektedir. Bu durum engelli kadınların kendi yaşamlarını ve potansiyellerini geliştirme fırsatlarını sınırlayabilmektedir. Bununla birlikte engelli kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinin değersizleştirilmesiyle de kesişimsel ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir.

Evli bir başka sporcu, ev işleri ve çocuk bakımından daha çok kendisinin sorumlu olduğunu belirtmekle birlikte eşinin de gerektiğinde kendisine yardım ettiğini belirtmektedir.

*“Ya eşimin de tabii ki yardım ettiği yerler oluyor ama yani genelde çoğunluğunu ben hallediyorum. Tabii ki zorlandığım yerde ya da o evde olursa boş olursa tabii ki boş vakitlerinde yardım ediyö. Ama bu defa da kızıyo. Benim yaptığımı beğenmiyorsun diye de bazen kızıyor. Arkasından tekrar yaptığım için. Biraz titizlik konusunda hassasım da o yüzden. Yaptığını da çok beğenmiyorum. Ama yardımcıdır yani her konuda desteği vardır.” (K11, 36, *Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul*)*

Bir katılımcı, toplumda kadın ve engelli olmasından ötürü ona biçilen toplumsal rollerin farkında olduğunu ve bu rolleri reddettiğini belirtmektedir. Öte yandan sporcu olmasının toplumun gözünde “kıymetli” bir başarı olarak görülmediğini, bu durumun cinsiyetler arası bir ayrım olduğunu belirtmektedir.

*“Ben şöyle hissediyorum. Ben mesela söyledığım zaman aman ne gerek var ki zaten evinde otur, diyen çok oluyo yoruluyosan. Gerek psikolojik açıdan konuşursam, gerek yüzme açısından, zaten annenle babanla yaşıyorsun, ne gerek var, çalışma, kadın olduğum için. Ama erkeklere bu böyle değil. Tam tersi söyleniyo... Ben mesela olimpiyata gidip olimpiyatta rekor kırana kadar, insanlar gerçek anlamda sporcu olduğuma inanmıyolardı. İşte ne gerek var yüzüyorsun işte öylesine, hobi olarak görüyolardı. Ama mesela çevremde erkek kuzenim var. Veya erkek arkadaşlarım var. Onlar öyle görünmüyor. ...Engelli olduğunuz zaman daha fazla ne gereği var ki diyolar. Boş ver kendini yorma. Tam tersi hava yapıyorsun gibi değil de şey gibi görülüyo yani. Ne okuduğun bölümün değeri oluyo. Ne yaptığın sporun değeri oluyo. Ben de bu rolleri, bana biçilen rolleri, baktığınız zaman; evde otursun, anne babasıyla yaşasın, yesin, içsin, bu tarz atıfta bulunuyolardı, bu şekilde yaklaşıyolardı. Ben de bunu kırmaya çalıştım. Kırdığımı da düşünüyorum.” (K3, 27, *Yüzme, İstanbul*)*

Engelli bireylerin yaşadığı mimari engeller, ulaşımında yaşanan sıkıntılar çevreden kaynaklanan, engelli bireylerin sosyal hayatın içinde yer almasını olumsuz

yönde etkileyebilmektedir. Bununla birlikte sosyal engellemelerin yarattığı olumsuzluklardan da bahsetmek mümkündür. Rahatsız edici bakışlara maruz kalmak, katılımcıların da verdiği örneklerde görüldüğü gibi “ne işin var, evde otur”, gibi söylemler engelli bireyleri, spor veya diğer gibi aktivitelere ulaşması konusunda teşvik edilmesinin önüne geçerken, bireyin çalışma hayatında ve toplumsal hayatın diğer alanlarında yer almasını da engellemektedir. Katılımcının ifadelerinde de görüldüğü gibi engelli kadınların fiziksel aktivitelerde veya rekabetçi sporlarda başarılı olmaları beklenmemektedir. Bu durum engelli kadın sporcuların başarılarının daha az dikkate alınmasına veya görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Engelli kadınların toplumsal hayattaki dezavantajlı konumları sporcu kimliklerinin “görünmez” ve “değersiz” olarak algılanmasına neden olmaktadır. Engelli kadınlardan kamusal alanda olmaları beklenmezken özel alanda onlara biçilen “sınırlı” roller karşısında birilerinin gözetiminde olmaları “normal” kabul edilmektedir.

6. ENGELLİ SPORCU KİMLİĞİ

Araştırma bulgularından da görüldüğü gibi sporcu olma katılımcıların en gururla benimsedikleri ve kişisel hayatlarında onlara en olumlu katkılar sağlayan kimlikleridir. Çünkü spor onlara kendi çabaları ve istekleri doğrultusunda olumlu bir benlik imajı geliştirebilme imkanı tanımaktadır. Spor engelli bireye toplumsal cinsiyet rollerinin onları aşağı çekmesinden görece kurtulabildikleri, engelli olarak değil sporcu olarak anıldıkları bir alana geçişi sağlamaktadır. Burcu’nun (2006, s. 69) vurguladığı gibi engelli bireylerin yaşadıkları toplumda iş edinme, evlilik, boş zamanı değerlendirme, meslek edinme ve eğitimi sürdürme kanalları ile sosyal kurumlarla olan ilişkileri sosyal statü kazanmalarında ve toplumla bütünleşmelerinde etkilidir. Goffman’a (2014, s. 39) göre de engelli bireyler arızı ve fiziki koşullar nedeniyle engelli bireylere uygun görülmeyen etkinliklerden birinde yetkinleşme çabası göstererek damga durumunu kaldırmaya çalışabilmektedir. Katılımcılar da sporcu kimliklerinin toplumun gözünde onlara bir saygınlık ve bazı durumlarda da ayrıcalık kazandırdıklarını belirtmektedir.

“Evet evet etkiliyo. Şimdi şöyle. İu mesela komşularım her sabah çıkıyorum gidiyorum filan. Komşularım işte soruyolar. Şimdi ben sporcu olduğumu milli takımda olduğumu söyleyince çok etkileniyolar. Ya işte bizim çocuklar da istiyo. İşte biz de yapabiliyor muyuz. Nasıl oluyo. Hani böyle bi alan mı var. Engelliler de yapabiliyor mu bu sporu gibi böyle bi çok şey var. Bi çok insanın dikkatini çeken bi şeyi var havası var yani bu durumun.” (K9, 34, Okçuluk, İstanbul)

Toplumsaldaki statü ve saygınlığın kazanılmasında eğitim durumu, meslek gibi faktörler etkilidir. Bir katılımcının da belirttiği gibi engelli bireyin, toplumda hak ettiği saygınlığı elde etmesi engelli olmayan bireylere göre daha zordur.

“...İnsanlar size hayranlıkla bakmaya başlıyor ve artık gerçekten sizi bi birey olarak kabul edebiliyolar. Ama onun öncesinde okul okumamış olsanız ya da ne bileyim sporcu olmasanız, özellikle ben milli sporcu olduğumu söylediğimde insanlara, çok fazla hayranlık duyuyolar. Ve gerçekten saygı duyuyolar buna. Bu güzel bi şey. Yani ben o acıma duygusundan nefret ediyorum. Çünkü bunun için de aslında ben yaptığım her iş için bundan nefret ettiğim için yapıyorum. Yani kariyerim için olsun. Yani birey olarak kabullendirmek istiyorum insanlara kendimi. Maalesef ülkemizde bu yaptığımız işle kabulleniliyor. Gerçekten öyle. Yani şimdi bi herhangi sağlam sağlıklı bi insana da ilk sorulduğu şey mesleğin ne. Bu çok değişik bi şey. Ama engelli olduğumuz için 2-3 katını yapmak zorundasınız maalesef.” (K1, 24, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Spor, performansını koruma ve daha üst seviyeye taşıma adına sporcuların üzerine zaman ve efor harcadığı, bir disiplin içerisinde yapılmayı gerekli kılan aktivitelerdir. Spor, bireyler tarafından bir yaşam şekli haline gelmekte ve bazı durumlarda gündelik hayatın büyük çoğunluğunu almaktadır. Görüşülen katılımcılar için de spor kendileri için bir yaşam şekli haline gelmiştir. Bedensel engelliler tarafından yapılan sporların toplumda yeteri kadar değer görmediğine ilişkin yapılan araştırmalar vardır (Anatca, 2019; Özay, 2019).

“Sporu bırakmayı düşünmedim. Çünkü çevremde yapamıcaksın diyen o kadar insan vardı ki. Benim motivasyon sebebim biraz kötü insanlar. (Katılımcı kahkaha atıyor).” (K9, 34, Okçuluk, İstanbul)

Engelli sporcular özellikle spora başlarken çevrelerinden olumsuz tepkiler alabilmektedir. Bir engelli bireyin bazı uzuvlarının eksikliği ya da bozukluğu karşısında spor yapabilmesi toplumun gözünde başarması “zor olmayan” bir şeyin yapılması olarak değerlendirilirken başarının küçümsendiği durumları yaratmaktadır.

Sporcu olmak engelli bireye toplumda bir saygınlık getirmektedir. Aynı zamanda engelli bireyin kendini “sporcu” kimliği üzerinden de görmesini sağlamaktadır. Goffman’a (2014: 59-60) göre belirli bir damgaya sahip olan kişinin yüksek bir mesleki, siyasal ve finansal konuma yükselmesi sahip olduğu damgadan kaçınmasında ve yeni bir kategorinin temsilcisi olmasında etkilidir. Bu bazen damgalıların arasından çıkan grup liderinin damgalarını bir mesleğe dönüştürmesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir. *“Koltuk değneklerine yaslanmak yerine onlarla golf oynar hale gelirler ve böylece toplumsal katılım açısından, temsil ettikleri insanları artık temsil etmez olurlar (2014, s. 60)”*. Özay’ın (2019, s. 75-76) yaptığı araştırmada da aktif spor yaşantısı olan engelli bireylerin sporcu kimliği ile toplumsal hayata katılım sağladığı ve kendini engeli üzerinden değil gösterdiği performansı üzerinden tanımladığı görülmektedir.

Goffman’ın dramaturjik kavramını engelli sporcuların toplumsal konumlarını anlamak açısından okumak mümkündür. Engelli sporcular toplumsal etkileşimlerde rollerini sahneleyen bireylerdir ve bu rolleri toplumsal beklentilere uygun şekillerde canlandırmaktadır. Sporcu kimliği bireyin sahip olduğu yetenek ve spor performanslarıyla ilgilidir. Engellilik ise toplumsal normlar ve beklentilerle ilişkilendirilebilir. Engelli sporcular sahneledikleri sporcu kimliğiyle performans sergilerken engelliklerini “arka sahnede” tutmaya çabalayabilirler. Yani toplumsal beklentilere uygun görünen “sporcu kimliğini” yaratmaya çalışırken engel durumunu belirli durumlarda gizleyebilirler. Aynı zamanda engelli sporcular toplumsal damgalanmanın ve olumsuz ön yargıların üstesinden gelmek için ön sahnede sporcu rollerini sahneleyebilirler.

“Aaa biz sağlam halimizle yapamıyoruz sen sakat halinle her şeyi yapıyorsun. Ben bi yere gidemiyorum. Senin gitmediğin yer kalmadı gibi söylemler alıyoruz. Ama onun dışında milli takımda sporculuktan ziyade milli takımda olmamdan kaynaklı evet çok ciddi bi saygı görüyorum. Çevremde çok takdir ediyorum saygı görüyorum.” (K4, 40, Okçuluk, İstanbul)

“Kesinlikle. Hatta şöyle bir normal (değil). Mesela sporda başarı gösterdim veya geziyorum dediğim zaman hani engelli bir insanın bunları yapması garipmiş gibi hala normal yaklaşıyorlar. Vaaov harikasin derken bile. Şöyle söylüyim: sen de ki şu ülkeye gittim, sana anormal bakmıyorlar. Ama ben dediğim zaman vaaov acayip şaşırtıyorlar. Çünkü anormal geliyor. Normalleşmesi biraz zaman alıyo açıkçası.” (K3, 27, Yüzme, İstanbul)

Bununla birlikte yukarıda katılımcıların verdiği cevaplarda da görüldüğü gibi engelli bireyin toplumsal hayatın içinde aktif olmasının ve spor yapmasının normal kabul edilmediği örtük bazı söylemlerle ortaya çıkmaktadır. Anateca'ya (2019: 156) göre engelli bireylerin sporcu kimliklerinin göz ardı edilmesi “sağlam” bedenlerin engelli bireylerin bedenleri üzerindeki üstünlüğü fikrine dikkat çeken sembolik bir davranıştır. Engelli bireyler böylece “sağlamlara” ait spor alanından dışlanmaktadır.

7. ENGELLİ KADIN SPORCULARIN SPORA BAŞLAMA SÜREÇLERİ VE SPORUN HAYATLARINDAKİ YERİ

Engelli kadın sporcular günümüzde Paralimpik Oyunlar, Dünya Şampiyonası ve diğer ulusal ve uluslararası birçok müsabakada yer almaya devam etmektedir. Engelli kadın sporcuların başarıları, zorluklarla mücadele etmek ve engelleri aşmak üzerine olduğu için özel bir anlama sahiptir. Sporun engelli kadınların dezavantajlı konumunu kaldırmadaki önemine bakıldığında birçok olumlu katkısının olduğu görülmektedir. Sporda elde edilen başarılar engelli kadınların engelinden çok başarılarıyla tanınmalarına katkı sağlamaktadır. Motor becerilerinin kullanılması sayesinde fiziksel dayanıklılığı arttırma, gündelik yaşama daha fazla zindelik kazandırma, adaptasyon gücünü arttırma, spora katılım sayesinde özgüvenin artması, hayatı kontrol etme gücünü kazandırma, yeni hedefler belirleme gibi işlevlere sahiptir (Moucha, 1991, s. 37-38).

Engelleri aşmak için birçok sporcu zorlu bir antrenman ve eğitim sürecinden geçerken engelli sporcular için bu süreç daha da zorludur. Engelli sporcular fiziksel engellerin üstesinden gelmek için özel ekipmanlara ihtiyaçlara duymaktadır. Spor dünyasında başarılı olmak için sadece fiziksel engelleri aşmak yeterli değildir. Aynı zamanda güçlü bir zihin de gereklidir. Engelli sporcular motivasyonlarını yakın çevrelerinde dayanışma içinde çalışarak elde etmektedir. Görüşülen sporcuların spora başlama motivasyonlarını yakın çevresinden gördükleri destek oluşturmaktadır. Spora başlama sebepleri incelendiğinde; rehabilitasyon amaçlı doktorlarının tavsiyesi, spor yapan arkadaşların teşviki etkili olmaktadır. Aynı zamanda sonradan engelli olan bazı görüşmecilerin engelli olmadan önce de spor yapmaları, engelli sporuna yakın olmalarını sağlamıştır. Engelli sporlarına katılımda, bireylerin sporcu geçmişinin olması da önemli bir faktör olarak gözükmektedir. K12 kodlu

katılımcının spor yapma motivasyonuna ilişkin görüşleri bu durumu desteklemektedir.

“Aslında zaten kazadan önce de sporcuydum. Voleybol oynuyordum. 6 yıl voleybol oynadım zaten devam ederken eve dönüşte zaten trafik kazası geçirdim. Şimdi de 5 senedir okçuluk yapıyorum. ... Yani ailemle arkadaşlarım da dahil herkes tam tersi sen yaparsın evet destek oldular. Sana inanıyoruz işte zaten geçmişimde de sporculuk olduğu için hani bu bi artıydı benim için evet.” (K12, 28, Okçuluk, Ankara)

Sherrill’ın (1993a’dan akt.: Kolkka ve Williams, 1997, s. 15) araştırma sonuçların da benzer şekilde engellilik durumundan önce sporcunun spora aktif katılımı ilgili gerekli beceri, tutum ve inançları hali hazırda edinmiş olduğu için spora devam edebileceklerini göstermektedir. Yapılan görüşmelerde spor yapan engelli bireylerin toplumsal hayatlarının, spor yapmadıkları dönemlere göre önemli ölçüde değiştiği ve sporun hayatlarına olumlu anlamda katkılar sağladığı görülmektedir.

“Çok faydası oldu. Yani ben başladığımda okçuluğa böyle fotoğraf da göstereyim size. Okçuluğa başladığımda dik oturamıyordum. Ben 17-18 yıl boyunca dik oturamadım. Sürekli böyleydim. Şöyle durabiliyordum. Çünkü bende hipotansiyon var. Tansiyonum sürekli düşüyo, bayılıyorum. Şu anda da ara ara düşüyo ama eskisi gibi değil. Eskiden hiç kalkamıyordum. Benim bi yatak olan tekerlekli sandalyem vardı. Şöyle. Mesela okçuluğa başladığımda. Bu şekilde durabiliyordum. ... Yine oturabilmem bile hiç beklenir bi şey değil. Bu sandalyede de 40-50 gün ben her gün ağladım. Oturtuyolar beni mesela çapraz düşüyorum. İşte yere yığılıyorum. Sandalyede kalçam arkaya kaçıyo. Beni böyle dört beş yerden bağliyorlar. Bi görsen bi burdan bi burdan bağliyorlar. Belime kemer takıyoruz buraya. Ondan sonra yine de duramıyordum o sandalyenin üzerinde. Bırak sürmeyi. Duramıyorum bile. Ama böyle iki ay kadar falan şey yaptık. İki ay kadar falan uğraştık. Çalıştık. Sonra normal sandalyeye geçebildim. Onun dışında otomobil kullanmayı çok istiyordum. Yine bu okçulukla otomobil kullanmaya başladım. Ehliyet aldım. O da çok ihtimal dahilinde değildi.” (K9, 34, Okçuluk, İstanbul)

Katılımcının belirttiği gibi spora başlamak ve düzenli devam etmek engelli bireyin fiziksel hareketlilik kapasitesini arttırdığı gibi psikolojik açıdan bireyin daha iyi hissetmesine ve daha özgüvenli olmasına katkı sağlamaktadır.

“Yok yani sadece yani ilk başlarda dediğim gibi hani engelli olduğumda

14 yaşındaydım ben kaza geçirdiğimde. Ondan sonra da tabii hani yaşadığım yerde hani böyle bi bakışlar beni rahatsız ediyordu ilk spora başlamadan önceki senede. Sonrasında dediğim gibi spor sayesinde birçok şeyi açtım.” (K11, 36, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Katılımcıların görüşlerine göre spor, birey olmalarına katkı sağlarken sosyalleştikleri en önemli alanlardan biridir. Mülakatlarda görüşülen sporcuların büyük bir kısmı ulusal ve uluslararası müsabakalara katılma deneyimini yaşamıştır. Bu açıdan spor engelli bireyin “dışarıya” açılan kapısıdır.

Bir başka sosyolojik çerçeveden ise engelli sporcuların bakım hizmetlerini anneleri veya ailedeki bir kadın üye vermektedir. Bu durum engelli bireye bakım veren kadın açısından değerlendirildiğinde belirli sosyal imkanlardan ve istihdam alanına katılamama gibi dezavantajlar yaratmaktadır (Sallan Gül ve Dericioğulları Ergun, 2020, s. 140). Katılımcıların bakış açısına göre spor onların hayatlarını değiştirdiği gibi yanlarında refakatçilik yapan aileleri için de bakış açısını genişleten bir deneyim yaşatmaktadır.

“...Yani annem hep şey diyor. Hani sen olmasaydın ya da bu spor olmasaydı ben Bolu’dan dışarı hani çıkamazdım. Böyle kim der ki yurt dışında bi yerlere gidebilmeyi, hani kim düşünür falan diyo. Annemle bütün ülkelere beraber gittik... Ama ben annemle birlikte hani geziyorum annemin bakış açısı değişiyor. Hani herkesin baktığı olaya annem daha farklı bakabiliyor. o yüzden annem için daha iyi oldu tabii ki.” (K7, 29, Okçuluk, Bolu)

Önceden sporcu olan ve şu an sporcu yetiştirilmesine katkı sağlayan bir katılımcı, sporun bir engellinin hayatına sağladığı katkıları şu şekilde özetlemektedir:

“Spor engellinin hayatını baştan aşağıya değiştiriyor. Yani biz pencerenin arkasında oturan ailesinin işte engelli gözüyle baktığı, hatta spor yapmaya davet ettiğinizde ailesinin engellemesiyle karşılaştığınız sporcular şu an Dünya Şampiyonası, Avrupa şampiyonasında mücadele ediyorlar. İşte evinin, dünyasının sınırı eviyle çizili olan kişi şu an tüm dünyayı gezmiş durumda. Avrupa’da gezmediği işte Orta Asya’da gezmediği gitmediği ülke kalmamış. Aynı zamanda da bundan para da kazanıyo. Yani hem maddi olarak hem fiziklen hem ruhen ve psikolojik olarak çok ciddi anlamda engellinin hayatını değiştiriyor. Böyle bir etkisi var. Toplumun engelliye bakışını da değiştiriyor. Ailenin engelliye bakışını değiştiriyor. Daha öncesinde geleceği hakkında kaygılanan çocuğunu artık ayakları üstünde durabildiğini kendine yetebildiğini hatta başkalarına yetmesi için mücadele ettiğini görebiliyor. O yüzden engelli arkadaşların mutlaka sporla ya da hayatın içerisindeki farklı bi branşla ilgilenmesi gerektiğini her zaman tavsiye ediyoruz. Spor bunu çok hızlandırıyor. Kendilerine özgüveni getiriyor. Hayatları başka bir boyuta geçiyor yani çok abartısız çok farklı bi boyuta geçiyorlar.” (K5,48, Boccia, İstanbul)

Katılımcılar sporun daha çok avantajını gördüklerini belirtseler de sosyal, mental ve fiziksel açıdan dezavantajlı buldukları yönleri de vardır.

“Dezavantajı da şu. Bizim teknik branş, zor oluyo açıkçası. Mental olarak yoruyor bazen. Mesela vücudumuzu yıpratın antrenmanlar da yapıyoruz. Ağır kilolar geliyor. Ağır kiloların altına giriyoruz. Bu vücudu yıpratıyor açıkçası. Yani dezavantajları da var.” (K17, 24, Gülle, Ankara)

Tabi ki. Sosyal anlamda fedakarlık yapmak zorundasınız. Ailenizle geçirdiğiniz zamandan ve birçok şeyden. Aslında spor demek disiplin demek. Programlı düzenli çalışmak demek. O yüzden yeri geliyor arkadaşlarınızdan, yeri geliyor ailenizden, yeri geliyor eğitim hayatınızdan bi şekilde fedakarlık yapmak durumunda kalıyorsunuz. İş hayatını biraz daha geri plana koymakta, biraz daha öteledi. Ama tabi ki fedakarlık yapıyorum bu anlamda biraz yorucu oluyo. Psikolojik anlamda da yıpratıyor. Hep bi rutin halinde çalışmak zorundasınız. Bu da haliyle yıpratıyor. Beslenmenize dikkat etmek zorundasınız. Bu düzenin dışına çıktığınız zaman olumsuz şekilde etkileniyorsunuz. Bu yüzden de psikolojik yönden de sizi yıpratıyor. Her zaman tabi ki pozitif kalamıyorsunuz. Bunu yönetebilmek önemli. Bu yaşadığınız kaygıyı. ... Profesyonel spor bir anlamda insanın vücuduna zarar da verebilir. Çünkü çok fazla yapıyorsunuz. ...” (K3, 27, Yüzme, İstanbul)

Katılımcıların tamamı sporun hayatları üzerinde daha çok olumlu etkileri olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte katılımcılar sporun dezavantajlı yönlerini; fiziksel yorgunluk, deformasyon, olumsuz çevresel faktörlerden etkilenme ve sporun dışında sosyalleşememe olarak belirtmektedir. Bir katılımcının, hayatını tamamen spor üzerine kuran sporcular hakkındaki düşüncesinde görüldüğü gibi sporun dezavantajlı görülebilecek yönlerinden biridir.

“Kesinlikle ya ben sporcunun dezavantajını, sadece şey olabilir. Hani bu evlilik konusu. Hayatını kurma konusu. Tüm mesela bazı sporcular o kadar çok kendini kaptırıyor ki ve bu hayattan memnun. Yani memnun değil de daha çok istediği için hayatını kurmayı erteliyor mesela işte evlenmekten kaçıyor hayat arkadaşını bulmaktan kaçıyor. Veya ailesinden kaçıyor. Kendini yalnızlaştırıyor bazı sporcular.” (K13, 24, Okçuluk, İstanbul)

Engelli bireyler açısından sporun fiziksel açıdan dezavantaj yaratabilecek bazı yönleri de vardır. Örneğin tekerlekli sandalye kullanan bazı sporcularda fark edilmeyen yaraların oluşması, yaralanma korkusuna bağlı kaygılı hissetme, sandalyede oluşan hasarların karşılanamaması, yarışma sırasında istenmeyen refleks etkinlikleri, alete (tekerlekli sandalye) ya da kişiye (taşımak için) bağımlılık zorluklardan bazılarıdır (Ergun ve Yiğiter Bayramlar, 2011, s. 59-60).

Spor ve fiziksel aktivitelerin engellilerin gözünden birey olmaya katkı sağlayan alanlardan biridir. Toplumsal hayatın içine giren birey, toplumsal problemler karşısında daha fazla çözüm yolları üretmektedir. Engelli bireylerin

toplumsal onay ve olumlu tepkiler almaları kendi değerlerine ilişkin olumlu algılar geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Başkalarının gözünde sadece engelli birey olarak değil aynı zamanda başarılı bir sporcu olarak gözükmeyi tercih eden engelli bireyler, kimliklerini ve imajlarını şekillendirebilmektedir. Bu açıdan sporda hem kendi bedenleriyle hem diğer insanlarla etkileşime girerken olumlu semboller ve anlamlar yaratabilmektedir. Katılımcının ifadelerinde de görüldüğü gibi engelli bireyin başarılı spor performansı göstermeleri olumlu kimlik inşası geliştirmelerine ve özgüvenlerini artırmalarına yardımcı olmaktadır.

Engelli bireyler aynı zamanda spor ve fiziksel aktiviteler sayesinde toplumsal beklentilere ve normlara meydan okuyarak engellilik durumlarının ötesinde kimlikler inşa edebilmektedir. Engelli bireylerin spor ve fiziksel aktiviteler aracılığıyla kendi imajlarını kontrol etme şansına sahip oldukları görülmektedir.

“Dediğim gibi şey çok asosyaldim. Ki yaşamın getirdiği de bi şey aslında engelimi sorguluyodum. Yani ne yaşıyorum neden ben tarzındaydım. Sosyal açıdan çok fazla etkiledi beni. Aynı zamanda birey olmayı ve sorumluluk. Yani inanmayacaksınız ama yani nasıl söyleyebilirim. Birey olmamda çok fazla etkili. Mesela kişisel bakımım için olsun. Bi bireyin yapabileceği yemek yapmak olsun. Ne bileyim yani bi bireyin olması gerektiren bütün özellikleri aslında ben sporla kazandım. Çünkü deplasmana gittim. Evet kendim ilgilenmem gereken diyordu kendimle. Ya da ne bileyim okula gittim. Bi sorunum oldu kendim halletmem gerekiyordu. Ulaşımımı kendim sağlamam gerekiyordu. Bütün bunları aslında sporla başladı benim bu özgüvenim. Yani birçok açıdan çok sosyal çevre edindim. Her şeyim spor galiba benim ya. (K1, 24, Tekerlekli Basketbol Sandalye Basketbolu)

Sporu profesyonel düzeyde yapan engelli kadınların spor yapmalarındaki motivasyonlarından biri de spordan ekonomik kazanç elde etmeleridir.

“... Ekonomik olarak da katkısı oluyor. O da çok etkisi var tabii ki. Eğer olmasaydı şey olacaktı. Sadece ekonomik. Çünkü sonuçta türkiye’de yaşıyoruz. Zor şartlarda yaşıyoruz. Ekonomik güç. Eğer ki ekonomik bi getirisi olmasaydı muhtemelen işime odaklanırdım. Basketbol hobi olarak kalırdı.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Sporculuğu profesyonel bir meslek olarak sürdürmek engelli kadınların hem sporda yer almalarını sağlarken hem de maddi anlamda güçlenmelerine yardımcı olmaktadır.

Araştırmada sporcuların takım ve bireysel sporları tercih etme dinamiklerine de odaklanılmıştır. Engel türü ve derecesi hangi spor dalına uygunluğun

belirlenmesinde tercihleri etkilemektedir. Katılımcılar tercih ettikleri sporu sevdiklerini belirtmiştir ve bireysel sporları tercih edenler bireysel sporun avantajlı yönlerini, takım sporunu tercih edenler takım sporunun avantajlı yönlerini öne çıkartmaktadır. Takım sporunu tercih edenler, tekerlekli basketbol gibi, sporun takım oyunlarındaki sosyalleştirici yönü üzerinde durmuştur. Bireysel sporu tercih edenler ise başarıyı tek başına göğüsleyebilmenin kendileri üzerindeki olumlu etkilerine odaklanmaktadır.

“Ya şöyle ben bireysel spor voleybol oynadığım için takım sporunu da biliyorum bireysel sporu da biliyorum. E bana göre bireysel spor bence kafa rahatlığı. Çünkü her şey senin elinde ama takım sporu öyle değil. Yani nasıl desem herkesin katkısı var herkesin 1 görevi var ama bireyselde tek kendisin. Bana göre bireysel spor daha kolay gibi geliyor bana.” (K12, 28, Okçuluk, Ankara)

“Yani hani ben tabii hep takım sporu yaptığım için bana göre takım sporu. Çünkü yani oradaki dostluk, arkadaşlık güven hırs azim yani hani birbirlerine birbirimizi destekleme yani. Bence takım sporu derim.” (K11, 36, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Bireysel sporlar katılımcıların özgürlüklerini ve bağımsızlıkları koruma isteğine karşılık katılımcılar tarafından tercih edilirken takım sporları sosyal bağları geliştirmek ve ortak bir amaç etrafında bir araya gelme anlamında fırsatlar sunmaktadır.

8. ENGELLİ SPORLARINDA KARŞILAŞILAN FİZİKSEL VE TOPLUMSAL ENGELLER

Engelli sporcular spor salonlarına veya yarışma alanlarına gitmek için uygun ulaşım imkanlarına sahip olmayabilir. Ulaşım problemi engelli bireyler açısından spor yapmanın önündeki en önemli engellerden biridir.

“...Hele ki engelli sporcuysanız araçla gidip gelmek zorundasın. Eğer ağır engelin varsa. Mesela bazı arkadaşlarımız kulüpte kalıyo. Bizim kulübün bu şekilde imkanı var da. Birçok kulübün yok. Bu anlamda bi zorluk yaşıyolar. Çevremde birçok insan, engelli birey, spora başlayamıyor. Çünkü gidip gelemiyo. Böyle bi imkanımız yok diyo.” (K3, 27, Yüzme, İstanbul)

K3 kodlu katılımcının da belirttiği gibi çoğu engelli birey, bulunduğu bölgede spor tesislerine ulaşmada yeterli imkanına sahip değil ya da imkanlardan haberdar değildir. Engelli sporcuların karşılaştıkları en önemli problemlerden biri de ekonomik problemlerden kaynaklı spor yaşamlarını devam ettirmekte sıkıntı

yaşamalarıdır. Kişinin sosyo-ekonomik durumu kaynaklara erişim noktasında daha fazla imkân elde etmesini sağlarken, düşük sosyo-ekonomik gelire sahip engelli bireyler spora ulaşma ve sporu profesyonel olarak sürdürme noktasında problemler yaşamaktadır.

“Aslında annemin durumu iyi. Ailemin durumu ortanın üstünde. Yüzmeden para gelmediği zaman bir sıkıntı olmuyodu. Ama insanın kendinin geliri olması çok daha güzel bi şey.” (K3, 27, Yüzme, İstanbul)

“...Dezavantajları da maddi olarak çok fazla yatırım yaptım. Sürekli mesela işte şu an hala işte git gel yapıyoruz. Çok ciddi masraflar yapıyoruz. Bi yol masrafı bile her gün antrenmanlara gidip geliyoruz. ...” (K9, 34, Okçuluk, İstanbul)

“Şöyle söylüyim. Mesela diğer ülkelere göre mesela diğer ülkelerdeki rakiplerimin imkanları daha fazla açıkçası. Gerçekten öyle. Yani mesela diğer ülkelere göre alınan ödül burda daha fazla. Ama bizim ihtiyacımız olan, o noktaya gelene kadar verilen imkanlar aslında bizim için önemli. Ya açıkçası ben zorlanıyorum bazen. Yani ülkede zaten maddi olarak her şey ortada demek istediğim. Tavuk bile et fiyatında oldu yani.” (K17, 24, Gülle, Ankara)

K17 katılımcının görüşlerinde de görüldüğü gibi engelli bireylerin sporu profesyonel düzeyde yapmadan önce maddi olarak desteklenmeleri gerekmektedir.

“...Biz şimdi takım sporunu karışık yapıyoruz. Erkek kadın karışık oynuyoruz genelde biz de puan usulü oluyor. Puan usulü de şöyle. Engel durumuna göre. Engel ağırlığıyla alakalı. Fazla engeli ağır olanlar daha düşük bi puana sahip oluyolar. Engeli hafif olanlar daha yüksek puana sahip oluyolar. Genelde yüksek puanlar daha fazla kazanıyorlar. Düşük puanlılar az kazanıyor.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Tekerlekli Sandalye Basketbolu spor dalında engel derecesine göre sınıflandırma sporcuların maddi anlamda da birbirinden farklı kazançlar elde etmelerine neden olmaktadır. Engelli kadınlar açısından profesyonel sporcu mesleğini devam ettirebilmek finansal olarak desteklenmelerine bağlıdır. Katılımcılar tek başına spordan elde ettikleri gelirin düşük olduğunu belirtmiştir.

Engelli sporcuların yaşadıkların problemlerden biri yaptıkları sporun toplumda rehabilite amaçlı görülmesi ve yeterli desteğin olmamasıdır. Engelli olmayanlar tarafından yapılan olimpiik sporlar başarı olarak algılanırken engelli bireyler tarafından yapılan sporlar rehabilite amaçlı yapılan aktiviteler olarak görülmektedir. Bu durum engelli sporcuların spor başarılarının yeterince takdir

edilmemesine yol açmaktadır. Bir katılımcı da bu konudaki deneyimlerini paylaşmaktadır.

“...Engelli olmayan olimpiik sporcular mesela daha fazla birey gibi gözükiyor, görüliiyor. Daha fazla bir şey isterlerken daha fazla değer görüyo. Biz de biraz daha edebi gibi davranmaya çalışıyo insanlar. Sen o kurallara uymak zorundasın. Senin talebinden çok onların talebi ön planda. Değer görüyo. Ama olimpiik sporcular öyle değil. Olimpiik sporcularda sporcu takımdaki bütün planlardan daha ön planda. Hocadan da yöneticiden de. Ama bizde her şeyde çabalamak zorundasın. Böyle zorla istiyecaksin, yalvarııcaksın. Çünkü daha çok küçük bir çocuk gibi muamele görüyorsun. Bir ebeveyn edasıyla yaklaşıliıyor. Ne kadar yetişkin de olsan. Engellisin, bir muhtaçsın birilerine. Veya onların yaptığı spor bir başarı olarak görüliiyor ama engelli bireylerin yaptığı spor sadece bir şükretme. Bak işte Allaha şükürler olsun ki yüzüyorsun, hayata tutunuyorsun. Bir başarı olarak görülmekten çok bu şekilde görüliyo. Yavaş yavaş ufak ufak kırılmaya başladı ama daha çok yolumuz var diye düşünüyorum. Medyada daha fazla görünür olmaya başladık. İnsanlar daha fazla tanıyolar tabi ama daha çok yetersiz olduğunu düşünüyorum. Hala da yetersiz. Her zaman da dile getiriyorum. Ne kadar medyada görünür olursak o kadar ön plana çıkarız.” (K3, 27, Yüzme, İstanbul)

Katılımcının belirttiğı gibi toplumda engelli bireylere yönelik olumsuz kültürel tanımlamalar spor alanında elde ettikleri başarıları görünmez kılmaktadır. Engelli bireylerin “ideal beden” standartlarına “uymamaları” fiziksel yetenekleri ve performansları yönünden küçümsenmelerine neden olmaktadır. Anatca’nın (2019, s. 156) da belirttiğı gibi sporun “sağlamların” dünyasına ait bir etkinlik olduğu düşüncesi engelli sporcuyla baştan “öteki” kılmaktadır. Bu açıdan engelli sporları eşitsizliğı yeniden üretmektedir.

Bir katılımcı da paralimpiik sporcuların toplumun gözünde sporcu olarak görülmediğini belirtmektedir.

“... Hani biz oraya sanki böyle rehabilite olmak için gidiyormuşuz gibi ya da hobi olarak yapıyormuşuz gibi algılanıyor. Sporcu olarak görülmüyor. Yani toplum genelde sporcu olarak çoğunlukla görmüyor. Bi rehabilite gibi görüyor. ...” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Engelli olmayan sporcuların yaşadığı diğeri bir problem engelli olmayan sporculara göre farklı muamele görmeleri ve ortak düzenlenen müsabakalarda engelli sporcuların engelli olmayan sporculara göre ayrımcı tutumlarla karşılaşmalarıdır.

“Yani şöyle engelli olmayan sporcularla bazen hiç değer görmediğimizi hissediyorum. Bazen değil çoğunlukla öyle oluyor ve ben de tam bu ön yargıyı yıkmak için elimden geleni yapıyorum.” (K13, 24, Okçuluk, Bolu)

“...Herkese açık bir yarış olan kıtalararası boğaz yarışında her sene tüm yarışmacıların isminin alfabetik yazıldığı bir afiş hazırlanıyor, herkes kendi ismini bulup fotoğraf filan çektiriyor, tatlı bir düşünce. Geçen sene, ben katılamamıştım yarışa, yapılan afişte dikkatimi çekti, herkesi olması gereken sırayla yazıp ‘engelli’ sporcuları en alta sıralamışlardı. Çok ayıp bir davranış bence, büyük bir eleştiriyi hak ediyor.” (K10, 22, Yüzme, İstanbul)

Toplumdaki bu genel algının medyada da engelli sporunun önemsenmemesi şeklinde yer alması, engelli sporculara maddi destek sağlayacak olan sponsor bulunması konusunda da engel olmaktadır.

“Açıkçası ben madalya aldım ve beni kimse tanımıyor. Reklamımız yapılmıyor. Biraz daha engelli sporcu olduğumuz için biraz daha ön plana atılsak çok iyi olur kesinlikle.” (K17, 24, Gülle, Ankara)

Katılımcılar engelli olmayan sporculara göre medyada yeterince yer alamadıklarını, kendileriyle ilgili yapılan haberlerin de başarıları üzerinden değil, engellilikleri üzerinden yapıldığını belirtmektedir. Bu da bireysel olarak sponsor bulmalarının önüne geçmektedir. Spor engelli bireylere yönelik olumsuz imajın kaldırılmasında önemlidir. Medya engelli bireylere yönelik olumlu imajın şekillenmesinde etkili bir faktördür. Engelli bireylerin medyada daha çok yer almaları toplumun engelli bireylerin hareketsiz kalması gerektiğini, fiziksel olarak neler yapabileceklerini görmeleri açısından önemlidir.

“...Medya çok duyarsız o konuda. Sadece şeyde 3 aralıkta ve mayısın 10- 16 Mayıs var ya engelliler haftasında Dünya Engelliler günü. o zaman bi hatırlarlar gelirler seninle bi röportaj yaparlar. Ama orada başarıdan ziyade hayat hikayenle ön plana çıkartırlar. Bi de güzel bi ajitasyon da yaparlar altına. Biz ondan çok rahatsızlık duyuyoruz. Mesela orada senin yapabildiğin başarılarından evet bahsediliyor ama ajitasyon çok yapılıyor. Ondan çok rahatsızız genel olarak. ... onun dışında çok ilgi yok. Hiç yok. Bi olimpiyatlarda bile başarı gelince bi alt yazı geçerler. Yani çok nadir oluyor.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

“...Engelli sporcuların medyada çok fazla yer edindiğini göremezsiniz. Mesela ben hep şunu söylüyoruz. Biz mesela şöyle şeyler duyuyoruz hani. Olimpiyat şampiyonumuz var Mete. Yine çok muhteşem bi şey. Çok büyük bi gurur. Aynı şekilde yine paralimpikte bi şampiyon olsaydı bu şekilde asla haberdar olamazdınız. Gündeme gelmezdi yani. ... Yani yaptığımız sporun hiçbir farkı yok. Onlar ayakta. Onlar ayaklarından güç alıyo, belinden güç alıyo, sırt kasları çalışıyo. Biz o ağırlığı sadece üst gövdeyle kaldırmaya çalışıyoruz. Aslında o kadar zor, o kadar takdir edilesi bi durum ki. Ama insanlar bunun farkında değil. Bu yeterince gündeme gelmiyor. Muhteşem bi ayrımcılık var. Yani yaptığımız sporun hiçbir farkı yok. Onlar ayakta. Onlar ayaklarından güç alıyo, belinden güç alıyo, sırt kasları çalışıyo. Biz o

ağırlığı sadece üst gövdeyle kaldırmaya çalışıyoruz. Aslında o kadar zor, o kadar takdir edilesi bi durum ki. Ama insanlar bunun farkında değil. Bu yeterince gündeme gelmiyor. Muhteşem bi ayrımcılık var. ... Paralimpik oyunlar televizyonda yayınlanmıyo. İlk defa bu yıl Trt yayınladı bizi. İnşallah bakalım devamı gelir. Yayınlanmıyo yani. İnsanlar görmüyolar, bilmiyolar.” (K9, 34, Okçuluk, İstanbul)

Engelli sporcular da tıpkı diğer sporcular gibi spor hayatlarında başarılı olmaları konusunda mobbinge uğrayabilmektedir. Uluslararası müsabakalara hazırlanırken ve müsabaka sırasında sözlü ve psikolojik şiddete varan durumlar yaşadığını belirten katılımcılar olmuştur.

“...Olimpiyata hazırlanırken mesela olimpiyata gidemedim. Çok böyle sıkıntılı zamanlar yaşadık antrenör kadrosundan dolayı. Sonra kadroyu değiştirdik. Çok şükür şimdi iyiyiz yani. Çok çok acı günler yaşadım da. Çok böyle sıkıntılı günler yaşadım ama onları çok saymıyorum yani. Şu an onlar bitti ve hani onları bitirmeyi de biz başardık yani. Şu an çok saymıyorum onları. Ama çok kötü günlerdi tabi ki. Çok hiç tecrübe etmemem gereken şeyleri tecrübe ettim maalesef. Bi çok arkadaşımınla beraber.” (K9, 34, Okçuluk, İstanbul)

9. ENGELLİ SPORLARINDA KADIN OLMAK

Katılımcıların verdiği cevaplar değerlendirildiğinde, sporda engelli ve kadın olmanın yarattığı çifte dezavantajlı durumların, sporun dışındaki toplumsal alanlarda görece daha az olduğu yönündedir. Sporun içerisine girebilen kadınlar, spor alanında toplumsal hayatın diğer alanlarında olduğundan daha fazla erkeklerle eşit konumdadır. Anderson, Bedini ve Moreland’ın (2005, s. 95) yaptığı araştırmada da engelli kadınların fiziksel aktiviteye katılması gündelik yaşamda uğradıkları damgalanmayı azaltmaya yardımcı olduğu görülmektedir.

Yapılan görüşmelerde spor hayatında ayrımcı bir tutuma maruz kalmadığını belirten katılımcıların büyük çoğunluğu mimari engellerle, toplumsal hayatta ayrımcı söylemlerle karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. Araştırmadaki katılımcıların temeldeki görüşü sporun güç eşitliklerini bir noktada kaldırdığı, sporda kadınların ve erkeklerin eşit olduğu yönündedir.

“Yüzme buna çok müsait değil bence, yüzdüğümüz stiller mesafeler aynı. 2 cinsiyet de eşit.” (K10, 22, Yüzme, İstanbul)

“Yani çok fazla değil hani sporda çok o hani o adrenalinle o şeyle hani çok fazla yani şey yapılmıyor. Böyle ayrıca bir pohpohlama ya da el üstünde

tutma gibi bi şey olmuyor yani.” (K11, 36, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

“Aslında yaşamıyorum her şey eşit. Herkese eşit değer veriliyo. Bizim yaptığımız spor sporu da eşit her şey mesela ben bi erkekle de yarışabiliyorum veya yaylarımızın kilosu da aynı olabiliyor eşit yani bizim sporumuz eşitlik eşit yani herkese her şeye eşit.” (K12, 28, Okçuluk, Ankara)

Bazı katılımcılar sporda cinsiyetler arası eşitsizliklerin olmadığını belirtmiştir. Özellikle okçuluk spor dalındaki katılımcılar kendilerini erkek takım arkadaşlarıyla rakip olabilmeleri yönünden sporda ayrımcılık yaşamadıklarını ve erkeklerle eşit muamele gördüklerini belirtmektedir.

Bununla birlikte tarihte spor çoğu zaman güç, sağlamlık ve eril alanla ilişkilendirilmiştir. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri gereği toplumda kadınların spora daha az teşvik edildiğini söylemek mümkündür. Engelliler açısından değerlendirildiğinde bu sayı daha da azalmaktadır. Kadınların spora katılım konusunda son yıllarda artış görülse de daha önceki yapılan araştırmalara bakıldığında araştırmaların örneklemlerinde kadın sporcu sayısının erkek sporcu sayısına göre daha düşük olduğu görülmektedir (Anatca, 2019; Özay, 2019). Bu araştırmada önceki araştırmalardan farklı olarak erkek katılımcıların deneyimleri yer almamıştır. Örneklem sayılarına bakıldığında kadın sayısının daha düşük olması kadınların sporda daha az yer aldığını göstermektedir. Bu durumun sebeplerine bakıldığında bir katılımcının deneyimlerinde olduğu gibi maddi olarak yeterince desteklenmeyen engelli kadın sporcuların spor yaşamlarına devam etmekte sıkıntı yaşamalarıdır.

“Hani küçük takımlarda maalesef çok maddiyat da olmadığı için. Ya benim bi arkadaşım mesela ondan dolayı bıraktı. Yani hani bi takımın bi katkısı yok. Kız sürekli cebinden harcıyor geliyor gidiyor geliyor gidiyor. Hani karşılığında da bi şey olmadığı için öyle bırakanlar da var maalesef. O yüzden yani kadın sayısı maalesef tabii erkeklere oranla çok çok az.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Bunun bir başka nedenine bakıldığında spora teşvik ve spora devam etme konusunda toplumsal cinsiyet rollerinin olumsuz etkisinin olmasıdır. Özellikle tekerlekli sandalye basketbolu sporundaki kadınların ortak görüşü, çoğunluğu erkek olan bir sporda ön yargıların olması ve aile baskısı nedeniyle kadınların bu spor dalında daha az yer aldığı noktasındadır. Bu durumda engelli kadın sporcuların toplumsal cinsiyet ve engellilik değişkenleri arasında kesişimsel ayrımcılık

yaşadıkları görülmektedir. Tekerlekli sandalye basketbolu gibi spor dallarında cinsiyet eşitsizliği olması bu spor dallarında erkek sporcuların daha fazla temsil edildiği ve fırsatlara daha kolay ulaştığı bir ortam yaratmaktadır. Kadın sporcular bu eşitsizlikle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Tekerlekli basketbol sporunun erkek egemen bir kültüre sahip olması kadınların bu spor dalında daha az yer almalarına, daha az görünür olmalarına neden olurken kabul görmelerini zorlaştırmaktadır. Toplumsal cinsiyet normları engelli kadınların kendilerine güvenmelerini ve kendi yeteneklerine inanmalarını zorlaştırmaktadır. Aile baskısı ve toplumsal beklentiler de engelli kadınların spor yapma konusundaki kararlarını etkilemektedir.

“Ya şimdi şöyle bi durum var. Kadınla erkeğin ister istemez şey durumu var. Kadın sporcunun daha az olmasının sebebi bir, aileler. Ya zaten sporda şöyle bi şey var. Hani muhafazakar aileler zaten istemiyorlar. Kızlarının erkeklerle beraber aynı anda spor yapmalarını. Hani hoş görmüyolar. Karşı geliyolar. Kimisi de evlendikten sonra çocuk sahibi olduktan sonra yapamıyolar. Çocuk da sebep oluyo. Bırakmaya sebep oluyo. Ya da hiç başlamamaya sebep oluyor. Mesela birçok kız çocuk sahibi olduktan sonra bırakan çok kişi oluyo. Ya bi de kadın sayısının daha az olmasının sebebi tamam muhafazakarlık var ama kadınlar az önce konuştuk ya ekonomik anlamda büyük takımlardaki kadınlar kazanabiliyor. Ne yazık ki öyle bi durum var. Anadolu takımlarındaki kadınlar çok az kazanıyo. Bu harçlık gibi. Az kazandıkları için de hayatlarını idame etmek için işe ihtiyaçları oluyo. İş yerinde de genelde memuriyet hiç sıkıntı olmuyo. Ama özel sektör izin vermiyor. Ya da maaşından kesio. Maaşından kesince de sporu bırakıyolar. Çünkü öbür türlü olmuyo sıkıntı oluyo. Ya da ekonomik bi getirisi olmadığı için evlendikten sonra eşler izin vermiyor. Gerek yok diyorlar. Bazı eşler kıskançlık yapıyo. Erkeklerle karışık oynadıkları için. Yani bunlar. Tamamen ekonomik ve cinsiyet.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Katılımcıların deneyim ve gözlemlerinde de görüldüğü gibi kadın sporcu sayısının az olmasının en önemli nedeni engelli kadınlar üzerindeki aile baskısıdır. Özellikle muhafazakar aileler kızlarının erkeklerle aynı anda spor yapmasını desteklememektedir. Evlenen ve çocuk sahibi olan kadınların profesyonel spor hayatını bırakmak zorunda kalmaları, eşleri tarafından da desteklenmemeleri, maddi kazançlarının düşük olması gibi nedenler kadınların spora başlama ve sporu devam ettirme konusunda karşılarına çıkan en büyük engellerdir. Ataerkil kültürün engelli sporlarında da etkili olması nedeniyle cinsiyet normları açısından engelli kadınların engelli olmayan kadın sporcular gibi benzer baskı unsurlarına maruz kaldığı

görülmektedir. Toplumda belirli sporlar kadınlar için daha uygun ya da uygunsuz olarak etiketlenmeye devam edildiğinden kadınlar toplumsal cinsiyet stereotipleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Kadın bedeninin “zayıf, aşağı ve fiziksel yetenekten yoksun” olduğu şeklindeki geleneksel toplumsal algı, kadınları sporda değersizleştirmekte ve marjinalleştirmekte, aynı zamanda damgalanmaya maruz kalmalarına neden olmaktadır (Anderson, Bedini ve Moreland, 2005, s. 81).

“Ya engelli bireyler başlı başına zaten bi çekimserlik yaşıyorlar hayata karşı. Yani bu işte engelli kaldıkları süre ile alakalı. Engelli oluşlarını kabullenme süreciyle alakalı bi şey. Ama kadınlarsa daha fazla konu yaşıyor. Yani çekiniyorlar hayata karşı. Ve bi de şey var. Karma olduğu için kadın erkek karışık olduğu için bizim sporumuz da. Bundan dolayı da bi çekingenlik yaşıyorlar. Ailevi genelde aileler de oluyor. Ailelerin tutumu, çevrenin tutumu, engelli kızın kendi içinde yaşadığı bi tutum...öyle bi aileden gelenler çok duymuştum mesela. Aileden gelen böyle bi tepki var. Kızın acaba ben o kadar erkeğin içinde ne yapıcım kafası var.” (K1, 22, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

“İş yerinde de öyle. Özellikle basketbol sporunda mesela ailelerin çoğu erkeklerin arasında oynatmak istemeyebiliyo kızlarını. Onun da etkisi var bence belki kızların kendi ön yargısı var bilmiyorum ama bence az teşvik olduğuna inanıyorum. Yani bu kadar fazla engelli erkek varsa bu kadar fazla engelli kadın sporcu da vardır.” (K6, 32, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Görüldüğü gibi engelli kadınlar sporun dışındaki diğer kamusal alanlarda da erkeklerle aynı mekânda bulunma ve sosyalleşme konusunda baskıya maruz kalabilmektedir. Bir katılımcı kadınların sporda daha az yer almalarının toplum tarafından daha az teşvik edilmesi olduğunu belirtmektedir.

“Şöyle aslında okçulukta gayet fazla (kadın sayısı). Türkiye çapında az. Türkiye çapında gerçekten az. Niye az? Mesela işte birine diyoruz, diyor ki ailem izin vermez. Biri diyor ki benim ne işim var. İnsanlar kendine yakıştırmıyor. Düşünsenize bunu kendinize hak görmüyorsunuz. Kendinize yakıştırmıyorsunuz. Niye, çünkü insanlar size yakıştırmıyor diye. Ya onun çevresindeki bir kişi yap dese, belki bi denese, olabilir.” (K13, 24, Okçuluk, İstanbul)

Bir katılımcı da toplumsal baskılar nedeniyle kadınların daha az spora yöneldiğini savunmaktadır. Aynı zamanda engel türü ve derecesinin de spora katılımı önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür.

“Bunun nedeni toplum tarafından desteklenmiyorlar. Önyargılı oluyo insanlar. Özgüvenleri olmuyo genelde. Hani o nedenle içine kapanık büyüyorlar, yetişiyorlar. Aileye göre de değişebiliyor bu. Ya bizim ülkede çok

fazla. O yüzden çok fazla tercih etmiyorlar. Yani hoş karşılanmıyor bazı bölgelerde. Ya mesela engel durumundan dolayı da özgüvensiz yetişen, bu oluyo. Etrafımızda görülüyö yani. Toplum tarafından saygı görmediğimiz de oluyo. Ben öyle bi şeyle karşılaşmadım ama yani dedim ya doğu tarafında daha fazla görülüyö bu.” (K17, 24, Gülle, Ankara)

Bir katılımcının belirttiği gibi engelli kadınların profesyonel sporlarda sayıca az olmaları spora başlayacak engelli kadınların da özgüvensiz hissetmelerine neden olmaktadır.

“Yani kadınlar genelde böyle daha şey ya güvensiz yani bence ilk başliyağı konularda. Benim de böyleydi. Belki o yüzden diye düşünüyorum. Ama gerçekten erkeklerden daha az. Biz daha önce 5 kişi arasında falan yarışiyoduk yani Türkiye şampiyonalarında. ... Hani yeni yeni artıyo. Hani biz ne kadar çok görünürsek o kadar çok rağbet oluyo.” (K7, 29, Okçuluk, Bolu)

Bir katılımcı da erkeklerin daha çok spora teşvik edildiğini toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden açıklamaktadır. Bu durumda erkek engelli bireylerin kamusal hayatın içinde daha çok yer almasının toplumdaki karşılığı, erkeğin ona yüklenen roller gereği ailenin bakımından sorumlu kişi olmasıdır. Engellilik durumuna ve derecesine göre bu toplumsal rollerden “muaf” olunsa da kadınlık ve erkeklik rollerinin engellilik içerisinde de sürdürüldüğünü savunmak mümkündür.

“...Özellikle Türkiye’de mesela bir erkek engelli olduğu zaman onun bir işi olması gerektiğini, bi hayatı, sürdürülebileceği bir geleceği olması gerektiği düşünüp spor yapmasına daha çok teşvik ediliyor. En azından bi hayatı olur, bir geliri olur, bir çevresi olur. Ama bu bir kız çocuğu olduğu zaman ya da bir kadın olduğu zaman aman ne işi var. Bi de onu getirip götürüp onla mı uğraşcaz diyerek kadınların spora teşvik edildiğini düşünmüyorum. Çevremde de bunun örnekleri var. Bi de oturup onla mı uğraşcaz, engelli filan. Hani biliyorsunuz, erkek dediğin para kazanmalı, evlenmeli, bi gücü olmalı. Evde oturan bir erkek bu anlamda güçsüz görülüyö. Ama evde oturan bir kadın olduğu zaman ne gerek var ki, zaten çalışsa nolucak, spor yapsa nolucak algısı olduğu için, bu anlamda yaklaşıldığı için çok da fazla kadın sporcu olmadığı için de kadın sporları, kadın sporu oluşturmak ve geliştirmek açısından geri planda kalıyoruz.” (K3, 27, Yüzme, İstanbul)

Daha önce yapılmış araştırma sonuçlarında (Buz ve Akbulut, 2015, s. 33; Burcu, Kamanlıoğlu ve Şahin, 2000, s. 23) benzer şekilde kadınların eş olma ve ev kadınlığı rollerinin engelli kadınlar tarafından da sürdürüldüğü görülmektedir.

“Bence şey ailelerden kaynaklanıyor biraz. Yani o ailelerin bu konuya biraz geçmiş dönemlerden çok sıcak bakmamasından kaynaklı. Bir de kadınlar biraz daha böyle eğitim alıp okuyup iş çalışma taraftarı genel olarak. Hani engelli kadınlarda ben onu görüyorum. Hani çalışayım işte para kazanayım

ama hani bi kariyer yapayım ama bi yerlerde çalışarak hayatını devam ettirmek istiyorlar. Sporu da rehabiliteden. Bi de işte her engelli grubu her engelli de spor yapamadığı için biraz zorlanıyorlar da.

Biraz meşakkatli biraz masraflı da. Hani ekonomik anlamda da şey oluyor. Aileler erkek çocuklarını daha çok destekliyor açıkçası. Bi de böyle bi gerçek de var yani.” (K5, 48, Boccia, İstanbul)

Katılımcının görüşlerine göre kadınlar sporun içinde yer alma konusunda ekonomik ve toplumsal açıdan yeterince desteklenmemektedir.

Bir katılımcı, yine toplumsal cinsiyet rolleri gereği erkek engelli bireylerin, toplumsal hayatta daha mücadeleci olduğunu, engelliliğin sosyal açıdan yarattığı dezavantajlı durumları aşmak için daha çok “strateji” geliştirdiklerini belirtmektedir. Engelli kadınların engelliliğe ilişkin ön yargılardan erkeklere göre daha az etkilendiğini çünkü toplumsal cinsiyetleri gereği erkeklerden ve kadınlardan beklentilerin farklı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir.

“Yine iyileşmede erkeklerde daha hızlı olabiliyor çünkü şöyle mesela erkekler için daha ağır bi psikoloji bu. O yüzden erkekler çok daha bireysel hareket etmeye çalışıyorlar. Bu iyileşme sürecinde de onların gelişmesine katkı sağlıyo. Belki ondandır. Belki sayılarının çok olmasındandır. Ya bilemiyorum aslında bunu. Ama kadın (sporcu) çok az var... Yani aslında kendilerini daha çok zorluyorlar. Çünkü o erkeklik duygusu, o güçlü olma duygusu işte sorumluluk duygusu... Tekerlekli sandalye kullanıyorsunuz. Bi kadın olarak sizin kucağa alınıp konulmanız kimseyi rahatsız etmez. Sempatik bile durabilir. Bunun tadını bile çıkarabilirsiniz. Ama bi erkeğin kucaklanıp arabaya alınması erkek için çok rahatsız edici. Mesela işte yanında etrafında birileri varken geçmek istemezler öyle kucakta. O yüzden çok daha fazla mücadele ediyorlar.” (K9, 34, Okçuluk, İstanbul)

Kadının erkeğe göre toplumda daha “zayıf, naif” kabul edilme durumunun engellilik faktörü eklendiğinde aynı bakış açısıyla sürdürüldüğünü savunmak mümkündür. Buradaki temel düşüncenin erkeğin daha mücadeleci, güçlü, aktif olması gerektiğine yönelik inançlardan kaynaklandığını görmek mümkündür. Genel olarak kadınlardan güçlü, mücadeleci rolünde olunması beklenmezken söz konusu engellilik faktörü de eklendiğinde engelli kadının “zayıf” ve “naif” bir duruş sergilemesi “olağan” kabul edilmektedir. Bu durumda engelli kadınlar, spor ve fiziksel aktivite fikrinin temelindeki fiziksellik ve erkeklik ideallerinin engellilik ve kadınlık ile bağdaştırılmamasından kaynaklı olarak sporda marjinalleşmektedir (Anderson, Bedini ve Moreland, 2005, s. 91).

“Şöyle söyleyeyim burada da gerçekten bi kadın erkek ayrımcılığı var. Yani

şey duymuşsunuzdur erkek sporcularla ilgili müthiş haberler işte şeyler. Ama kadınlar destek alamıyor hiçbir yerden. Yani erkeklerinden nazaran. Gerçekten alamıyorlar ve bundan dolayı az imkan sağlanıyor. bu da ne getiriyor az başarı. Haliyle bütün bunlar birbirlerini takip eden silsileler maalesef. Yani medya da öyle. Aslında bi kadın bi şey başardığında bu illa engelli olmak zorunda değil. Yani bi kadın sporcu bi şey başardığında sanki dünyanın sekizinci harikasını görmüşler gibi davranıyorlar. Halbuki bu normal bi şey. İmkan verilen her kadının toplumda başarılı olabilir. İşte bunu ayırt edemedikleri için ya da etmek istemedikleri için bi şey olduğunda muazzam bi tepki veriliyor. Ama kısa süreli hani erkeklerinki kadar uzun süre dilden dile dolaşmıyor maalesef. Yani böyle bi gerçek var evet.” (K1, 23, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Engelli kadın sporcuların medyada yeterince yer almadığını ve temsil edilme biçimlerinin de problematik olduğunu belirten bir katılımcı görüşlerini paylaşmaktadır. Sporun, erkek egemenliğini öne çıkaran bir alan olduğu görülmektedir. Medya spordaki cinsiyete dayalı eşitsizliğin yeniden üretilmesinin bir aracıdır. Sporda hegemonik erkekliğin üretilmesinin bir sonucu olarak medyada kadın sporcular daha az yer almakta ve cinsiyetçi söylemlerle temsil edilmektedir (Hacısoftaoğlu ve Koca, 2011, s. 6). Engelli sporcuların medyada yeterince yer almamaları spor ve engelliliğin bağlantılı olmadığı anlayışını desteklemektedir. Bu “doğal” kabul edilen anlayış engelli sporcuların kimlik inşaları üzerinde de olumsuz bir etkiye sahiptir. Engelli bireylerin en azından yapabileceklerini kanıtlayana kadar gerçek sporcular olarak saygıyı hak etmedikleri inancını taşıdıklarını göstermektedir. Engelli kadın sporcular medyada sporcu kimliği üzerinden değil engelli kimliği üzerinden temsil edilebilmektedir (Wickman, 2008, s. 27-28).

Başarıyı sağlamlık ve erkek egemen bir yaklaşımla ele almak engelli kadınların spordan ve başarılı olabilecekleri diğer toplumsal alanlardan dışlanmalarına ve sporda marjinalleşmelerine neden olmaktadır. Engelli kadınların spordaki başarılarının “normalleşmesi” başarılarının küçümsenmesi veya “anormal” bir durumun gerçekleşmesi şeklinde aktarılmaktadır.

Yapılan görüşmelerde, tekerlekli sandalye basketbolunun kadın oyuncularını güç eşitsizliklerinden kaynaklı bazı ayrımcı tutumlarla karşılaştıklarını belirtmiştir. Tekerlekli Sandalye Basketbolu sporundaki bir katılımcı antrenörü tarafından kadın olduğu için fiziksel yönden daha dezavantajlı kabul edildiğini ve bu durumun oyunda kalma süresini olumsuz etkilediğini belirtmiştir.

“... Şöyle erkeklerin olduğu bi takımda oynuyorsunuz. Haliyle şunu çok duyuyorsunuz yani. Önceden duymuyordum çünkü benim antrenörüm önceden böyle değildi. Yani şöyle değildi. Kadın erkek eşit gören biriydi. Yani o kadın ne erkek neyse kadın da o. ya da sahaya girdiğimizde cinsiyet yok. Sadece gösterdiğimiz performans var derdi. Ama şu anki antrenörüm mesela tam tersi kadın olduğun için süre bulamıyosun. İşte güçsüz olduğun için diğerleri seni itmekte de kolaylık sağlıyor. Bu tarz şeyler de duyabiliyorsunuz. Yani tamamen zihniyetle alakalı. Ama kadın olduğumuz için maalesef ki ötelenebiliyorsunuz erkek bireylerin fazla olduğu ortamda. ... Fiziksel gücün daha üstün olduğunı iddia ediyor yani kendisi. ... Ben hiçbir zaman bir erkek gücüyle bir olamam. Gerçekten olamam bunu ki yani farklıyız birbirimizden. Onları ama şöyle de söyleyebilirim. Ben geçen yıl mesela ya da ondan önceki yıl bu fizikle bu performansla 40 dakika oynayabiliyoken bu sene aynı fizik aynı performansla hiç süre bulamıyosam bu problem benim problemim değil. o zihniyetle alakalı bi şey olduğu için artık şeyim yok yani bi beğendirme çabası, daha iyi olma isteği yok. ...” (K1, 23, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Engelli kadın sporcuların sporda yaşadıkları en büyük problemlerden biri kendilerine uygun fiziksel şartların sağlanamamasıdır. Özellikle erkeklerle karma yarıştıkları ve takımda kadın olarak sayıca çok az oldukları için kendilerine uygun soyunma odalarının olmaması konusunda tekerlekli sandalye basketbolundaki sporcuların problem yaşadıklarını belirtmektedir.

“...Gerçekten zor oluyo erkeklerin içinde spor yapmak. Takım oyunu olarak karışık oynamak zor. Yani soyunup giyinirken ayrı bi oda şartı var. Mesela özel günlerinde bazen ağrılı geçiyor mesela regl olduğu dönemlerde. Onun kalkıp da bi erkek hocaya söyleyemiyor kimse. Çekiniyorlar. O tarz şeyler. Onun dışında çok fazla bi şey yaşamadık ya bilmiyorum görmedim.” (K16, 41, tekerlekli basketbol, İstanbul)

“Yani her salonda maalesef hani imkanlar kısıtlı oluyo. Bazen bizden önce farklı bi maç olmuş oluyo. 4 tane soyunma odası oluyo zaten. Rakip takım ve bizim takıma veriliyo. Bizden önce maç olunca o odayı onlar kullanmış oluyo. Öyle sıkıntılar maalesef başımıza geliyo yani. 2 kadın sporcu 10 tane erkek sporcu olduğu için. Yani azınlıktayız. O yüzden.” (K11, 36, tekerlekli basketbol, İstanbul)

Tekerlekli Sandalye Basketbolu sporundaki katılımcılar, takımlarındaki erkek sporculara göre daha düşük maaş aldıklarını belirtmiştir.

“Ben bunu geçen yıl dile getirdim. Ben dedim hani kadın olduğum için mi bu ücreti alıyorum. İzliyor musunuz maçları takip edebildiniz mi bilmiyorum ama ben 40 dakika oynuyorum hemen hemen her maç. Takımın kilit oyuncularından bi tanesiyim. Ama en düşük maaşlardan birini alıyorum.” (K6, 32, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

“...Tabii ki yani çalışma sektöründe olduğu gibi hani erkeklerin maalesef

burada da egemenliği hakim diyebiliriz. Tabii ki kadınlar onlara bakarak da bayağı bayağı bir farklar var yani. Maaş konusunda da var maalesef.” (K11, 36, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Öte yandan kadın erkek karışık oynadıkları tekerlekli sandalye basketbolu sporundaki bir katılımcı yaptıkları sporda erkeklerle fiziksel güç anlamda denk olamadıkları için kadınlara güç anlamında pozitif ayrımcılık yapılması gerektiğini savunmaktadır.

“Yani öyle oluyor evet öyle oluyor. Cinsiyetsizleşiyoruz bi yerden sonra artık. Karşımdaki de yani zaten cinsiyeti olsaydı benim karşı mücadelesi sırasında o bi erkekle çarpıştık biz. Hani bana karşı biraz daha naif davranması lazım. Çünkü onun gücüyle benim güç orantım baya bi dengesiz. Ya o çok güçlü. Hatta kilosunu kas kütlelerini falan görerseniz falan küçük bi arabayla kamyonun çarpışması gibi düşünün. ... kolum altımda kaldı kırıldı. Öyle bi durum. Yani öyle olsaydı herhalde kadın. Ama bence biraz pozitif ayrımcılık olması gerekiyor öyle durumlarda ya. o kadar sertliğe de gerek yok bence.” (K16, 41, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Bilek güreşindeki bir kadın katılımcı da engelli ve kadın olmasından ötürü yaptığı sporun kendisine “uygun” görülmediğine yönelik önyargılı yaklaşımların olduğunu belirtmiştir.

“Özellikle benimkinde şey hani bi ön yargı var. Yani bilek güreşi demek güç demek aslında çok tabii ki... ama bilek güreşinde şey o kadar da şey değil. Önemli olan senin istemen. O sporu yapıcım demen. Yani böyle benim gibi kolları çok da kaslar olmayan insanlar da gidip derece almış görüyorum ben yani. Hani normalde insanlar diyor ki bile güreşinde ya sen bu kolla nasıl güreşeceksin. Ben de diyorum ki karşıdakinin taktiklerine bağlı spor öyledir. Biraz da taktiktir. Yani teknikleri taktikleri biliyorsan biraz daha çaba şans. Şans da küçük de olsa şahıs da var yani... (bunu peki engelli olduğumuz için mi söylüyor yoksa kadın olduğunuz için mi söylüyorlar?) ikisi de. Yani başka bi şey mi yoktu. Başka bi şey yapsan. Spor yapmak zorunda mısın gibi tepkiler.” (K8, 49, Bilek Güreşi, İstanbul)

Yüzme dalındaki bir sporcu da kadınların giyimleri konusunda ayrımcılığa uğrayabildiğini ve genel olarak kadın engelli sporcuların erkeklerle güç konusunda kıyaslanarak ayrımcılığa uğranılabildiğini belirtmektedir.

“Çok fazla ben karşılaşmadım. Genel aslında yaşanan şeyler. Kadın ne gereği var niye yüzücek. Çevremde tabii bunlar oluyo. İşte niye mayo giyiyosun, niye bu kadar açılıyosun. Hani niye yüzüyorsun ki. Ya da erkek işte hızlı gider kadın o kadar hızlı gidemez. Tabii erkeğin gücü bir saniye daha ileri olur. Kadının o kadar gücü yok ki. Yani güç boyutunda hep erkeğe daha fazla atıfta bulunuluyor. Ama yüzme sporunda çok da fazla ayrımla karşılaşmadım.” (K3, 27, Yüzme, İstanbul)

Sporda pratikte her ne kadar cinsiyetler arası eşitlik gözetilse de ayrımcılığın dile yerleşmiş olan söylemlerle yeniden üretildiği görülmektedir. Bazı katılımcılar engelli kadınlara pozitif ayrımcılık adı altında gösterilen davranışların ve söylemlerin, aslında erkeklerle eşit kabul edilme durumundan onları uzaklaştırdığı görüşündedir.

“.... Bu ben pozitif ayrımcılığı şu en çok şurada görüyorum. Takım arkadaşlarımızla iken işte hani böyle şey şımartılıyorsunuz. Her zaman bi tık üstte tutuluyorsunuz. Yani tabii kurduğunuz samimiyetle de alakalı bi şey ama. Ya diğer dışarıdan görüldüğü yapılan her şey pozitif ayrımcılık olduğundan bana şey geliyor birazcık samimiyetsiz geliyor. Gösteriş için oluyor gibi. Mesela ben asla şundan hoşlanmayan bi sporcuyum. Diğer takımlardaki erkekler işte kadın olduğun için sözde centilmenlik yapıp bana tolerans gösteriyolar maç içinde bu beni çok sinirlendirir. Çok aksine tam tersine yani böyle hırslandırır. Çünkü ben orada sahada sadece performansla varım cinsiyetim de yokum. Yaşımla yokum. Yani bunlar göz önünde bulundurulmalı. Hoş davranışlar değil aslında. Çünkü oradaki karşıdaki senin rakibin kız olduğu için orada oynamıyor. Ya da ne bileyim gözünün üstünde kaş var diye oynamıyor. O tamamen performansı var diyor orada oynuyo. Yani bilmiyorum bu tarz şeyler takım arkadaşları içinde kendi aramızda tabii ki pozitif ayrımcılık oluyor.” (K1, 23, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Katılımcının belirttiği gibi engelli kadın sporcular cinsiyete yönelik sınırlamaları aşma çabasıdadır. Katılımcılar, Goffman'ın benlik kuramı üzerinden değerlendirildiğinde “ön sahnede” kendini sporcu kimliği üzerinden sunmak istemektedir. Sporcu, cinsiyet kimliği üzerinden değil sporun performans ve yetenek odaklı olması gerektiğini düşünmektedir. Sporunun performansla dayalı yaklaşımı ve cinsiyet kimliğinin spor alanında sınırlayıcı bir faktör olmaması gerektiği düşüncesinin desteklenmesi, spordaki toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemlidir.

Sayısı erkeklerin fazla olduğu tekerlekli sandalye basketbolu takımında oynayan bir katılımcı, bu durumun avantajlı olduğunu ve kadınlardan oluşan takımlarda yaşadığı problemlerden bahsetmektedir. Katılımcı, kadınların rekabet ortamlarında diğer kadın takım arkadaşlarını desteklemeyen bir tavır takındığına yönelik bir değerlendirme yapmaktadır.

“Evet ya kadınlar da çok fazla çekememezlik var. Yani çok fazla birbirinin arkasından konuşma var. Ben bugüne kadar erkek arkadaşlarımın hiçbirinde görmedim. Benim de sıkıntım varsa gider onun yüzüne karşı seninle ilgili böyle düşünüyorum bu sıkıntım var derim. Erkeklerden de aynı şeyi alıyorum. Onlar da aynı şekilde paylaşırlar. Ama kadınlar öyle değil

ya. Kadınlarda çok fazla şey oluyor. Erkek takımında iyi bi şey yapıyorsun el üstünde tutuluyosun. Ama kadın takımında iyi bi şey yapıyorsan seni daha fazla düşürmeye çalışıyorlar. Kadınlarda şey var genel olarak bütün kadınlardan bahsetmiyorum tabii ki ama ben yapamıyorsam o da yapamasın.” (K6, 32, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, İstanbul)

Katılımcının ifadelerinde görüldüğü gibi kadınların sporda profesyonel davranmadığına ve rekabet ortamında duygusal tepkiler verdiğine ilişkin bir genellemeye varılmaktadır. Katılımcıların daha önceki ifadelerinde de görüldüğü gibi kadınların ve erkeklerin performans anında gösterdikleri duygusal tepkiler toplumsal cinsiyet stereotiplerine göre yorumlanmaktadır. Örneğin müsabaka anında erkek sporcuların “öfke” gibi tepkiler göstermesi normal kabul edilirken ve bu durum sporun rekabetçi ortamına “uygun” tepkiler olarak değerlendirilirken kadın sporcuların müsabaka anında gösterdikleri duygusal tepkiler ya da rekabet etme biçimleri kadınların “zayıflıkları” ile ilişkilendirebilmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu araştırmada engelli kadın sporcuların toplumsal hayatta ve spor hayatlarındaki dezavantajlı ve avantajlı konumuna, sporun toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisine ve engelli kadınların toplumsal hayata katılım süreçlerine odaklanılmıştır. Bu araştırmada katılımcıların gözünden engelli birey, engelli kadın, engelli kadın sporcu olmaya ilişkin deneyimlere yer verilmiştir. Araştırma 17 kişilik bir örneklem grubundan oluşmakla birlikte bütün engelli sporcuları kapsayan bir genelleme amacı taşımamaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak katılımcıların gündelik yaşamlarındaki etkileşimlerine, engellilik, kadın ve sporcu kimliğine ilişkin sembollere, anlamlara ve etiketlemelere ilişkin betimsel bir analiz sunulmuştur. Sembolik etkileşimcilik açısından engelli kadın sporcuların toplumsal kimlikleri sosyal etkileşim sürecinde şekillenmektedir. Katılımcıların kendilerine ilişkin algısı toplumsal süreçten etkilenme birlikte, sosyal etkileşimde bu anlamlar sürekli değişmektedir.

Engelliliğin kesişimsel olarak diğer kimliklerle ele alınması toplumsal hayatta karmaşık bir alanın varlığını göstermektedir. Nitekim araştırmada yer alan katılımcılar engelli olmanın yanında kadın ve sporcu kimlikleriyle de toplumsal hayatta bir dizi avantajlar ve dezavantajlarla karşılaşmaktadır. Aynı zamanda engelli kadınların toplumsal hayatta ve spor hayatlarında yaşadıkları problemleri alanların tespit edilmesi açısından da engelliliğin, bireyin sahip olduğu diğer kimlikleriyle ele alınması önemlidir.

Araştırma sonuçlarında görüldüğü gibi katılımcıların engelli olmaya ilişkin negatif kültürel anlamları içselleştirme düzeyleri düşüktür ve katılımcılar benlik saygıları yüksek bireylerdir. Burada profesyonel olarak spor yapan engelli bireylerin tercih edilmesi önemli bir faktördür. Nitekim katılımcılar da spor yapmadıkları dönemlerde ve dışlanmaya maruz kaldıkları erken yaşlarında özgüvenlerinin daha düşük olduğunu ve daha fazla toplumsal dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmiştir. Katılımcılar engelli bireylere yönelik toplumsal ön yargıların günümüzde azaldığını belirtse de engelli olmayan bireyler gibi yaşama konusunda toplumun kendilerine ön yargılı olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların çoğu hayatlarının belirli dönemlerinde dolaylı veya doğrudan ayrımcılığa uğradıklarını ve toplumsal olarak

damgalandıklarını belirtmiştir. Araştırmada yer alan engelli bireylerin yaşadıkları ayrımcılıklardan bazıları; eğitim hakkının kısıtlanması, ulaşım araçlarına alınmamak, engelli bireylere yönelik küçümseyici, hakaret edici veya aşağılayıcı söylemlere maruz kalmak, duygusal, fiziksel şiddet ve mesleki açıdan kendilerine mobbing uygulanması şeklindedir. Engelli bireylerin sosyalleşme düzeyi arttıkça engelliliğe ilişkin ayrımcı söylemlerle daha az karşılaştıkları veya karşılaşmalar bile ayrımcı söylemlerden daha az etkilendikleri görülmektedir. Bu noktada katılımcıların sporcu olmaları, çevrelerindeki dezavantajlı durumlarla baş etme düzeylerini arttırdığını savunmak mümkündür. Katılımcılar engelli bireylere ilişkin ön yargıların kırıldığını belirtmekle birlikte katılımcıların içinde bulundukları kültürel çevre, dışlanma pratiklerine ne kadar maruz kaldıklarını etkilemektedir. Engelli bireylerin kültürel çevreleriyle olan uyumları engellilik durumlarına uyum sağlamalarına ve engelli olmaya ilişkin olumlu anlamlar geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Nitekim araştırmada da görüldüğü gibi, engelli kadın sporcular birçok açıdan kendini gerçekleştirme imkanı buldukları kültürel çevrede engelli olmaya ilişkin olumlu imajlar geliştirmekte ve kendini toplumdan dışlanmış bireyler olarak görme düzeyleri de azalmaktadır. Bu noktada engelliliğe ilişkin negatif kültürel tanımlamaların değişmesinde engelli sporlarının katkısı yadsınamaz. Araştırmadaki katılımcılar kendi aile ve yakın çevresinden birçok konuda destek gördüklerini belirtmiştir. Engelli birey olmaya ilişkin toplumdaki ön yargıların önceki yıllara göre daha azaldığını ve bu durumun oluşmasında engelli bireylerin toplumsal hayatta daha fazla görünür olmalarıyla alakalı olduğunu düşünmektedirler.

Araştırmadaki katılımcılar kendilerini fiziksel engelliliklerine uyum sağlamış bireyler olarak görmektedir. Aynı zamanda katılımcıların engelliliği daha çok sosyal düzeyde hissedilen “engellenmişlik” olarak algıladıkları görülmektedir. Katılımcılar, çevresel şartlardan kaynaklı engellerle karşılaşmaları durumunda engelli olmayı bir dezavantajlılık olarak görme eğilimindedir. Bu durumda engelli bireylere uygun olmayan binaların ve yolların engelli bireylerin erişimine hala tam anlamıyla uygun olmadığını savunmak mümkündür. Bu durumun engelli bireylerin toplumsal hayata katılım sürecine ciddi oranda engel yarattığını ve fırsat eşitsizliği oluşturduğu görülmektedir. Bu araştırma sonuçlarından sosyal model bakış açısını destekleyici verilerin elde edildiğini savunmak mümkündür. Nitekim katılımcıların verdikleri

cevaplarda da görüldüğü gibi engelliliği bir dezavantajlılık haline getiren sosyal, kültürel, ekonomik ve mimari düzeyde yaşanan engellerdir. Katılımcıların engellilik düzeylerinin de toplumsal hayata katılım sürecini etkilediği görülmektedir. Özellikle sonradan engelli olan ve uzun süreli fiziksel rehabilitasyon geçiren katılımcıların daha fazla bireysel ve toplumsal zorlukla mücadele ettiği görülmektedir. Bununla birlikte fiziksel iyileşmenin psikolojik ve sosyal boyutu da olduğu için bireyin toplumsal çevresi, sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik imkanlar engelli bireyin potansiyeline ulaşması açısından çok önemlidir.

Engelli bireyin benliğini algılama biçimi ve zorluklarla mücadele etme şekli içinde bulunduğu kültürel çevrede şekillenmektedir. Sembolik etkileşimcilik açısından engelli bireyler toplumun onlar için “uygun” gördüğü standartları, davranış biçimlerini ve stereotipleri içselleştirmektedir. Bu durumda engelli bireyin kamusal ve özel alandaki kimliği “ötekilerin” kalıpları ölçüsünde şekillenmektedir. Engelli kadınlara “uygun” görülen toplumsal cinsiyet rolleri, engelliliğe ilişkin kalıp yargılar engelli bireylerin kimlik gelişiminden, toplumsal hayata katılım sürecine kadar birçok aşamada bireyin hayatını etkilemektedir. Araştırma bulgularında da görüldüğü gibi katılımcılar toplumun engelli olmayı “değersizleştiren” niteliklerle tanımladığını ve bu konuda damgalandıklarını düşünmektedir. Toplumdaki damgalayıcı unsurlara karşılık kendilerine ilişkin izlenimi yönetmek engelli birey açısından bir gerilim yaratmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların sporcu olması ve kamusal hayatın içinde olmaları, toplumsal etkileşimlerini olumlu anlamda dönüştürmektedir. Toplumun engelli bireyden sürdürmesini beklediği kimlik rollerine karşılık katılımcılar kendilerini, benliklerinin “aktif” üreticileri olarak algıladıkları görülmektedir. Bu konuda katılımcıların sosyal etkileşimlerinde “normallik” algılarının toplumsal standartların dışında şekillenebileceği konusunda farkındalığa sahip olmaları etkilidir. Katılımcılar fiziksel engellilikleri nedeniyle bazı toplumsal rolleri yerine getiremedikleri ya da “normaller” gibi yerine getirmediikleri için damgalanmaktadır. Fakat katılımcıların deneyimleri, sosyal hayatlarını en az “ötekiler” kadar etkin ve üretken olarak sürdürdüklerinin birer göstergesidir. Toplumsal ve fiziksel engelleri aşmaları durumunda ya da bu engellere “rağmen” çalışan, eğitim alan, spor yapan, araç kullanan, evlenen, çocuk sahibi olan engelli bireyler, normalliğin ve damgalanmanın sosyal olarak üretildiğinin ve tüm bunların

kendi gerçekliği dışında bir “gerçekliğe” ait olduğunun farkına varmaktadır. Dolayısıyla sembolik etkileşimcilik bakış açısında da engelli bireyin toplumsal konumuna ve kimliğine ilişkin algı, sembol ve anlamlar sosyal etkileşim içerisinde dönüşmeye devam etmektedir.

Araştırma bulgularında görüldüğü gibi katılımcıların profesyonel düzeyde spor yapmaları toplumsal hayata katılım konusunda birçok fırsata sahip olduklarını göstermektedir. Spor, kendileri için sosyalleşme imkanı sağladığı için toplumsal hayatın diğer alanlarında da fırsatlar elde etmek engelli sporcular açısından daha “kolay” gözükmektedir. Bu durum spor yapmayan engelli bireyler açısından değerlendirildiğinde, toplumsal hayata katılım konusunda dezavantaj oluşturabileceği düşünülmektedir.

Araştırmadaki engelli kadınlar, engelli bireylere yönelik başarılı görülmemesi, üretken olmama ve aktif olmamaya, aynı zamanda engelli kadınlara yönelik çocuksu, kırılgan ve zayıf olmayla ilişkili kabul edilen ön yargılara maruz kalmaktadır. Katılımcılar, engelli kadın olarak toplumsal hayattaki konumlarını önemli ölçüde değiştiren bir pozitif ayrımcılığa uğramadıklarını düşünmektedir. Bununla birlikte iş bulma ve meslek edinme konusunda araştırmadaki katılımcıların toplumsal baskıya uğramadıkları görülmektedir. Bu araştırmada engelli erkeklerin yaşam öykülerine yer verilmemiştir. Fakat onların da engellilikle alakalı benzer toplumsal baskılara maruz kaldıkları ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadınlardan daha dezavantajlı olabildikleri alanlar vardır. Örneğin aile kurmak ve iş edinmek konusunda engelli erkeklerin engelli kadınlara göre daha fazla baskıya maruz kalabilmektedir. Bir sonraki araştırmalarda engelli erkek bireylerin deneyimlerini de içeren toplumsal cinsiyet rollerini temel alan çalışmalar yapılabilir.

Katılımcıların, ilgilendikleri sporu tercih etmelerinde, toplumsal cinsiyet rollerinin bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Katılımcılar yakın çevrelerinin yönlendirmeleri ve tavsiyeleriyle ilgili sporları tercih ettiklerini belirtmektedir. Bununla birlikte paralimpik sporlarda toplumsal cinsiyete yönelik ayrımcılığın olduğu görülmektedir. Araştırmada bazı engelli kadın sporcuların, sporcu, engelli ve kadın kimlikleri üzerinden kesişimsel ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir. Özellikle tekerlekli basketbol sporcundaki katılımcıların ekonomik eşitsizlik

yaşamaları, spordaki eril söylemler, engelli kadın sporcuların ihtiyaçlarına göre düzenlenmeyen spor alanları, yüzme sporunda kadınların kıyafetlerine yönelik toplumsal baskı, engelli kadınların sporda “güçsüz” görülmelerine yönelik toplumsal inançlar, başarının küçümsenmesi, medyada kadın sporcuların daha az görünür olmaları engelli kadın sporcuların toplumsal cinsiyet temelli yaşadıkları dezavantaj ve ayrımcılıklardan bazılarıdır. Bu açıdan paralimpik sporlar da toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeterince sağlanamadığı bir alan kabul edilebilir. Engelli sporcuların “sağlam” ve “normal” beden vurgusu karşısında engelli olmayan sporculara göre farklı muamele görmeleri de çoklu ayrımcılığa uğradıklarını göstermektedir. Engelli sporcuların engelli olmayan sporculara göre medyada daha az yer almaları, yaptıkları sporun rehabilite amaçlı görülüyor olması, başarılarının “küçümsenmesi” sporda yaşadıkları dezavantajlı durumlardır.

Bununla birlikte sporcu olmak, engelli kadına saygınlık ve meslek kazandırması açısından toplumsal hayatta yaşadığı dezavantajlı konumu kaldırmaya yardımcı olmaktadır. Sporun rehabilite amacı dışında profesyonel olarak yapılması engelli sporcuya bir gelir ve sosyal statü sağlamaktadır. Özellikle profesyonel olarak spor yapan engelli kadın sporcuların büyük takımlarda ve kulüplerde oynamaları maddi anlamda daha çok para kazanmalarını sağlamakta ve bu da sporcu mesleklerini devam ettirmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu durumda küçük takım ve kulüplerin maddi anlamda desteklenmesi engelli sporcuların ve özelde sayıca daha az olan engelli kadın sporcuların sporu profesyonel olarak devam ettirmelerine katkıda bulunacaktır.

Engelli kadın sporcular, kadın ve engellilik kimliklerinin kesişimselliğinde toplumsal hayatta engelli kadın olmanın daha çok dezavantajlı yönüyle karşılaştıklarını, sporcu kimliğinin ise kendilerine toplumsal hayatta daha çok avantajlar yönünden katkı sağladığını belirtmektedir. Engelli kadınların toplumsal hayatta yaşadıkları en önemli dezavantajlardan biri “cinsiyetsiz” olarak görülmeleri ve yetişkin bireyler olarak kabul edilmemeleridir. Katılımcılar bu durumun bir sonucu olarak, başarılarının “ciddiye” alınmadığını, toplumda çocuk gibi görüldüklerini, kişisel sınırlarına yeterince saygı duyulmadığını belirtmektedir.

Bütün toplumlarda engelli kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinden “muaf” kabul edildikleri için, özellikle doğurganlıkla ilişkili annelik rollerinden, toplumsal hayattan dışlanmış hissetmektedir. Nitekim engelli kadınlar sosyal statülerini kurmak konusunda engelli olmayan bireylere göre daha dezavantajlı konumda oldukları gibi, annelik ve eşlik rollerini yerine getiremeyeceği düşüncesiyle de toplumsal cinsiyet rollerinden “dışlanmaktadır.” Her kadının üstlenmesi “normal” kabul edilen toplumsal cinsiyet rolleriyle kadınların görünmeyen ev içi emeği değersizleştirilir ve yeniden üretilir. Fakat engelli kadınlar engelliliğe ilişkin önyargıların yanında bu rolleri yerine getiremeyeceği düşüncesiyle toplumsal cinsiyet rollerinden de dışlanmaktadır. Araştırmadaki katılımcılar, kendileri için baştan “varsayılan” “flört edemez, evlenemez, çocuk sahibi olamaz” kabullerine karşı rahatsız olduklarını dile getirmiştir. Çünkü bu durum onlar için toplumun gözünde bir seçenek olarak kabul edilmemektedir. Bu durumda engelli bireyler açısından da evlenip evlenmemek, çocuk sahibi olup olmamak ya da kadınlara atfedilen ev içi rollerini yerine getirip getirmemek, bireysel bir tercih olarak görülmelidir. Cinsiyet, normallik ve engellilik normları açısından bir zorunluluk alanı olarak değerlendirilmemelidir. Sporun engelli kadın sporcular üzerindeki en büyük dönüştürücü gücü engelli bireylerin engelli olmayan bireyler gibi toplumsal roller geliştirebildiklerini göstermesine katkı sağlamasıdır. Araştırmadaki katılımcılar, kendilerinin de bireysel tercihlerine bağlı olarak engelli olmayan bireyler gibi flört, evlilik ilişkileri geliştirebileceklerini, çocuk sahibi olabildiklerini ve bu durumun engelli bireyler için de “normal” olarak gördüklerini belirtmektedir. Bu konuda katılımcıların bir önyargı taşımadıklarını, daha çok toplumsal çevrenin kendilerine karşı önyargılı olduğunu savunmak mümkündür. Katılımcılar katıldıkları ulusal ve uluslararası yarışmalarda “kendileri gibi” olarak ifade ettikleri birçok engelli bireyle tanışma fırsatı bulduklarını belirtmiştir. Bu durumun “ideal”, “normal” beden vurgusu karşısında engelli kadınların kendi bedenlerine ilişkin normları yeniden dönüştürebilme imkânı oluşturduğu savunulabilir. Sporcu kimliğinin engelli kadınların sosyal statüleri ve beden algısı üzerinde olumlu imajlar geliştirebilme imkânı tanıdığı görülmektedir. Katılımcıların sporcu kimliğini ön plana çıkarmaları, katılımcılar açısından toplumsal dışlanmayı ve damgalanmayı kaldırmaya yardımcı olmaktadır.

Araştırmada görüldüğü gibi katılımcılar toplumsal hayatta engelli olmanın ötesinde kadın, sporcu, anne, öğrenci, memur, psikolog gibi birçok unvan ve toplumsal kimliğe sahip bireylerdir. Bu kimlikler ve toplumsal roller farklılıkları içinde barındırdığı ölçüde ayrımcılıktan uzak ve yaşanabilir bir toplumsal dünya mümkündür. Engelli bireyler ve özelde engelli kadınlar “sağlamlık”, normallik, güzellik” normları veya eşlik, annelik, sporculuk rol ve kimlikleri karşısında, “aykırı” oldukları için ayrımcılığa uğramaktadır. Engelli bireylerin kendilerini nasıl gördükleri, toplum tarafından nasıl tanımlandıklarıyla ilişkili olmakla birlikte toplumsal engelleri ve önyargıları kaldırarak normallığı yeniden inşa etmek mümkündür. Toplumsal normallığı inşa etmenin yolu, her bireyin toplumda var olma şekline saygı duymaktan, fırsat eşitliğinin yaratılmasından ve toplumsal engellerin kaldırılmasından geçmektedir. Çünkü engellilik bireysel olmaktan ziyade toplumsal bir “meseledir”. Katılımcıların dezavantajlılık olarak yaşadıkları problemlerin çoğu toplumsal çevreden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bireylerin sahip olduğu farklılıkların dezavantaja dönüşmemesi için mimari engellerin ve toplumsal ön yargıların kaldırılması gereklidir.

KAYNAKÇA

- Abacık, G. ve Sallan Gül, S. (2021). Engelli Kadın Sürücülerin Deneyiminde Trafikte Eril Tahakkümü Bourdieucu Bir Analizle Anlama Çabası. *Fe Dergi Feminist Eleştiri*, 13(1), 86-100.
- Abberley, P. (1987). The Concept of Oppression and the Development of a Social Theory of Disability. *Disability, Handicap & Society*, 2(1), 5-19.
- Abu Habib, L. (1995). 'Women and Disability Don't Mix!': Double Discrimination and Disabled Women's Rights. *Gender&Development*, 3(2), 49-53.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2021). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. https://www.aile.gov.tr/media/93884/eyhgm_istatistik_bulteni_eylul_2021.pdf
- Aitchison, C. (2009). Exclusive Discourses: Leisure Studies and Disability.
- Altuntaş Duman, N. ve Doğanay, G. (2017). Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon'da Engelli Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20 (2), 1-48.
- An International Resource Kit (1993). Disabled Women. Disability Awareness in Action Resource Kit, 6.
- Anderson, D.M., Bedini, L.A. ve Moreland, L. (2005). Getting All Girls into the Game: Physically Active Recreation for Girls with Disabilities. 78 *Journal of Park and Recreation Administration*, 23(4), 78-103.
- Argan, M., Gürbüz, B., Koçak, F. ve Atıcı, M. (2021). Engelli Sporcuların Objektifinden Spor Deneyimini Görmek: Engelleyici Faktörlerin Sosyo-Ekolojik Model Perspektifinden Analizi. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 32(2), 75-97.
- Arıkan, Ç. (2001). Türkiye’de Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler, Çözüm Önerileri. Körler Federasyonu Yayını. Ankara.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Aron, R. (2000). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri. (K. Alemdar, çev.). Bilgi yayınevi.
- Asch, A. (1997). Women With Disabilities What Do We Know? What Must We Learn? *Journal Of Disability Policy Studies*, 8(2): 239-242
- Bal, H. (2015). *Sosyolojide Yöntem ve Araştırma Teknikleri*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Berger, P., ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. (çev: V. S. Öğütle). Paradigma Yayıncılık. İstanbul.

- Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (2008). Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme.(https://engelsiz.ieu.edu.tr/wp-content/uploads/2021/02/EK-1_BM-engelli-haklari-yasasi.pdf). (Son Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- Blinde, E., ve McCallister, S. (1999). Women, Disability, and Sport and Physical Fitness Activity: The Intersection of Gender and Disability Dynamics. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 70(3): 303-312.
- Bourdieu, P. (2002). *Eril Tahakküm*. (çev B. Yılmaz). Bağlam Yayıncılık. İstanbul.
- British Journal of Sociology of Education*, 31(5), 547-560.
- Burcu, E. (2006). Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri.
- Burcu, E. (2007). Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma. Hacettepe Üniversitesi Yayınları. Ankara.
- Burcu, E. (2016). Çifte Dezavantajlı Bir Durum: "Engelli Olmak" ve "Kadın Olmak" Üzerine Feminist Bir Değerlendirme. A. Keser, F. Yıldırım ve M. Kaplan (Der.), Hastalıkta Sağlık Kadın Olmak (ss. 23-43).Ankara Nobel Tıp Kitabevleri. Ankara.
- Burcu, E. (2020). Engellilik Sosyolojisi. Anı Yayıncılık. Ankara.
- Burcu, E., Kamanlıoğlu, M. ve Şahin, B. (2000). Özürlü Bireylerin Eş Seçiminde Yaşadıkları Sorunların Cinsiyete Göre Karşılaştırılması. *Kadın/Woman*, 7(2): 1-30.
- Buz, S. Ve Akbulut, A. (2015). Ortopedik Engelli Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Bir Çalışma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (7), 25-45.
- Calhoun, C. (2007). Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (Der.), Ocak ve Zanaat (ss. 53-120). İletişim Yayınları. İstanbul.
- Collins, K. ve Valentine, D. (2003). Discovering Women with Disabilities. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 2(4): 29-44.
- Collins, P.H. (2000). Gender, Black Feminism and Black Political Economy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 568, 41- 53.
- Connell, R. W. (1998). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. (çev C. Soydemir). Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, (1), 139-167.

- Çayır, E., Sevençan, F., Uzun, N. ve Bahar Özvarış, Ş. (2010). Ankara'da Bir Derneğe Kayıtlı Görme Engelli Kadınlara Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi. *Sağlık ve Toplum*, 20(4), 22-27.
- Çevik, O. ve Kabasakal, K. (2013). Spor Etkinliklerinin, Engelli Bireylerin Toplumsal Uyumuna ve Sporla Sosyalleşmelerine Etkisinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 74-83.
- Davis, L. J. (2011). Normalliğin İnşası: Çan Eğrisi, Roman ve On Dokuzuncu Yüzyılda Sakat Bedenin İcadı. D. Bezmez, S. Yardımcı, ve Y. Şentürk (Der.), Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak (çev F. Aydar). Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- DePauw, K. (1997). Sport and Physical Activity in the Life-Cycle of Girls and Women with Disabilities. *Adapted Physical Activity of the Disabled*, 6(2), 225-237.
- DePauw, K. (1999). Girls and Women with Disabilities in Sport. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 70 (4), 50-52.
- Disability, Handicap & Society, 7(3), 207-221.
- Disability, Handicap, Society, 7(2), 101-114.
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Der.) Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- Egbatan, M. ve Ak, İ. (2019). Ankara'nın Ritmi: Mekan, Kadın ve Engellilik. *MAD Journal*, 1(1), 110-130.
- Ergun, N. Ve Yiğiter Bayramlar (2011). Engelsiz Bir Yaşam İçin Egzersiz ve Spor.
- Erkan, G. (2004). Özürlülüğe İlişkin Modeller ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(2), 31-38.
- Esatbeyoğlu, F., ve Güven Karahan, B. (2014). Engelli Bireylerin Fiziksel Aktiviteye Katılımlarının Önündeki Engeller. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 25(2), 43-55.
- Fine, M. ve Asch, A. (1988). Disability Beyond Stigma: Social Interaction, Discrimination, and Activism. *Journal of Social Issues*, 44(1): 3-21.
- Foucault, M. (1992). Hapishanenin Doğuşu. (çev. M. A. Kılıçbay). İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Galvin, R. (2011). Çalışma ve Cinsellikle İlişkisi İçinde Sakat Kimliğinin Soy kütüğü. D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Der.), Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak (çev. F. Aydar). Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Garland Thomson, R. (2011). Sakatlığın Dahil Edilmesi, Feminist Kuramın Dönüştürülmesi. D. Bezmez, S. Yardımcı, ve Y. Şentürk (Der.), Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak (çev. F. Aydar). Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Gerschick, T. J. (2000). Toward a Theory of Disability and Gender. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 25(4), 1263-1268.
- Gleason, P. (2014). Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih. F. Mollaer (Der.), Kimlik Politikaları: Tanınma Özdeşlik ve Farklılık (çev. B. Helvacıoğlu ve Diğerleri). Doğu Batı Yayınları. Ankara.
- Gleeson, B. (2011). Teknoloji Sakatlığın Üstesinden Gelebilir mi? D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Der.), Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak (çev. F. Aydar). Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Goffman, E. (2009). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. (çev. B. Cezar). Metis Yayınları. İstanbul.
- Goffman, E. (2014). Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar. (Türkçe Söyleyen Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S.N. Ağırnaslı). Heretik Yayıncılık. Ankara.
- Gökarp, E. (2012). Medya Kitle İletişim ve Toplum. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 24-56.
- Gönç Şavran, T. (2012). Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri. T. Gönç Şavran (Der.), Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
- Grimes, P. ve French, L. (1987). Barriers to Disabled Women's Participation in Sports. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 58(3), 24-27.
- Groce, N. E. (1999). Disability in Cross-Cultural Perspective: Rethinking Disability. *The Lancet*, 354(9180), 756-757.
- Guttmann, L. (1973). Sport and Recreation for the Mentally and Physically Handicapped. *Royal Society of Health Journal*, 93(4), 208-212.
- Güçlü, N. (2004). Araba Aldım Kadın Oldum. Nokta Kitap. İstanbul.
- Gür, S. (2010). Zihinsel Engellilik ve İletişim. <http://turkpdr.com/makale/ozel-egitim/zihinsel-engellilik-ve-iletisim-89.htm> (Son Erişim Tarihi: 16.12.2021). *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-83.

- Hacısoftaoğlu, İ. ve Koca, C. (2011). Spor Medyasında Hegemonik Erkekliğin (Yeniden) Üretimi: 'Delikanlı Gibi Yaşayın, Delikanlı Gibi Oynayın'. *Medyada Hegemonik Erkeklik ve Temsil*, 69-95.
- Hardin, M. (2007). " I Consider Myself an Empowered Woman": The Interaction of Sport, Gender and Disability in the Lives of Wheelchair Basketball Players. *Women in Sport & Physical Activity Journal*, 16(1), 39-52.
- Henderson, K.A. ve [Bedini](#), L.A. (2014). I Have a Soul That Dances Like Tina Turner, but My Body Can't: Physical Activity and Women With Mobility Impairments. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 66(2), 151-161.
- Jaarsma, E. A., Dijkstra¹, P. U., Geertzen J. H. B. ve Dekker , R. (2014). Barriers To And Facilitators Of Sports Participation For People With Physical Disabilities: A Systematic Review. *Scand J Med Sci Sports*. 24, 871-881.
- Kadınlar için Fiziksel Aktivite Derneği (KASDAF). (2021). Türkiye'de Sporda Toplumsal Cinsiyet Raporu. Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi. Ankara
- Kadınlar için Spor ve Fiziksel Aktivite Derneği (KASDAF). (2012). Kadınların Spor ve Fiziksel Aktiviteye Katılımı. Hacettepe Üniversitesi. Ankara
- Kahraman Güloğlu, F. (2017). Kesişimsel Yaklaşımla Engellilik ve Toplumsal Cinsiyet Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Karşılaştırması (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi. Sakarya.
- Karabulut, A. (2017). Ataerkil İdeolojinin Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Ortopedik Engelli Kadın ve Erkeklerin Deneyimlerine Yansımaları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Karataş, K., ve Gökçearslan Çiftci, E. (2010). Türkiye'de Engelli Kadın Olmak: Deneyimler ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 147-153.
- Kavasoğlu, İ. ve Yaşar, M. (2016). Toplumsal Cinsiyet Normlarının Dışındaki Sporcular. *Spor Bilimleri Dergisi*, 27(3), 118-132.
- Kızılaslan, A., Zorluoğlu, S. L., Yücel A. VE Sözbilir, M. (2016). Yeti yitimi modellerinin tarihsel süreci. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 183-197.
- Koca, C. (2006). Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Sciences*, 17(2), 81-99.
- Koca, C. (2018). Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması. Ceid Yayınları. Ankara.
- Koca, C. ve Bulgu, N. (2005). Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Bakış. *Toplum ve Bilim*, 103, 163-184.

- Koca, C. ve Demirhan, G. (2005). Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyetin Yeniden Üretimi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 16(4), 200-228.
- Kocaömer, Y. (2017). Almanya’da Nasıl Gelişti? <http://tesyev.org/tr/almanyada-nasil-gelisti> (Son Erişim Tarihi: 02.01.2022).
- Koçak Turhanoglu, A. (2013). Etnometodoloji. (Der.) Suğur S. Modern Sosyoloji Tarihi. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- Kolkka, T. ve Williams, T. (1997). Gender and Disability Sport Participation: Setting a Sociological Research Agenda. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 14, 8-23.
- Koryürek, C.E. (2003). Olimpiyatlar. Still Matbaacılık. İstanbul.
- Kurnaz Özdemir, D. (2012). Ortopedik Engelli Kadınların Sorun ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Tuzla İlçesi Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 57-71.
- Kuter, M. ve Öztürk Kuter, F. (2012). Engelliler ve Spor. <https://www.sporbilim.com/sayfa.asp?mdl=haber¶m=5> (Son Erişim Tarihi: 17.02.2022).
- Leisure Studies*, 28(4), 375-386.
- Link, B. G., ve Phelan, J. C. (2006). Stigma and its public health implications. *The Lancet*, 367(9509), 528–529.
- Lloyd, M. (1992). Does She Boil Eggs? Towards a Feminist Model of Disability.
- Macionis, J.J. (2013). Sosyoloji. (çev. V. Akan), Nobel Akademik Yayıncılık.
- Makkonen, LL. M. T. (2002). Multiple, Compound and Intersectional Discrimination: Bringing The Experiences of The Most Marginalized to The Fore. Institute For Human Rights. Åbo Akademi University.
- Mastro, J., Hall, M., ve Canabal, M. (1988). Cultural and Attitudinal Similarities-Female and Disabled Individuals in Sports and Athletics. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 59(9), 80-83.
- Meyer, B. (2002). Extraordinary Stories. Disability, Queerness And Feminism. *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research*.
- Morris, J. (1998). *Feminism, gender and disability*. Text of a paper presented at a seminar in Sydney, Australia: February, 1-17.
- Moucha, S. A. (1991). The Disabled Female Athlete as a Role Model. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 62(3), 37–38.

- Mumcu, H.E. (2018). Engelli Spor Politikaları Avrupa Birliği Ülkeleri ile Türkiye Karşılaştırılması. Akademisyen Kitabevi. Ankara.
- Musielok, J. (2020). Paralimpik Hareketin Babası. http://www.tmpk.org.tr/ludwig-guttman/?doing_wp_cron=1641062148.2658519744873046875000 (Son Erişim Tarihi: 10.03.2023).
- Neuman, W. L. (2006). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar Cilt 1. (çev.S. Özge). Yayın Odası. İstanbul.
- Neumann, S., Yujun, X. ve Jarvie, G. (2020). Multiple Discrimination of Girls and Women with Disabilities in Sport: Observations and Opportunities for Change in Uganda. Edinburgh: Academy of Sport: University of Edinburgh.
- Okur, N. ve Erbil Erdugan, F. (2010). Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme. Özürlüler İdaresi Başkanlığı: Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildirisi.
- Olenik, L., Matthews, J. ve Steadward, R. (1995). Women, Disability and Sport Unheard Voices. *Canadian Woman Studies/Les Cahiers De La Femme*, 15(4), 54-57.
- Oliver, M. (1992). Changing the Social Relations of Research Production?.
- Oliver, M. (2010). Disability Studies, Disabled People and the Struggle for Inclusion.
- Oliver, M. (2011). Sakatlığın İdeolojik İnşası. D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Der.), Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak (çev. F. Aydar). Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Osunluk, H. ve Uğurlu, B. (2004). Özürlü Kadınlar ve Ayrımcılık. Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Özalp, A. (2017). Sembolik Etkileşimciliğin Tarihine Bir Bakış: Cooley ve Din Örneği. *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 9(36), 608-614.
- Özay, F. (2019). Bedensel Engelli Sporcuların Toplumsal Hayata Katılımında Sporun Etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Özer, D.S. (2013). Engelliler İçin Beden Eğitimi ve Spor. 4. Baskı. Nobel Yayıncılık.
- Poloma, M.M. (1993). Çağdaş Sosyoloji Kuramları. (çev. H. Erbaş.). Gündoğan Yayınları. Ankara.
- Ritzer, G. (2011). Modern Sosyoloji Kuramları. (çev. H. Hülür). De Ki Basım Yayın. Ankara.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2013). Sosyoloji Kuramları. (çev.H. Hülür). De Ki Yayını. Ankara.

- Sallan Gül, S. ve Dericioğulları Ergun, A. (2020). Kadın Olmak Dezavantajlı Olmak Mıdır? Türkiye Örneğinde Toplumsal Cinsiyet ve Dezavantajlılık Sorunsalı. Ferhat Arık ve Levent Taş (Der.), *Dezavantajlılar ve Dezavantajlılık Sosyolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık. İstanbul.
- Samav Cantürk, D. (2017). Evde Bakım Ücreti Hizmetlerinin Sosyal Modeli Gerçekleştirmedeki Rolü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi. Isparta.
- Schriempf, A. (2001). (Re) fusing the Amputated Body: An Interactionist Bridge for Feminism and Disability. *Hypatia*, 16(4), 53-79.
- Shakespeare, T. (2011). Sakatlık Sosyal Modeli. D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (çev.Y. Şentürk). Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Sherrill, C. (1999). Disability Sport and Classification Theory: A New Era. *Adapted Physical Activity Quarterly* (16), 206-215.
- Slaterry, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (çev. Ö. Balkız ve Diğerleri). Sentez Yayıncılık. Bursa.
- Smart, J.F. ve Smart, D.W. (2006). Models of Disability: Implications for the Counseling Profession. *Journal of Counseling & Development*, 84, 29-40.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (çev. O. Akinhay) Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. https://www.aile.gov.tr/media/93884/eyhgm_istatistik_bulteni_eylul_2021
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA). (2002). *Toplum Özürlülüğü Nasıl Algılıyor*. Ankara.
- T.C. Engelliler Hakkında Kanun. (1/7/2005). *Resmi Gazete*, 5378/25868.
- Tasiemski, T., Bergstrom, E., Savic, G. ve Gardner, B.P. (2000). Sports, Recreation and Employment Following Spinal Cord Injury- A Pilot Study, *International Medical Society of Paraplegia*, 38, 173-184.
- Taş, L. ve Arık, F. (2020). Dezavantajlı Gruplar ve Dezavantajlılığa İlişkin Sosyolojik Bir Çerçeve. F. Arık ve L. Taş (Der.), *Dezavantajlılar ve Dezavantajlılık Sosyolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık. İstanbul.
- Taub, D. E., Blinde, E. M. ve Greer, K. R. (1999). Stigma Management Through Participation in Sport and Physical Activity: Experiences of Male College Students with Physical Disabilities. *Human Relations*, 52(11), 1469-1484.
- Taylor, S. (2004). The Right Not to Work: Power and Disability. *Monthly Review-New York*, 55(10), 30-31.

- Tezcan, M. (1984). Spor sosyolojisi Hakkında. *Pedagoji Dergisi*, 2, 30-34.
- Thomas, C. (2011). Sakatlık Kuramı: Kilit Fikirler, Meseleler ve Düşünürler. D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Der.), Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak (çev. F. Aydar). Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- TİESF. (2021). Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu Tarihçe. (<https://tiesf.gov.tr/tarihce/>) (Son Erişim Tarihi: 17.02.2022).
- Turner, B. (2011). Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi, (çev. Ü. Tatlıcan.). Sentez Yayıncılık. Bursa.
- Türkiye Milli Paralimpik Komitesi (TMPK). (2020). Paralimpik Sporlar. <http://www.tmpk.org.tr/paralimpik-sporlar/>. (Son Erişim Tarihi: 23.03.2022).
- Ulusoy, D. M. (2017). Post- Yapısalcılık: Michel Foucault ve Jacques Derrida. Görgün Baran, A. ve Suğur, S. (Der.), Çağdaş Sosyoloji Kuramları. Anadolu Üniversitesi Yayını. Eskişehir.
- Union Of The Physically Impaired Against Segregation (UPIAS). (1975). <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/UPIAS-UPIAS.pdf> (Son Erişim Tarihi: 11.07.2022).
- Voigt, D. (1998). Spor Sosyolojisi. (çev. A. Atalay). Alkım Yayınları. İstanbul.
- Wacquant, L. (2007). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan, T. Bora ve K. Koçak (Der.), Ocak ve Zanaat. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Wendell, S. (1989). Toward a Feminist Theory of Disability. *Hypatia*, 4(2), 104-124.
- Wickman, K. (2007). "I do not compete in disability": How wheelchair athletes challenge the discourse of able-ism through action and resistance. *European Journal for Sport and Society*, 4(2), 151-167.
- Wickman, K. (2008). Bending Mainstream Definitions of Sport, Gender and Ability. Representations of Wheelchair racers. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Umea Üniversitesi. İsveç.
- World Health Organization (WHO). (1980). International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps, World Health Organisation (ICIDH).
- World Health Organization (WHO). (2013). Disability Report by the Secretariat.
- World Health Organization (WHO). (2020). Disability. https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1. (Son Erişim Tarihi: 05.03.2023).

Yılmaz Anatca, V. (2019). Paralimpik Alanın Sosyolojik Açıdan İncelenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.Isparta.

Yumul, A. (2012). Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek. K. Çayır ve M. A. Ceyhan (Der.), Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.

EKLER

EK-1 Görüşme Soruları

Sosyodemografik Sorular:

Yaşınız:

Nerelisiniz:

Öğrenim düzeyiniz:

Medeni durumunuz:

(Evlilyse eşinin eğitim düzeyi, mesleği, engelliyse engellilik durumu): Annenizin eğitim düzeyi:

Babanızın eğitim düzeyi:

Hanenizin aylık gelir düzeyi:

Spor Branşınız:

Kaç yıldır bu spor dalıyla ilgileniyorsunuz:

Engel nedeni:

Ne kadar süredir engellisiniz:

Engelliliğiniz doğuştan mı, sonradan mı:

Görüşme Soruları:

1. Genel olarak sizi biraz tanıyabilir miyiz?
2. Arkadaşlarınızla olan ilişkiniz nasıldır, ailenizle olan ilişkiniz nasıldır?
3. Spora ne zaman ve nasıl başladınız? Spora başlamaya nasıl karar verdiniz, bu kararınızda kimler etkili oldu?
4. Spora başlama nedeniniz nedir?
5. Bu branşı tercih etme nedeniniz nedir?
6. Sizin açınızdan takım sporları mı bireysel sporlar mı daha iyi?
7. Aileniz spor yapmanızı destekliyor mu? Yakın çevrenizden şimdiye kadar yeterli desteği gördünüz mü?
8. Spora başlamadan önce spora karşı önyargılarınız var mıydı?

9. Spor yapamayacağınıza yönelik size önyargılı yaklaşanlar oldu mu? (Arkadaş, çevre, evlilik, aile yaşamınızdan)
10. Sporcu olmanız çevrenizin size olan bakış açısını etkiliyor mu? Sporcu olmanızın toplumdaki karşılığı ne sizce?
11. Sporcu olmanızın avantajları var mı? Dezavantajları var mı?
12. Spora başladıktan sonra hayatınızda neler değişti? Olumlu veya olumsuz sayabileceğiniz değişiklikler var mı?
13. Spor yaşamınızda hem kadın hem engelli olmanızın size sağladığı dezavantajlar ve/veya avantajlar mı? Ayrımcılığa uğradığınızı veya erkeklere göre farklı bir muamele gördüğünüzü düşünüyor musunuz?
14. Kadın olmanızdan ötürü pozitif ayrımcılığa uğruyor musunuz?
15. Müsabakalarda engelli olmanızdan veya hem engelli hem kadın olmanızdan kaynaklı ayrımcılığa maruz kaldığınız oldu mu? Şiddete uğradığınız oldu mu? (Psikolojik şiddete maruz kaldınız mı? ekonomik şiddete maruz kaldınız mı? Örneğin daha az para alıyor musunuz?)
16. Toplumsal yaşamınızda (mesela akraba, arkadaş vs) dışlanmaya maruz kaldınız mı?
17. Engelli olmayan sporcular göre farklı bir muamele görüyor musunuz?
18. Branşınızla ilgili cinsiyete yönelik önyargılar var mı? Yaşadığınız bir örnek varsa paylaşabilir misiniz?
19. Sizce kadın engelli sporcu sayısının daha az olmasının sebepleri neler? Kadınların daha az teşvik edildiğini düşünüyor musunuz
20. Spora ve/veya spor tesislerine ulaşmada sıkıntılar yaşıyor musunuz?
21. Medyada engelli sporculara ilişkin haberler hakkında ne düşünüyorsunuz? Medyada yeterince temsil edildiğinizi düşünüyor musunuz?
22. Sponsor bulabiliyor musunuz?
23. Gündelik hayatınızda engelli olmanızdan kaynaklı yaşadığınız sıkıntılar var mı?
24. Engelli kadın olmayı nasıl tanımlarsınız? Engelli bir kadın olarak toplumsal hayatta dezavantajlı ve avantajlı sayabileceğiniz durumlar neler? Örnek verebilir misiniz?
25. Evde hangi işleri siz yaparsınız? Kadın olduğunuz için özellikle sizden beklenen işler var mı?
26. Gündelik hayatınızda spor dışında yaptığınız başka aktiviteler var mı? (Tiyatro, sinema gibi aktivitelere katılım sağlayabiliyor musunuz?) Nasıl vakit geçirirsiniz?
27. Evlilik hakkındaki fikirleriniz neler? Çevrenizin bu konudaki fikri ne?
28. İş yaşamınız veya kariyerinizle ilgili beklentileriniz neler?

EK-2 Etik Kurul Onay Formu

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı

:Zeynep BAYINDIR

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi

:Anadolu Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrenimi

:Süleyman Demirel Üniversitesi

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi

I. İngilizce/ B2

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

I. Bayındır, Z. ve Tuna Uysal, M. (2023). Engelli Kadın Sporcuların Toplumsal Deneyimleri Üzerine Bir Çalışma. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(4), 427-444.